Laura Marholm Hansson

KVINDERNES BOG

SEKS PORTRÆTTER

AUTORISERET OVERSÆTTELSE

KRISTIANIA
H. ASCHEHOUG & CO.s FORLAG
HOVEDKOMMISSIONÆR FOR DANMARK: H. HAGERUP.
1894

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI.

Förord till den elektroniska utgåvan

Författarinnans flicknamn var Laura Katharina Mohr och som gift med den svenske författaren Ola Hansson 1889: Laura Hansson. *Marholm* är en pseudonym.

Verket, som tillhör University of Minnesota Library, har scannats av Google Books. Det anpassades för Projekt Runeberg i oktober 2012 av Bert H. Boken finns på Projekt Runeberg även i **svensk översättning**.

Det er intet bidrag til studiet af det kvindelige for-standsliv, eller af kvindens produktive dygtighed, som jeg her vil give i disse seks portrætter, skjønt disse seks kvinder er repræsentative for kvindens tænkeevne og skabende sensibilitet. Alt det, som falder i øinene og har gjort dem berømte: Marie Baschkirtzews billeder, som hænger i Luxembourg, Sonja Kowalewskas doktor-hat og prisafhandling, Anne Charlotte Edgrens problem-digtning, Amalie Skrams naturalisme sans phrase og Eleonora Duses tragediennesucces på begge halvkugler, alt dette, som er almindelig bekjendt og omtalt, det berører kun lidet denne bogs hensigt. Hvad jeg søger hos dem og hos disse seks typer af den moderne kvinde ønsker at fastholde, det er åbenbarelsen af deres følelse som kvinde, hvorledes den bevidst eller ubevidst, trods alt, bryder igjennem, trods de ideer, hvoraf de harladet sig lede, trods den lykke, deres virke har gjortr noget som lægger dem i sterkere lænker, end det vilde været tilfældet, om de havde levet ubemerkede. De var alle, lige til sit væsens inderste rod, spaltede i to, syge af denne indre spaltning, som først er kommet ind i verden ved kvindens frigjørelse, — en spaltning mellem deres forstands fordringer, som de levede efter, og deres kvindenaturs dunkle grundvold, som de forsømte. De fleste gik tilgrunde ved denne spaltning; der er ikke en af dem, hos hvem ikke derved noget blev såret, som aldrig kom sig igjen.

Nutidens kvinde, som realiserer kvindens selvstæn-dighed i sine handlinger, — således som den blev realiseret af disse repræsentative kvinder, — er tillige flygtet fra kvindens lidelser. Og idet hun unddra-ger sig de lidelser, der hidtil har været kvindens, lærer hun nye lidelser at kjende, som kvinden tidligere ikke kjendte noget til. Og pludselig ser hun, at de nye lidelser, som hun ikke kan blive fri for, er værre end de gamle, som hun ikke kan nå tilbage til. Hun unddrog sig formynderskabet, moderkaldet, tvangen og den kvindelige upersonlighed. Men hun stødte sig derved selv ud af kvindens enemerker. Og for dem alle, for Marie Baschkirtzew, den unge pige, som for Sonja Kowalewska og Anne Charlotte Edgren, kvinderne uden kjærlighed, kom den dag, da de stod udenfor

sin inderste helligdoms lukkede dør og hørte sin kvindenaturs myste-rier hulke derinde, og de bævede i frugtesløs gysen, Nogle sprængte døren og gik ind og blev igjen sig selv, blev kvinden. Andre blev og døde udenfor.

De var alle individualiteter, disse seks kvinder. Og at de var individualiteter, deri lå deres skjebne. Thi kun én af dem — Eleonore Duse — var individualitet nok. Ingen kunde undvære manden, som mere end en af dem havde troet. Vore dages kvinde har vanskelig for at hengi sig til manden; og nutidens mænd er modstræbende og vantro i sin søgen efter kvinden.INDHOLD

Side,

Marie BaschkirtzewDen unge piges tragedie,

Det er -meget sjelden, at en meddelelse, som er ægte,- trænger frem af den dybe ensomhed, hvori det inderste'personlighedsliv leves. Sjéldhest er dette tilfældet for kvindernes vedkommende. Sker det:, allerede ikke ofte, at' en kvinde* efterlader sig optegnfelser af sin egen historie, så sker; det endnu" sjeldnere, at disse optegnelser jér psykologisk’ brujgbar^r : De Jeder i de fleste tilfælde kiin .vild. . Kvihden. meddeler ,sig ikke som manden af en trang til at blive* klar'ovér sig selv; selv for den betydelige kvinde, .'scrm er sjelden, og for den oprigtige kvinde, som måske er endnu sjeldnere, er det ikke magtpåliggende at vide besked om sig selv; endnu har jeg ikke kjendt nogen kvinde, som ikke — af gode eller slette grunde — ønskede at forblive en terra incognita for sig selv, netop for at sikre sig det instinktive i sine handlinger, der i modsat fald vilde

tage skade. Og endnu ét støtter denne uvilje. Kvinden fører langt fra i den grad som manden et indre liv. Hendes instinkter, drifter, trang, interesser ligger ganske udadtil: hun tager imod udenfra. Manden bærer i sig det, han er, hele hans mandsvæsen udvikler sig i ham. Kvinden — ja kvinden er, sjælelig som fysiologisk, en kapsel om et tomt rum, som først manden må komme for at udfylde. Hun kjender intet til sig selv, hun kjender intet til manden, hun kjender intet til livets store, tause ubøielighed — intet bliver hende åbenbaret i hendes indre uden gjennem hendes oplevelser sammen med manden. Men hos vor tids kvinder — og mangen gang hos de bedste af vor tids kvinder — er der en tilbøielighed til at ville undvære manden. Og de, som af den uforanderlige natur er bestemte til at være et kar, hvori der danner sig et indhold, de vil være et indhold, hvoraf intet kan udforme sig, fordi det indhold, hvormed de søger at fylde sin tomhed, er et fremmed, uorganisk, forstandsmæssigt indhold. Denne feiltagelsens tragik er ikke stor, den er kun trøstesløs, øde, fortærende; og ligesom den er tom i sig selv, så vil den hos den kvinde, der henfalder til den, — og i desto høiere grad, jo mere kvinde og jo mere produktiv begavet kvinde hun er — skabe en tomhed, hvori hun for-smægter. Og dog fører ofte en ubetvingelig drift hos kvinden — også den produktive kvinde — til denne tomhed, og manden forbliver hende i det indre og ydre såfremmed, som var han en skabning fra en anden verden. Hvori har dette opløsende punkt i kvindens livscentrum sin årsag? Blandt de store kvinder og kulturbærere, som jeg søger at skildre i denne bog, er der ikke én, hos hvem det ikke har forekommet varigt eller sporadisk. Men heller ikke én, hvis inderste pine det ikke har været, at det fandtes der. Hvorledes opstod det hos disse kvinder, hvis væsen dog var så ualmindelig rigt, hvis natur var så produktiv? Har det udviklet sig gjennem den suggestive magt i en tradition? Er dette rådne punkt just brydningspunktet mellem gammelt og nyt ? Findes det måske ikke alene hos kvinden ? Er der også noget, som står i forbindelse hermed, hos manden? Jeg vil senere komme tilbage hertil.

Blandt de bøger, som kvinder har skrevet om sig selv, kjender jeg kun to, som har øiebliksstemningens hele umiddelbare friskhed og derved kan opvise en ellers uopnåelig ægthed: Mrs. Carlyle’s dagbog og Marie

Baschkirtzews journal. Begge indeholder væsentlig fortvilelsesudbrud fra to kvinder, som føler sig fangne, bundne, mishandlede, knækkede for livet, ingen af dem ved hvorledes, eller gjennem hvem. Den .forbitrede og temmelig galdesyge Mrs. Carlyle er utilbøielig til at anklage den, som hun dog altid indirekte anklager, hin ubehagelige særling Thomas Carlyle, som ikke kan være mand for kvinden, ikke ægtefælle for hustruen, en egoistisk tølper, som forlanger alt og intet giver tilgjengjæld. Men ved siden af denne bog af den utilfreds* stillede kvinde fra en meget ældre generation, hvis længe opsamlede, tilbageholdte vrede, krænkelse, oprør, legemlige og sjælelige savn mundede ud i en svær, dødelig nervelidelse, står der en anden, meget merkeligere og vanskeligere at fatte, af en ung, rig, vakker, genial pige, som helt tilhører den nuværende kvindegeneration, da hun kun vilde været 34 år, om hun havde levet nu* Begge bøger er bekjendelser d'outre tombe. Begge bøger er skrevet af den hos kvinder sjeldne grund, at de vilde tie.

Mrs. Carlyle taug hele livet ligeoverfor sin mand, som først efter hendes død til sin grænseløse forbauselse af disse blade fik vide, hvor lidet han havde gjort hende lykkelig. Marie Baschkirtzew taug ligeoverfor en altfor øm familie, bestående af bare kvinder. Begge havde den hos kvinden så sjeldne sjælsstyrke ikke at meddele sig, begge havde hverken veninder eller fortrolige, begge havde ensomhedens stolthed; men det, som de ikke længer kunde holde tilbage, deres bedste og sletteste sider, udgjød sig i disse bøger, hos Mrs. Carlyle som nogle få frempressede, bittersøde dråber, hos Marie Baschkirtzew som en skummende, rivende strøm med sugende hvirvler og enkelte stille steder, hvor den breder sig lig en vakker, klar sø, som slanke piletrær sænker sig dybt ned over. Den ene var kvinden, som følte, at hun ikke var bleven kvindegjennem manden, den anden var den unge pige, som aldrig blev kvinde, og begge er mindre interessante ved det, som de meddeler, end ved det, de ikke ved at meddele. Og netop i den sidste henseende er Marie Baschkirtzews bog, som i løbet af ti år blev solgt i næsten lige så mange tusen eksemplarer, i sine ordrige streiftog omkring det ukjendte gebet en guldgrube for den unge piges psykologi.

I.

Marie Baschkirtzew stammede fra en af hine vel beskyttede livskredse, hvorfra i den sidste halvdel af dette århundrede næsten alle de kvinder, som har taget del i tidens bevægelse, er gået ud. Hendes var endog usedvanlig heldig situeret. Såvel Baschkirtzews som Babanins, de to grene, som havde forenet sig for at sætte hende til verden, var af gammel sydrussisk landadel. Ægteskabet mellem hendes moder og fader var ulykke-ligt af en eller anden grund, som hun selv aldrig synes at have erfaret. Efter et kun toårigt samliv, hvori der fødtes to børn, en søn og en datter, forlod hendes mor faren og vendte tilbage til sine forældre med den lille Marie. Forkjælet og forvænt af bedsteforæl-drene, moren, tanten, opdragerinderne, som den lilleMarie meget tidlig imponerede ved sine mange talenter og sin udprægede vilje-, tilbragte hun sine første år på bedsteforældrenes gods; og i mai 1870 reiste hele familien: mor, tante, bedstefar, Marie, hendes bror, hen* des lille kusine, en huslæge og et passende antal tjenere til udlåndet.

To år streifede man nu omkring, levede i Wien, i Baden-Baden, i Genf, i Paris; så slog man sig ned 1 Nizza. Og der begyndte Marie Baschkirtzew, tolv år gammel, sit egentlige livsverk, som hun efterlod sig, da hun døde i en alder af fire og tyve år: — sin dagbog.

Hun har endnu efterladt sig et andet livstegn. Det hænger i museet i Luxembourg, i afdelingen for de af staten indkjøbte billeder af nutidsmalere. Når man træder ind i et af de mindre sideværelser, farer pludse-lig et billede en imøde som hundegjøen i en uddøet egn. Al den anden statsbelønnede flid rundt omkring bliver endnu dødere, blegere, endnu mere stillestående end før; og ud fra en krog strækker sig et stykke natur, brutalt, frækt, stort, griber en og ryster en. Hvad dette billede fremstiller? Bare et par gadeunger, som snakker sammen foran et plankegjærde en gråhed dag. Der er påvirkning af Bastien Lepage i billedet, ganske vist! Den grå luft, heden uden solskin er som hos Bastien Lepage, men den er også russisk, tør, russisk fastlandsluft, med noget mere sitrende, lettere,tørrere, end i det fugtigere, franske landskab. Og hvor har den tamme Bastien Lepage de omrids ? Disse med ligegyldig hensynsløshed henkastede linier, kantet, råt, ægte, henkastet fra håndledet med genial intuition. Det er et stykke russisk urnatur med dens skarpe, lige barne-blik. Dette billedes malerinde er Marie

Baschkirtzew.

Og ved siden af døren er der et lidet portræt. En ung russerinde i pels. Et russisk guttaperkaansigt med tykke, uregelmæssige bryn, under dem et par tar-tariske øine, der ser lige frem med et uforståeligt blik. Er det ligegyldighed, er det trods, er det bare animalsk velbehag ?

Blandt alle billeder, som jeg har seet malt af kvinder, ved jeg intet andet, og overhovedet blandt moderne maleres billeder ikke mange, hvor det personlige, temperamentet, som ligger bag den malende hånd, har givet sig så mægtigt, så ubrudt og usminket. Det er så primitivt, næsten uden kultur i god og dårlig forstand, hvad denne kvinde, halvt barn, fra det bedste selskab, har at byde; men det er løvens klo.

Og den unge kvinde, som malede disse billeder, var dame, opdraget til dame, med fuld bevidsthed dame, dame af egen bestemmelse, dame til fingerspidsene, lige til det absurde, — modedame, ikke bare på samme måde, som unge åndfulde mænd finder en halvt selv-ironiserende fornøielse i at være modenarre, men i dybeste alvor, bigot, som i religiøs inderlighed.Hun var bleven opdraget af damer: af en mild, indskrænket mor, en tante, som uanselig og overseet havde taget det kald at opofre sig, en herskesyg bedste-mor, en russisk og fransk guvernante og en «englelig» hus- og reiselæge, der synes at være blevet særdeles merkbart feminiseret mellem alle disse kvinder.

Da hun var bleven tolv år gammel, fandt hun, at hendes lærerinder var utålelig dumme og kun forstod sig på at lade hende spilde sin kostbare ungdom. Det havde hun ingen tid til. Allerede i tolvårsalderen våg-nede det steeple-chase-tempo i hende, hvormed hun senere jog sit korte liv tilende. Der var en uhyre tørst i hende, — efter alt, efter viden, efter liv, efter nydelse, efter forståelse. Hele hendes omgivelse — skjønt bedste-faren havde været «Byronianer» — levede i ægte russisk, vegetativ indolens. Dermed var intet at gjøre. Derfra var intet at erholde. Hun jagede sine tidligere lærerinder ud af huset og tog sin opdragelse i sin egen hånd. En liste blev opsat, hvor ingen videnskab skulde mangle fra sine begyndelsesgrunde. Den nyengagerede professor faldt næsten om af forbauselse; endnu mere forundrede han sig senere over Maries utrolige frem-skridt. Kun i tegning var den senere store malerinde ikke heldig; det kjedede hende, og der kom ikke noget ud af det.

Samtidig lever hun et voldsomt indre liv. Hun er forelsket, så heftig, så smægtende, så ægte som enmoden kvinde. Og er denne trettenårige ikke også en moden kvinde? En modnere, fuldere, mere ægte kvinde end den tre og tyveårige udmattede, der kun levede med halv kraft. Den mand, hun elsker, en meget fornem englænder, har kjøbt en villa i Nizza til sin chique mætresse og tilbringer der årlig nogle måneder med hende. Denne omstændighed spiller slet ingen ubehagelig rolle for den verdenserfarne og ingenlunde borgerlig moralske Marie. Men hun lider utrolig under noget andet. Den vakre engelske hertug er for fornem for hende. Ikke alene det, at han nu slet ikke lægger merke til hende, men han vilde heller ikke senere agte så meget på hende, at han kunde falde på at gifte sig med hende,

— hvis hun ikke bliver noget ganske ualmindeligt. Derfor vil Marie Baschkirtzew blive noget ganske ualmindeligt. En stor sangerinde, som tillige er en stor skuespiller-inde, som ser hele verden, deri indbefattet hertugen, for sine fødder, som kan vælge mellem fyrster og prinser og vælger ham. På denne drøm lever hun et par år, studerende, læsende, grædende, i hint indre overmål af smerte og angst, som ledsager rige naturers udvik-iingsalder.

Hun har en vakker stemme og et stort dramatisk talent; men denne stemme er endnu ikke fæstnet, undervisningen kan først Begynde om nogle år. Hun slæber hjem hele vognladninger af bøger fra boghandlerne, men da der mangler hende enhver ledelse og ethvert fmgerpeg,og da hendes omgangskreds ikke når et hårsbred uden-for familien og deres omgang med Iandsmænd i udlandet, så havner hun i sine studier altid atter hos Dumas pére, Balzac, Octave Feuillet og endog hos sådanne literaturens talglys som Ohnet. Hendes smag forbliver altid ukulti-veret, hendes horisont altid familiebegrænset, hendes viden altid en blanding af gammel overtro og nyeste slagord.

Hendes solideste omgang er endnu den med Vor-herre. Han er for hende en slags høiere urbedstefader, meget fornem og mægtig, det eneste familielem, hvem man kan omgåes, forøvrigt en god gammel mand, som tager

imod vink om sit forhold til hende. For ham ud-øser hun sig, beder og tigger om det, som er hendes liv en nødvendighed, gjør løfter for at bringe ham i godt lune, følger hans vilje med hensyn til bønner og almisser og overhober ham med bebreidelser, naar det ikke hjæl-per. Og det hjælper ikke. Hendes vakre stemme, prøvet og anerkjendt af de høieste parisiske sangauktori-teter, bliver undergravet af en strubelidelse, der kommer langsomt listende og efterhånden griber om sig. Hertugen gifter sig. Forbi er håbet om den store berømmelse, forbi er håbet om den store kjærlighed.

Det var den første og anden blodige rift, hvormed livet tegnede sig i denne sensible sjæl; blodige rifter, som aldrig groede, og som afsatte skjulte edderårer til de friske dele.

Er det overhovedet ikke et eventyr, den gamlehistorie om sår, som gror? Er det ikke snarere så, at de merker, skjebnen eller menneskene slår i vor sjæl, altid forbliver blodløbne? Ømme steder, som hele livet igjennem trækker sig sammen, når der røres ved dem, eller kun et pust farer hen over dem. Så meget smerteligere, jo finere den organisme er, hvori de engang er trykkede ind. Og intet er så let at såre som en opvoksende organisme. Nerverne har en god hu* kommelse, de husker bedre end hjernen. Der gives slag, modtagne i ungdommen, fingermerker, der er blevne en påtrykte under opvæksten, som synes at være ud-viskede for længe siden, indtil de pludselig viser sig som en rådnende flek, et forgiftet sted, den hele orga-nismes opløsningspunkt.

Eller der bliver noget lammet i den vitale helheds-kraft. Den lever videre. Men en muskel, kanske bare en ganske liden muskel, er lammet, noget slæber efter, noget slår feil, og sjælen må erstatte det manglende ved en sterkere, almindelig anspændthed, som den senere, gjennem en hurtigere, almindelig udmattelse, må bøde for. Der gives or. Der gives træge naturer, isærdeleshed ofte blandt kvinderne, som kun arbeider med den mindst mulige kraftmængde, gjennemsnitsnaturer, der kun arbeider med middels anspændthed. Men der gives også glødende sjæle, psychisk og sanselig lige varme naturer, som altid har den hele indsats i hånden, som ganske tilhører det øieblik, hvori de føler og vil nogetDeres vei er bedækket med stykker af deres liv, som falder døde af, og ethvert slag, som rammer dem, rammer dem i hjertet. De har ingen hornhud over sjælen, der kan beskytte den mod skuffelser, og heller ikke dyrets erindringsløse søvn, hvori legemet hviler ud. Men sådanne naturer eier i almindelighed også i uendelig grad den selvopholdende drift, der lader dem vokse til igjen. Vel er de rige på sår, men ligeså rige på nye tilvoksende celler. Det som er knækket, for-bliver knækket; men gjennem nye muligheder udvikler de sig i nye retninger.

. En sådan natur var den unge pige, hvis dumme, lille, halvt indbildte historie jeg her gjør så meget væsen af. Hun var af det stof, hvoraf skjbenen skjærer de største kvinder, eller som den kaster sønderbrudt til-side. Om det ene eller det andet finder sted, kommer i almindelighed an på en eller anden småting, på en smule mere eller mindre. Hun var et umådelig forkjælet barn, da det første slag traf hende. Hvad var det da for et dødt punkt i hende, som åbenbarede sig ved hendes stemmes død, midt under hendes legemes opblomstren ? Og hvad var det for et dødt punkt der-ude i livet, siden man kunde begjære så hedt og dog ikke vinde? Der stirrede et noget på hende med spøgelsesagtige, ondskabsfulde øine, og hun gyste lige ind i sine fineste nerver under den isnende ånde, som for hen over hende. Hun var en tapper pige. Hunklagede ikke, hun så ikke tilbage, hun samlede sig 1 sig selv, taus og tillukket. Hendes heftige virkelyst kastede sig over maleriet. Kunde hun ikke blive en stor sangerinde, så vilde hun blive en stor malerinde. Men noget i hende frøs og stivnede bort — det var hendes unge kjønslivs spireevne. Kalken havde åbnet sig for befrugtning og var forbleven tom.

Og årene gik, ganske som de var gået for dette lykkens skjødebarn. Nogle ligegyldige folk døde, og nogle nye ligegyldige folk kom til. Man reiste fra Nizza til Paris og fra Paris til Nizza, og overalt var hun lige ensom. Hun havde ingen legekammerater, ingen veninder, ingen medelever; livets relativiteter for-blev hende ubekjendte. Bare kusine Dina var altid med den typiske unge pige, et net, føieligt nul. Og ligesom hun altid var ensom, så var hun aldrig alene. Hvor hun gik og stod, der gik og stod også hendes mor og tante; og der hvor de ikke gik hen, derhen kom heller ikke Marie Baschkirtzew. Hun modtog på al sin farten omkring intet indtryk for sit eget jeg alene. Det faldt altid samtidig i tantens og morens brændglas. Hun hørte ikke et ord, som ikke også kunde blive hørt af duennaernes øren. Ingen mand kom indenfor hendes synskreds, som ikke først blev befunden passende,

sel-skabelig seet og som parti. Kvindeatmosfæren omkring hende lammede alle andre.

Den unge piges skjebne.Og i dette lufttomme rum svingede hun, i altid hurtigere tempo, med altid mere ophidsede nerver, rundt om sit eget jeg. Og hendes mening om sig selv blev altid høiere. Hvad der var i hendes natur af sjæls-storhed, forvandlede sig til selvovervurdering, og dog kom denne pige, som var et geni, aldrig til at skatte sig selv fuldt ud. Hendes følelses naturlige noblesse fik en spidsborgerlig, moralsk dragt. De unge sanser, som ved sit første frembrud havde stillet så voldsomme krav, stivner og sovner ind.

Seksten år gammel oplevede hun den anden skuffelse på det centrale gebet, og det blev for hende et vendepunkt i hendes indre historie.

Familien var på hendes inderlige bøn reist til Rom. Det var i karnevalstiden. Efter det indesluttede liv i Nizza fremkaldte den løsslupne glæde i den evige stad, den lethed, hvormed man gjorde bekjendtskaber, den ligefremhed, hvormed en hyldning lod sig frembære, en letsindig stemning hos alle. En ung mand, af fornem, gammelromersk familie, en indflydelsesrig kardinals nevø, gjør kur til Dina. Marie tager ham fra hende. Italieneren udsættes for hendes funklende, vilde koket-teris voldsomme angreb. Denne usedvanlige, aggressive fremfærd af en ganske ung pige blænder ham, og det æquivoque, som han finder i det, gjør ham dristig. Han bestormer hende med kjærlighedserklæringer. Marie fatter også ild. Ikke i sin tunge, varme naturs dybestegrund. Men hendes sanser, hendes forfængelighed, hendes ærgjerrighed, alt det bliver pirret. Noget af den unge mands rutinerede lystenhed meddeler sig til hende, det udmerkede parti beruser, hendes hoved forvirres og ikke mindre morens og tantens hoveder. Den russiske landadelsfamilie begynder med stort alvor og passende mellemmænd at drive på sagen, og Marie fremholder regelmæssig ægteskabets legitime glæder for sin påtrængende elsker. Italieneren smyger sig behændig som en ål mellem disse farlige klipper. Han ved, at huset Baschkirtzew og Marie, så gjennemtrængt af tro på russerrigets herlighed som hun er, ikke kan begribe, at for ham, kardinalens nevø og arving, kan kun den høieste adel eller den største formue komme i be-tragtning, og han har heller ikke noget imod det. Så taler de altid forbi hverandre: han om kjærlighed, Marie om ægteskab, han om téte-å-tétes på trappen efter mid-nat, hun om forlovelseskys mellem lunch og diner under familieopsigt. Da hans hentydninger til onkelens mod-stand ligeoverfor et ægteskab med en anderledestroende, en russisk provinsdame, ikke bevirker andet end familiens Jynende vrede over den lidte krænkelse, lader han sig putte i et kloster til et bodsophold. Derved opnår han, at familien Baschkirtzew afreiser fra Rom og op-giver ønsket om at gjøre et så holdningsløst menneske til svigersøn. Man er i Nizza, og der bliver ikke talt mere om ham. Endnu engang sætter Marie igjennemen reise til Rom og træffer ham på en fest. Men hun får her kun høre, at han elsker hende, når hun er tilstede, og glemmer hende, når hun er fraværende. For anden gang har hun banket på livets port. Og som ved hin leilighed skjebnen holdt den igjen udenfra, så har den denne gang såvidt åbnet sig, at et grinende Polichinell-ansigt kunde stirre hende imøde, så faldt den straks atter i.

Endnu har ingen forsøgt at skildre det, som foregår i en ung piges sjæl i sådanne øieblikke. Hvorledes tusen unge ønsker med engang forkulles som trufne af lynet. Mere end det: hvorledes disse tilbageviste ønsker bliver afskyelige i hendes egne øine. Hvorledes den lidte skam vokser op til noget gigantisk, noget uhyre og vil vedblive at vokse, selv om det sker på bekostning af ens egen livssaft. Mænd aner ikke denne tilstand og vilde neppe forstå den, selv om de havde anledning til at iagttage den. De vokser op i livets virkelighed, — den unge pige i det uvirkelige. De skuffelser, manden lider, lider han virkelig, ligesom hans forestilling om hans eget personlige værd, når han ikke er en nar, står temmelig nær hans virkelige værd. Hos den unge pige derimod vil ved opdragelsen, og det i desto høiere grad, jo mere moralsk denne opdragelse er, og jo mere udelukkende den bliver ledet af kvinder, hendes forestillinger om sig selv drives op lige til det fantastiske, det fuldkommen uvirkelige. At bevare sin renhed er hendes katekismus' grundparagraf. Men dahun ikke får vide, ja ikke engang gjætter, hvori denne renhed består, og hvorved hun kan miste den, så kan den blive tabt ved alt muligt, ved et støvgran, ved at nogen streifer hendes arm, ganske sikkert ialfald ved et kys. Dette kys havde Marie Baschkirtzew faktisk givet og fået. Og så var hun bleven forglemt, forsmået! Dette kys brændte hende som et hemmeligt merke hele livet. Hun glemte det aldrig. Og endnu ét følger af den forvandling til det uvirkelige, som foregår, når den virkelige verden kaster sit speilbillede i den unge piges sjæl: — en uendelig overvurdering af sit værd i mandens

øine. Den unge pige har de høieste forestillinger om sin mystiske, rene jomfrueligheds værd; når hun gjør manden lykkelig ved at give ham den, så har hun givet ham noget utroligt, som han har at tage imod knælende i sin sjæl. Men hvilke ord kan udtrykke det nederlag, hun lider, når han ikke sætter tilbørlig pris på denne gave, ja, når han viser den tilbage som et par tøfler, der ikke passer? Alle unge piger er dumme på et vist punkt, selv de mest begavede. Den pige, som ikke er dum paa det punkt, har ikke mere sin inderste skamfølelse uberørt.

Hos Marie Baschkirtzew blev noget knækket ved oplevelsen med italieneren, så det aldrig mere reiste sig. Dette første møde med manden, som var så fuldt af race- og andre misforståelser, havde dræbt troen på manden i hende, således som den engang bliver dræbt

2 — Urnra Marholm: Kvindernes bog.i enhver ung pige med indre personlighed og helstøbt natur. Og for hende, som for så mange, fulgte nu de døde år, indtil midten af tyveårene, hvor en ny og meget forandret tro igjen begynder at vokse frem af et andet syn på livet og af indre forvandlinger. Men hos hende kom ikke denne tro. Hendes livssaft fortæredes tidligere. Hine døde år, som pleier at følge en altfor rig og voldsomt frembrydende pubertet og lader den unge kvinde synes individualitetsløs og triviel, hine døde år, som ofte varer indtil trediveårene, tidspunktet for en ny, stor eruption, var hos hende, som ellers hos så mange «kjæmpende» piger, fyldt af en uhyggelig virkelyst.

Hun vilde blive noget, noget for sig selv, som personlighed. Hun tvang mor og tante at reise med hende til Paris. Hun begyndte i Julians atelier, det eneste for kvinder, der tog det alvorlig. Man arbeidede der fra 8—12 og fra 1 —5.

Men hun arbeidede endnu mere. Dette forkjælede barn, som ikke kjendte nogen anstrengelse, har ikke nok med otte nøie benyttede arbeidstimer. Hun arbeider endnu om aftenen, når hun er kommet hjem, hun arbeider om søndagen, hun er død for verden, hun negter sig enhver toiletteluksus undtagen det daglige bad, og bringer det til i to år at fuldføre, hvad der ialmindelig-hed krævede syv års læretid. «Nu må De arbeide videre alene,» siger Julian en dag til hende. «Det, som kan læres, har De lært.»11.

Marie Baschkirtzew var ikke født malerinde med hin trange forudbestemmelse, som naturen giver mennesker med ét talent. Var hendes stemme ikke bleven ødelagt i udviklingen, vilde hun sikkert være bleven en af hine store sangerinder, hvis trylleri ikke alene ligger i den ydre stemme, men i en sterk, varm individualitets betvingende magt. Og i hendes dagbog viser sig en forfatterinde med en psykologisk intuition, som endnu ikke har været nogen anden sådan givet, med et blik, en forståelse, en opfatning, en sjælens vibration, et herredømme over udtrykket, hvis tidlig modne genialitet er uden lige selv hos det rige russiske temperament. Og havde denne unge kvinde, hvis hele, korte liv var en eneste selvfortærende længsel efter kjærlighed, havde hun lært at kjende den hele og store kjærlighed, — hvilken kvinde havde da kunnet måle sine fortrin med den rigdom, hun, sanselig og sjælelig, havde at byde af skjælvende lykke — hvem vilde været skabt som hende til selv at modtage, under sjeldne, befrugtende vibrationer, sådanne vibrationer, hvorved kvinden først åbenbares for sig selv, og hvorigjennem det væsen op-står, der er jordens herskerinde, den store moder, i hvis skjød manden dukker ned, og hvoraf han udgår. Alt i hende var fra første hånd, alt af det bedste emne, jorden har at give — — og deri ligger hemmeligheden, hvorfor hun gik tilgrunde.Thi hendes naturs rygrad var den ubændige stolt-hed, hvori den store personligheds dunkle bevidsthed om sit eget jegs værd udadtil viser sig. Løvinden kan ikke ægte hushunden. Det samme instinkt* som hos dyrene trækker den strenge grænse for blanding af ulige arter, bestemmer i meget høiere grad kjærlighe-dens attraktioner og antipatier, end vor materialistiske skolevisdom lader ane. I denne piges natur lå en jern-lov, — den lov, der tvinger intakte naturer til at bevare sin art — som hindrede hende fra at sænke niveauet til det punkt, hvor hun kunde finde kjærlighed blandt mændene i hendes omgangskreds. Hun forsøgte det flere gange. Det gik ikke. Hendes ualmindelige natur længtede efter en mand, som med sine mandlige fortrin var hendes kvindelige overlegen. Der gives i vor tid et par sådanne mænd, der ikke alene som produktive ånder og skabende personligheder, men i sit inderste, forfinede mandstrylleri vilde være fødte herrer over 'en Marie Baschkirtzews kvindetrylleri. Men disse mænd traf man ikke i de parisiske saloner og atelierer eller på Corsoen i Bois de Boulogne. Heller ikke i Peters-burg eller på lillerussiske godse. Hun lærte dem aldrig

at kjende. Hun, som var skabt til stor sangerinde, til stor malerinde, til stor digterinde, fremfor alt til man-dens store elskede, hun lærte aldrig at kjende kjærlig-heden, og hun døde uden at blive stor på et eneste af alle de andre områder, thi hun forblev hele sit liv fangeni det, som var større end alle hendes muligheder — den unge piges store uvidenhed.

Så meget hun tilegnede sig, så meget hun greb med sine sensible nerver, sin skarpe ånd — hun blev altid og i alt den ufærdige. Og som den store ufærdighed, den en jomfruelig kvinde altid vedbliver at være, søgte hun overalt det færdige, det afsluttede i manden, det vil sige det, som begynder at blive gammelt, som ikke har mere at give, og hvori der intet mere slumrer af længsel og attrå. Hun har sikkerlig gledet forbi mangt et ungt mandsgeni, som kanske gik hen og hos en tøs med begjærlighed og væmmelse nød det, hvori hun og han havde kunnet finde salighed, sundhed og uendelig befrugtning. Hun har sikkerlig følt mangt et blik hvile på sig, der bragte hendes legeme til at skjælve og brænde, og som hendes hvide sjæl ikke forstod. Thi hos denne unge pige, som havde drukket af sin tids hele kultur og teoretisk vidste alt, var der ikke e t træk af pervers modenhed og for tidlig fysisk viden. Hendes dagbogs sider er uskyldige fra øverst til nederst — en uskyldighed, som samtidig er stupid dum og rørende intakt. Marie Baschkirtzews dagbog

— den er ikke et bidrag til den unge piges psykologi, det er den unge piges psykologi i sine almindelige, typiske linjer, jomfruelighedens psykologi, efterladt de vidende af en uvidende som hendes eneste mindesmerke på jorden, men som et mindesmerke, der vil holde sigbedre end marmor og bronce. Thi hun vilde ikke dø, denne tidlig afdøde. Hun skrev denne bog i tolv år, på reiser, mellem fornøielser, midt under arbeidet, i sin ensomheds fortvilelse, og når hun for sammen i livs-angst, i søvnløse nætter, og under salig hensynken i naturen. Altid talte hun til ubekjendte, allestedsnærværende tilhørere, hun talte til dem, for om hun skulde dø ung dog at kunne blive på jorden i de fremmedes erindring, som engang vilde "læse den. Et sådant document humain af en ung pige, mener hun, det må dog være interessant nok til ikke at blive glemt. Og hun lover at fortælle alt om sin lille person, «alt, alt, ikke alene alt, hvad hun tænker, men hun vil heller ikke skjule det latterlige og ufordelagtige, hun opdagede: thi hvilken ret havde denne hendes bog til at være til, når det ikke var ved sin akkurate, absolute, strikte sandhed?»

Nu, et document humain i de tre påkaldte skyts-patroner Zolas, Maupassants og Goncourts ånd blev vist-nok ikke disse bekjendelser. De indeholder ikke en nøgen naturlighed. De er blufærdige, de besad ikke alene naturbarnets blufærdighed, men også en anden: den unge, drivhusvakre, sygelige verdensdames kunstlede, fordringsfulde, sygelige blufærdighed, som under den hvide, bløde, slæbende dragt, et verk af parisisk skrædderkunst, skjuler blødende sår og dødens rådne spor. Men hun lader os følge med, lige fra hendes livsrige kildevæld bryder frem, indtil det siver bort, blast, blegt, dråbe for dråbe, indtil hendes sidste dages døds-trætte resignation. —

Denne udmattelse begynder straks efter den skånselsløse overanstrengelse, som hun udsatte sig for de to læreår hos Julian. Og den kommer mere af sjæle-lige end af fysiske årsager. «De har lært, hvad der lader sig lære,» siger Julian i sine afskedsord. «Det øvrige afhænger nu af Dem selv.» Og Robert-Fleury, den akademiske overprofessor, nikker bekræftende til. Så lader de hende stå der. Hvad skal hun nu begynde på? Hvorfra skal hun tage det øvrige? Hun, den unge pige, som var en så fænomenal elev? Hvorfra skal hun tage det fond af «jeg», som manifesterer den originale personlighed i den skabende produktion ? Lære, ja det kan den unge pige bedre end alle fakulteters mønstergutter. Der er slet ingenting iveien. Og kjønnet sover, så længe hjernen går i spænding. Men producere? Hvor skal det komme fra? Fra hende selv? I hende er der tomt! Hvor er de følelser, som har gjennemrystet og befrugtet hele hendes organisme? Hvor er de oplevelser, der lader hendes eget blod løbe sammen med en andens. Hun kan tænke ud noget, forestille sig noget, indbilde sig noget! Det er alt. Men i hendes natur var der intet af hin brøkdel løgnag-tighed, som gjør denne vei mulig. Hun kan støtte sig til noget, efterabe noget! Men den gamle akademiskekunst tiltalte ikke hendes jegs tillukkede personlighed, hvad der var meget naturligt. Og den nye, som netop krøb ud af larven? Ja, den var jo noget vordende med alle det vordendes slagger. Og det ufærdige i hende forlanger det færdige; hun, som ikke blev kvinde, kræver den færdige mand.

Så stod hun der. Hun malte hjemme efter modeller, hun kjørte ud med sin kammerjomfru og ledsaget af unge landsmænd og malte gadescener fra sin vogn; i sin dunkle trang til at støtte sig til noget gjorde hun udkast til religiøse og historiske billeder, hun skaffede med nød og neppe tilveie en udstillingsgjenstand for næste salon, blev halvgal af tom ærgjerrighed og måtte indrømme: det stod tilbage for det forrige billede, der var malet under Julians ledelse, betydelig tilbage. Et par år i træk går alt tilspilde under hendes hænder. Hun har ingen personlig farve, ingen personlig stil, ingen personlige oplevelser og ingen personlige ideer. Og hendes slumrende individualitet er så sterk, at den ikke tillader hende at slå ind på den sødlige, vakkert malende karakterløshed hos den ene malende damegruppe, eller den andens kjønsløst mandlige strenghed.

Så kommer den dag, da Bastien Lepage blir en offentlig berømthed. Marie Baschkirtzew så hans billeder og blev hans elev, hans tilbeder og forkynder.

Der var dog et men i hver enkelt af disse forhold til ham.Hans klare farver, hans af liv mættede atmosfære med dens blege, varme lummerhede, det fremtrædende fysiske ved hans mennesker, alt vakte sydrusserinden i hende. Han frigjorde just det i hende, som hidtil var bundet og holdt nede under akademisk indflydelse, det hjemlige milieu. Hun fandt noget beslegtet hos ham, som netop var det primitive hos dem begge, og det stemte hende blød, inderlig, stille ligeoverfor ham. Men hans elev vilde hun ikke være. Dertil følte hun sig dog i bund og grund altfor forskjellig, dertil anede hun altfor tydelig, at hans virkning på hende kun var en gjennemgangsfase.

Hun tilbad ham ud af en længe tilbageholdt, forhånet trang til at tilbede, give sig hen. Men denne tilbedelse var mild, beskyttende, uden fyrighed. Denne lille Bastien Lepage, det var dog ikke den mand, som bragte hendes nerver i den rigtige, sitrende bevægelse. Dertil var han for borgerlig og hans fine kunst for tam.

Og så var hun også hans forkynder, halvt mekanisk. Saint Marceaux, billedhuggeren, havde virket sterkere på hende.

Men der kom noget til, som spændte den forenende aftenrøde, blodig og stum, over disse to mennesker, som kun flygtig, i forbigående, syntes at skulle berøre hinanden.

De var begge syge, da de lærte hverandre at kjende, — Bastien Lepage syg af livet, hvis bedrageriskenydelser havde ødelagt ham, Marie Baschkirtzew syg af fattigdom på liv: hendes ungdom, hendes skjønhedr hendes vitale kraft havde denne fattigdom tilintetgjort.

Det er den typiske skjebne for vor tids unge kulturmennesker: han kommer til hende, ødelagt, fordi han har slukket sin tørst; hun kommer til ham, ødelagt, fordi hendes tørst ikke er bleven tilfredsstillet.

Og de forstår hinanden endnu fremdeles ikke, disse adskilte verdener.

De sidste års udvikling, som lå bag Marie Baschkirtzew, da hun traf Bastien Lepage, havde bragt hende og hendes dagbøgers læsere smerte og sløvhed.

Under de store, ufrugtbare, kunstneriske planers sterile kval, under klosterlivet i familien med de leilig-hedsvise afbrydelser, som høitidelige middage, prægtige baller og forskjellige atter opgivne mondaine ægteskabs-projekter førte med sig, var Marie Baschkirtzew bleven overfladisk, ja næsten fordummet. Hendes geni syntes at være udtørret, og en sygelig, blaseret drivhusplante* kun optaget af sig selv, var bleven tilbage. Det var den almindelige, lidt ældre og allerede lidt ubehagelige unge pige af god familie, som endnu fremdeles ikke ved besked om nogenting og bliver besværlig ved sin for-dringsfulde, snaksomme uvidenhed! Alt dette er som bortblæst efter mødet med Bastien Lepage.

Hun bliver atter så forunderlig ung, så usikker, så let forvirret. Da han aflægger den første visit hoshende, bliver hun aldeles konfus, vender tre gange om, før hun går ind i salonen, og kan ikke få et ord frem, da de skulde hilse på hinanden. Hans naturlighed, hans lille, uanselige person, hvori der er så meget personligt indhold, gjør hende igjen naturlig, frisk, varm. Nu holder de lange tirader i dagbogen op, der kommer kun korte, sparsomme, men meget udtryksfulde notiser.

Bastien Lepage er alt andet end kurmager. Han er ligefrem og holder sig næsten påfaldende tilbage. Af uøvethed,

eller fordi han er træt.

Under hans lange studiefravær bliver hun igjen den gamle: tom og vigtig. Men såsnart han atter er derr går hun efter ham med en sød, stilfærdig blødhed.

Hun havde i årevis været syg. Hendes ene lunge havde været angrebet, nu gik det den anden ligedan, en døvhed havde indfundet sig, som plagede hende mere end alt andet. Hensyn til sin sundhed havde hun aldrig kjendt.

Når Bastien er der, er alt godt. Ham hører hun altid, for ham er hun altid vakker, gjennem ham tager hendes kunst et nyt opsving, og hun får sit første indhold. «Ein Meeting», billedet i Luxembourg, bliver til, og en række fine portraiter. Der er ingen forelskelse mellem dem; han synes altid kun at være kunstneren, og hun afholder sig fra det gamle, virtuosmæssige koketteri. Men hun følger ham med en egen, fm nuanse af føielighengivelse. Udviklingen til kvinde fuldbyrder sig i den tornede jomfru.

Da bliver han pludselig voldsomt, redningsløst syg. Frygtelige smerter i underlivet slider ham i krampe-trækninger, benene bliver lammede.

Hendes kjærligheds grønne knop visner uden at åbne sig. Men sammen med sygdommen vokser hans trang til at have Marie om sig. Når han er såvidt smertefri, at han kan kjøre ud, må hans bror bære ham op til hende, ellers kommer hun med sin mor for at besøge ham. Det er en hel idyl. Hans mor, en brav småborgerkone, koger bouillon for ham, og hendes mor, den fornemme adelsdame, klipper hans hår, som er blevet alt for langt, mens broderen, arkitekten, studser skjægget. Så er han atter ganske vakker, ser ikke mere så syg ud, og Marie må sætte sig ved hans seng, og han vender ryggen til familien og ligger og ser kun på hende — og taler om kunst.

Det er i september 1884. Marie hoster og hoster, med Bastien bliver det dårligere og dårligere, han vil ikke slippe hende fra sig selv under de frygte-ligste smerteanfald.

Første oktober skriver hun i sin dagbog:

«Tant de dégotit et tant de tristesse.

Hvorfor skal jeg skrive!

Med Bastien Lepage står det værre og værre til.

Og jeg kan ikke arbeide.Mit billede vil ikke blive færdigt.

Ja! ja! ja! ja!

Han er døende og lider meget. Når man er hos ham, rykkes man bort fra jorden. Han svæver allerede over os; der gives dage, da jeg også føler det sådan. Man ser menneskene, de taler med en, man svarer, men man er ikke mere på jorden; — en rolig lige-gyldighed, ikke smertelig, næsten som en opiumsdrøm. Og han er døende. Jeg går der endnu bare af vane; han er en skygge af sig selv, jeg er også allerede halvt en skygge; hvortil tjener da det hele?

Han føler egentlig ikke mere min nærværelse, jeg er overflødig; jeg har ikke den gave at belive hans blik. Han er tilfreds med at se mig. Det er alt.

Ja, han dør, og det er mig det samme; jeg gjør mig ikke regnskab for det; det er noget, som går bort.

Alt er forresten ude.

Alt er forbi.

I 1885 vil man begrave mig.»

Deri tog hun feil. I slutningen af den samme måned døde hun. Indtil de sidste dage havde Bastien Lepage ladet sig bære hen til hende, og hun, der rystede i den sidste tæringsfases feber, lod sin seng sætte ind i salonen for at kunne modtage ham. Der sad han, benene udstrakt på en pude, indtil aftenen kom, ved siden af hendes seng, som hun tidligere ved hans. De talteneppe, de var hos hinanden. At føle det, var alt, hvad de endnu formåede. Og hun, som havde længtes så heftig, som med utålmodig angst havde længtes efter livet ligefra sin første vågnende

barnebevidsthed, hun sluknede nu stum, resigneret, uden klage, vidende, at det lakkede mod enden, stor i døden, da hun ikke havde fået lov til at være stor i et ringe og små-skåret liv.

m.

Hvad der blev tilbage af hende ? En bog på tusen sider, som i ti år blev solgt i næsten lige så mange tusen eksemplarer, som André Theuriet forsynede med et stil-fuldt indledningsdigt, og som Maurice Barres viede et eget altar, helliget en egen, temmelig misforstået Marie Baschkirtzew-kultus. Desuden «Ein Meeting» i Luxembourg, som Bastien Lepage efter Maries eget referat bedømte på følgende måde: «Han siger, det kan være let at gjøre «choses canailles», bønder, gadeunger, idet-heletaget karikaturer; men gjør vakre ting, fme, med karakter, — det er det vanskelige.»

For at fuldstændiggjøre denne piges billede, hos hvem jeg fortrinsvis har forsøgt at fastholde det typiske, vilde jeg nu gjerne lade hende selv tale, med sin personlige udtryksmåde, med sin impulsive øiebliksopfatning, sit eiendommelige tonefald, sit eget tempo og temperament.Da hun er tretten år, skriver hun:

«Mit blod koger, jeg er ganske bleg, så stiger blodet mig pludselig til hovedet, mine kinder brænder, mit hjerte banker, jeg kan ikke være i ro noget sted, tårerne brænder inde i mig, jeg tvinger mig til at holde dem tilbage og er bare endnu ulykkeligere; alt det undergraver min sundhed, ødelægger min karakter, gjør mig pirrelig og utålmodig. Hos folk, som lever sit liv rolig, ser man det straks på ansigtet, men jeg er altid oprørt. De bestjæler mig jo for hele mit liv, når de berøver mig min læretid. Når jeg blir seksten-sytten ir, vil andre tanker komme, endnu har jeg tid at lære.» Og senere med Nietzsches dybde:

«Alt, som jeg siger, er endnu ikke af mit eget, jeg har ingenting. Jeg lever kun udad. — Blive eller gå, have eller ikke have, er mig det samme. Min sorg, mine glæder, mine gjenvordigheder eksisterer ikke . . . .»

Og videre:

«Jeg vil leve hurtigere, hurtigere, hurtig.....

Det er sandt, jeg frygter for, at denne trang til at leve med damp varsler et kort liv . . . .»

«Vil man tro det, jeg finder alt godt og vakkert, også tårerne, også smerten. Jeg holder af at græde, jeg holder af at være fortvilet, jeg holder af at være bedrøvet. Jeg holder af livet, trods alt. Jeg vil leve. Jeg længes efter lykken og er lykkelig ved at værebedrøvet. Mit legeme græder og skriger; men noget i mig, som er over mig, nyder det hele.» Og dette billede af vidunderlig finhed:

«Ved enhver liden sorg trækker mit hjerte sig sammen, ikke for min egen skyld, men af medlidenhed

— jeg ved ikke, om man vil forstå mig — fordi enhver sorg er som en dråbe blæk, som falder i et glas vand, den udslettes aldrig, forener sig kun med sine forgjængere og gjør det klare vand gråt og smudsigt. Man kan gjerne fylde mere vand i glasset, den skidne grundtone bliver der altid. Mit hjerte trækker sig sammen, fordi enhver sorg sætter en uudslettelig flek i mit liv, i min sjæl, og jeg ser flekkerne vokse på den hvide dragt, som jeg skulde bevare ren.»

Fjorten år gammel, profetisk:

«A, hvor jeg er utålmodig. Min tid vil komme, jeg tror jo det, men noget siger mig, den vil aldrig komme, jeg vil tilbringe hele mit liv med at vente, altid vente. Vente .... vente! . . . .»

Seksten år, under oplevelsen med kardinalens nevø: «Når jeg er så vakker, som jeg tror, hvorfor elsker man mig ikke? Man ser på mig! Man er forelsket! Men man elsker mig ikke! Og jeg trænger så at blive elsket.»

Sytten år, i sin første dagbogsnotits for dette år: «Når skal jeg endelig få vide, hvad den er, denne kjærlighed, som man taler så meget om?»Senere:

«Dyb væmmelse for mig selv. Jeg hader alt, hvad jeg gjør, siger og skriver. Jeg afskyr mig selv, fordi jeg ikke har seet en af mine forventninger tilfredsstillet. Jeg har skuffet mig selv.

Jeg er dum, jeg har ingen takt, jeg har aldrig havt nogen. Jeg holdt mig for åndrig, jeg er smagløs. Jeg holdt mig for modig, jeg er frygtsom. Jeg troede at have talent, jeg ved ingenting, hvorved jeg har bevist det.»

Attenårig:

«Mit legeme som en antik gudindes, mine altfor stolte hofter, mit lille, fuldendt formede bryst, mine fødder, mine hænder, mit barnehoved. A quoi bon? når ingen elsker mig.»

«Der gives noget virkelig vakkert, antikt: — hin kvindens selvopgivelse ligeoverfor den elskede mands over-legenhed må være den største egenkjærlige nydelse, en overlegen kvinde kan føle.»

1882 ved begyndelsen af hendes sygdom :

«Altså er jeg brystsyg. Og først i de sidste to eller tre år. Og det er endnu ikke kommet så langt, at jeg dør af det . . . . Vel, man give mig endnu ti år, og i disse ti år berømmelse eller kjærlighed, og jeg vil dø tilfreds, når jeg er tredive år.

Næste år, tre og tyve:

«Nei, jeg var aldrig forelsket og vil heller aldrig mere blive det; en mand måtte være så stor for at behage mig nu, jeg er så fordringsfuld, det måtte i ethvert fald ....

Og simpelthen forelske mig i en vakker gut, nei, det går ikke længer. — Kjærligheden kunde ikke længer optage mig ganske: den vilde blive en bisag, bygningens pryd, en behagelig overflødighed. — Ideen til et billede eller en statue holder mig vågen hele nætter, hvad tanken på en vakker mand aldrig har gjort.»

«Hvem skal jeg spørge? Hvem vil være åben? Hvem vil være retfærdig?»

«Du vil være det, min eneste veninde, du idetmindste vil være åben, thi du holder af mig. Ja, jeg holder af mig selv, mig selv alene.»

Og to uger før sin død, efter et besøg af Bastien Lepage:

«Jeg var klædt helt i kniplinger, i plysch, alt hvidt, men forskjelligartet hvidt; Bastien Lepages øine udvidede sig af glæde:

«A, gid jeg kunde male,» siger han.

Og jeg!

Opgivet, billedet for dette år!» —

Hendes portræt viser et ansigt af ægte lillerussisk kjønhed; de sterke, mørke bryn, kantede og dybe, sover de langt fra hinanden stående øine, hvad dergiver ansigtet noget forunderlig åbent og stort. Blikket fast og drømmende ud i det fjerne, næsen kort, med urolige næsebor, munden blød og skarp, med liden-skabelig optrukket overlæbe. Ovalen rund som hos et barn. Halsen kort og kraftig på det undersætsige, fyldige legeme.Kvindesagens digterinde.

I.

Den anden halvdel af vort århundrede er fattigt på kvinder, som hæver sig i relief mod tidens bag-grund. Kvinden betyder mindre end tidligere, netop nu, da hun fordrer mere. Vi har i de europæiske lande en række kunstnerinder, malerinder, forfatterinder: middel-mådigheder; der findes i high life endel excentriske damer: abnormiteter, ingen individualiteter. Kvindens egentlige betydning og magt har altid ligget mere i det, som hun er, end i det, hun udretter, og just i den første henseende synes nutidens kvinder at fattes såre meget. De udretter jo adskilligt, de studerer og skriver et utal af bøger, de er forstanderinder for alt muligt og samler penge til alt muligt, de opnår doktor-hat, holder agitationsforedrag og stifter foreninger, de er mere med i det offentlige liv end nogensinde før.A. Ch. Edgren-Leffler

HERTUGINDE AF CAJANELLOOg dog har de mindre betydning der end nogensinde. Hvor er hine kvinder,

hvis saloner var samlingsstedet for tidens fyrigste ånder og betydeligste mænd? De findes ikke. Hvor er hine kvinder, hvis fine klogskab indvirkede på de høie og høieste anliggender? De er en mythe. Hvor er hine kvinder, hvis anerkjendte ind-flydelse var mægtigere end ministres råd? Hvor er hine kvinder, hvis kjærlighed skabte sig et udødeligt mindesmerke i de største digteres arbeider? Hvor er hine kvinder, hvis sjælelige og legemlige fuldkomne hengivelse blev livsvarme for manden, blev ham et nærende indhold, blev vinger, som bar ham på flugten mod det ukjendte, og atter førte ham tilbage til dette skjønne, tunge, rige liv. De har været. Jo mere kvinden nu veier som mængde og majoritet, desto mindre veier den enkelte; jo mere hun feminiserer dette splittede århundredes ånd, desto mindre seirer hun som kvinde. Hendes virkning på digtningen viser sig hos de største digtere i ottiårene som et intensivt, indgroet had. Hun har begeistret manden til at skrive kvindehadets høisang, Tolstoy i Kreutzersonaten, Strindberg i en hel række dramaer, Huysman i «En ménage»; og hos mange mindre stjerner møder man mistro til kjærligheden, og hvor man ikke møder denne mistro, der står vore unge digtere og forstår aldeles intet af kvinden. Det er et eiendommeligt tidens tegn, at aldrig har mand og kvinde

— trods al ydre strengere adskillelse — staaet hinandenså fjernt i sit indre som nu, aldrig forstået hinanden så dårlig ad impulsiv vei og ud fra det ubevidste, som just nu.

Hin ærlige, ureflekterede overensstemmelse, det trofaste, jeg kunde sige organiske sammenhold, som man endnu kan iagttage i gamle folks ægteskaber, synes at forsvinde. Enhver går sin vei, eller der er en nervøs søgen: et kort øieblik finder man hinanden for atter at miste hinanden. Er det vor tids mænd, som har skylden? Tidligere tiders mænd var vistnok anderledes; mere omgjængelige i sit forhold til kvinden var de neppe.

Eller er det vor tids kvinder, som har skylden? Jeg har allerede nogen tid seet på dette livs leg, og jeg har fundet, at det er kvinden, som udvikler eller fordærver mandens indre liv, ødeiægger det eller bringer det til at udfolde sig. Hans moders sjæl og den kvindes, som han binder til sig, påtrykker de modtage-lige sider hos manden sit uudslettelige merke.

Spørgsmålet er altså tilsidst i de fleste tilfælde ikke: hvorledes er manden; men: hvorledes er kvinden? Og jeg tror, svaret er dette: kvinden handler i nutiden mere forstandsmæssig end tidligere, og hun elsker også mere forstandsmæssig. Deraf følger en formindskelse af den varme, hun kan gi ve, og til gjengjæld en af-kjøling af manden ligeoverfor kvinden. Den moderne pigeopdragelse med sine mange sprog og mange slags viden begunstiger en overfladisk forstandsudvikling oggjør kvinden fordringsfuldere, uden at hun bliver mere tiltrækkende, og idet kvindens gjennemsnitlige niveau og derigjennem de manges selvfølelse vokser, vil hine dybe og originale enkelte, under trykket fra deres eget kjøn og under den slappe temperatur, der hviler over begge kjøns indbyrdes forhold, gjerne forsvinde. I deres sted har vor tid frembragt en anden slags kvinder, som, under påvirkning af den sterkeste strømning i tiden, repræsenterer den kvindelige kritik. Det er selvforståe-ligt, at de hverken har hine ældre kvindetypers trylle-magt eller deres tiltrækning. De har heller ikke deres lykke. De er ikke lykkelige og gjør ingen lykkelig. Thi de er ikke så fuldt ud kvinder som hine. Af deres midte er, hvor typen tilspidsede sig, udgået de moderne forfatterinder, det vil sige, de kvinder, som også i fremtiden vil blive nævnt i forbindelse med vor tids kulturbevægelse. Blandt dem, tror jeg, Anne Charlotte Edgren-Leffler, hertuginden af Cajanello, også i fremtiden vil stå som den mest karakteristiske repræsentant for typen.

II.

Hun var bærer af en bevægelse, som kom med hende og er visnet med hende. Hun var blandt sin tids forfatterinder det klogeste og klareste hoved, enkvinde, som så virkeligheden uforfærdet i ansigtet og overhovedet ikke var let at forskrække. Hun forstod sig som selvstændig kvinde lige godt på sit kalds literære som praktiske side. Hun forfægtede kvindens selvstæn-dighed og uafhængighed i livet som i sine skrifter. Hun forkastede den gamle måde at ville vinde gjennem kvindelig elskværdighed, hun vilde overbevise som tæn-kende kvinde. Hun fordømte kvindens gamle rettighed, at smigre sig ind, og kjæmpede for den nye rettighed, at skaffe sig objektiv anerkjendelse. Hun var helt igjennem klar, nøgtern, ikke særdeles forfinet eller smidig forstand. De ånder, hun dannede sig efter, var Spencer og Stuart Mill. Hun var ganske fri for den sentimentalitet, snerpethed og sødlighed, som ellers pleier at gjøre næsten alle kvindelige forfattere så smagløse og utiltalende. Hun var som

personlighed en stolt, ligefrem natur. I løbefaf ti år var hun bleven bekjendt i Europa; neppe seks måneder, efterat hun havde født sit første barn, var hun død. Hun døde pludselig, ligesom den anden og større europæiske berømthed, fru Kowalewska, professor i mathematik, hendes fortrolige veninde, som Victoria Benediktson, som den unge danske forfatterinde Adda Ravnkilde, som den unge finske forfatterinde Thedenius. De tre sidste begik selvmord, fru Kowalewska og fru Edgren døde efter et kort sygeleie. Fru Edgren var den ældsle, 'hun blev 43 år gammel, de andre døde yngre, begge de sidste meget unge. Alledisse kvinder har gjort det samme forsøg: de vilde stå på egne ben, de krævede kvindens uafhængighed i enhver retning, de vilde øve kvindens kritik over manden.

Også George Sand har forsøgt og gjennemført dette. Men hendes uafhængighed ytrede sig efter den galliske courtisanes art og efter familiens traditioner deri, at hun elskede uden skranker, at hun indtil overmål øste af den store livskilde. Hun var endnu ganske et barn af «Fanden régime» i sin livsførelse. Men imod slutten af det nittende århundrede går den tænkende kvindes bestræbelser i retning af at ville undvære manden. Og dette træk af germanisk kydskhed, der forceres til askese, er det tragiske moment i alle disse tidlig afdøde forfatterinders liv og levnet. Det er et merkværdigt stykke tidshistorie, som jeg her skal skrive. Det er just de her omhandlede foreteelser, som giver disse århundredets sidste tiår den gråkolde stemning, det er dem, der bevirker, at vor selskabelighed synes så tør, vor fritid så kjedelig, vore glæder så kolde. Det store onde, som overalt kan merkes og dog hurtig glider undaf, når man søger at gribe det, det er den aftagende inderlighed i kvindens følelsesliv.

Vor tid med sine krav på ligestilling søger at ud-vikle kvindens dømmekraft, og vor tid med dens materialistiske fladhed søger at skabe en dømmekraft gjennem de kundskaber, man samler. Det kunde fra et kvindeligt synspunkt endnu gå an for manden, thifor kvinden kommer det først og fremst ikke så meget an på, hvem hun elsker, som at hun elsker. Men vore dages kvinde er allerede bleven så forstandig, at hun ikke mere vil elske uden afgjørende garantier; ja, denne kloge beregning er allerede i den grad bleven hendes anden natur, at hun ikke kan elske mere, uden at hun har truffet alle mulige forsigtighedsregler til bedste for sin ro, sin sikkerhed, sit gode udkomme og den ubetingede agtelse, manden har at vise hende.

I en slig sindstilstand kan alt muligt vokse, bare kjærligheden tåler den ikke. Men der er én ting, som kvinden er skabt for, når hun er normalt skabt, og det er for kjærligheden. I manden begynder kvin-dens liv, og i manden slutter det. Thi manden gjør kvinden til kvinde. Manden giver hende sundhed og selvagtelse ved at gjøre hende til mor, manden giver hende de børn, hun elsker, og deres kjærlighed; jo høiere kvindens legeme og ånd er udviklet, desto mindre kan hun undvære manden, som er hendes store lykke eller hendes store ulykke, men i alle tilfælde hendes livs eneste mening. Thi kvindens indhold er manden.

Men vore dages kvinde finder sig vistnok i den lykke, manden bringer, men den ulykke, han bringer, vil hun ikke vide noget af. Hun tror med fornuftig forsigtighed at kunne bringe dette uberegnelige liv ind i et lidet skoleregnestykke. Og før hun har regnetfærdig sit lille eksempel og fået sin lille prøve til at stemme, er lykke og ulykk;e faret hende forbi, og hun står der alene og tom, fortørket uden kjærlighed, for-tørket i et klogt beregnet ægteskab, bitter og indholds-løs midt i glædeløs lykke eller i en pludselig indbry-dende, uberegnet ulykke.

Fra en sådan skjebne er hine fem tidlig afdøde forfatterinders bøger gået frem. Ikke just så, at de beskrev denne skjebne, men slig, at de oplevede den. Med Anne Charlotte Edgren-Leffler døde den største af den række skandinaviske kvindesagsdamer, som har skaffet sig et navn i literaturen. Da hun har udstrøet sine ideer blandt tusender af kvinder og gik bort, før hun igjen kunde rive op den sed, hun havde sået, og da hun var typisk for dette århundredes slutning og vil blive en af dets historiske personligheder, vil jeg her forsøge at tegne omridsene af hendes billlede.

III.

Da hun var nitten år, offentliggjorde hun sit første arbeide, et lidet to akts skuespil «Skådespelerskan».

Stykket behandler kampen mellem kjærligheden og talentet, i ramme af et lidet lands trange klasseforhold. I tegningen af personerne var der enkelte påtagelige svagheder, som uerfarenheden hos den unge pige af

godfamilie gjerne fører med sig. Forøvrigt gjorde det lidet indtryk af at være begynderarbeide. Hendes iagttagelsesevne er overordentlig livlig, karakterskildringen knap, sikker og træffende, den sceniske bygning dygtig. Det er en skarp og klart tænkende ånd uden ungdommelig uøvethed, som her kommer tilsyne. Konflikten er tydelig udtænkt og fremstillet næsten med matematisk klarhed. Men så udpræget et forfattertalent og så betydelig en tænkeevne arbeidet end viser, så bestemt disse egenska-ber røber hendes nedstamning fra et dannet borgerligt hjem, — for kvinden og forfatterinden er denne for* standsmæssig produktive side ikke det vigtigste. Det er temperamentet. Og det interessante spørgsmål ved dette første arbeide af en senere så berømt forfatterinde er: hvor meget temperament røber sig i denne første svage begyndelse ?

Eller for at stille spørgsmålet endnu præcisere, da det dreier sig om en kvinde: hvor meget temperament lod sig ikke kue ved dette første vaklende forsøg?

Det, som her farver himlen som den dunkle glød af opstigende morgenrøde, det er kjærlighedens store forventning. Her skriver en ung pige, som dog ikke ved noget om kjærligheden uden det ene: hun ved, at kjærligheden er alt for kvinden. Kjærligheden har hun endnu ikke kjendt, men med sit gode hoved har hun allerede forstået kjærlighedens vanskeligheder. Og der er én hindring for kjærligheden, som ikke er den mindste,og det er den spidsborgerlige trang til at ville gå sikker. Her skal en skuespillerinde indgiftes i en anstændig borgerlig familie. Ingen i denne kreds kan tænke sig kjærligheden anderledes end med hvidt for-klæde og husmoderligt nøgleknippe. Elske vil her sige at forsimples. Skuespillerinden er vant til slettere, men større forhold. Hun vil elske og dog på samme tid spille, hendes forlovede forlanger, at hun skal elske og holde hus.

Som oftest stiller problemet sig ikke så i livet og vilde vel også blevet anderledes løst i livet. Men for den attenårige Anne Charlotte Lefflers velopdragne fantasi stiller det sig så. Da han ikke vil give efter, og hun heller ikke vil give efter, da han ikke vil ægte en skuespillerinde, og hun ikke vil blive husmoder, så skilles de under gjensidige løfter om evig, platonisk kjærlighed.

Slutningen er komisk, men alvorlig ment. Den anstændige dameliteratur kommer altid, hvorfra den så er gået ud, tilbage til det platoniske. Og for Anne Charlotte Lefflers nøgterne forstand er det betegnende, at denne konflikt ikke ender tragisk, men platonisk.

Det tragiske, som den første ungdom ellers altid pleier at se overalt i livet i overnaturlig størrelse, det så hun ikke, thi hun befandt sig straks, så langt hendes horisont nåede, midt i det spidsborgerlige, affandt sig med det og fandt sig tilrette i det.Nogle år senere skrev Anne Charlotte sit tre akts skuespil «Elfvan», hvis to første akter giver den bedste nøgle til hendes egen psychologi.

IV.

Fru Edgren var en af hine ligefremme, stolte kvindenaturer, som ikke formår at fordre noget således, at de tillader, man synes synd i dem. Hun rettede sig ikke efter menneskene, hun viste sig, som hun var. Hvad hun opnåede, vilde hun ad hurtigste vei opnå ved egen hjælp. Hun skrev ud fra sine personlige indtryk, sin personlige dom og sine personlige anskuelser. Hvad hun blev, vilde hun takke sig selv for. Men hun var kvinde. Og hun, som ellers så skarpt og klart, tog ikke tilstrækkeligt i betragtning, hvad det vil sige at gjøre literær karriere som kvinde alene. Hun gjorde literær karriere. Men hvad hun derunder bragte som offer, var hendes eget inderste liv. Hvad hun derved måtte kneble, var hendes sandeste, bedste længsel. Det, som hun således brød spidsen af, det var hendes virkelige kunstnermagt.

Jeg kjender få fuldkomnere nydelser end moderne forfatteres bøger. Ikke på grund af det, de har gi vet, men på grund af det, de ikke har kunnet skjule. Når de skriver sine bøger, skriver de sin indrehistorie. Man slår op en bog, og man læser tyve linier.

I disse tyve liniers tempo og tonefald føler man disse forfatteres pulsslag og blodsvarme.

Ligesom et sikkert musikalsk øre i et helt orkester kan merke en enkelt falsk tone, således kan det sikre psychologiske instinkt trods en fuldendt digterisk teknik forstå, hvad der er ægte og hvad der er gjort, finde ud, hvor forfatteren føler varmt og hvor han hykler, gribe hans temperament under bevidste og ubevidste masker,

skille ud: her er ægte metal og der er dårlig blanding, hvormed han duperer sig selv og andre.

Og den kvinde, som vil skrive, uden at en mand holder sit skjold foran hende og slynger sin arm om hende, er et ulykkeligt, sønderslidt væsen. Det, som brænder hende varmest i sjælen og som råber høiest i hende, det tør hun ikke sige. Når den store digter skriver, bryder han med konveniensen, tvinger den til at underkaste sig ham. Men den kvinde, som står alene, kan ikke bryde med konveniensen, thi denne er hendes eneste støtte. Og konveniensen er ikke alene udenfor hende, den er også i hende. Den er tillige hendes intimeste, kvindelige skam, den er hendes væsens rettesnor, hvorfra intet kan befri hende uden kjærligheden. Derfor er, jo mere begavet en kvinde er, i desto høiere grad kjærligheden hendes store lod.

Fru Edgren har over denne konflikt skrevet sit interessanteste og dybeste stykke: «Elfvan», og beggesine interessanteste og dybeste noveller: «Aurora Bunge» og «Qvinnlighet och Erotik». I ingen af hendes øvrige arbeider hører man den dybeste sjæletone klinge så tydelig og beklemt.

Der er et livligt, bevægeligt, nervøst liv i dem, som er sælsomt afstikkende mod den kjølige, ironiske ligegladhed eller den resonansløse energi i hendes andre arbeider. I disse digtninger finder man hendes hele menneske og hendes fineste kvindelige trylleri; i de andre er det hendes skarpe blik, hendes gode kritik, hendes sedelige oprørthed, hendes træffende vid, som gjør dem berømte.

Men i hine tre arbeider merker man også tydeligere, hvor hun indsnevres af konveniensen, end noget-steds forøvrigt. Læser man «Elfvan», «Qvinnlighet och Erotik» og «Aurora Bunge», er det, som man ser en stor, vakker fugl, der hopper syg omkring i gårdsrummet, fordi dens lange, hurtige vinger er bleven knækkede, da den faldt ud af reden. I «Elfvan» aflæg-ger Anne Charlotte Edgren, en af kvindeemancipationens senere ledere, den bekjendelse: kvindens sjæl — det er kjærligheden. I de svenske forfatterinders falanx var hun den eneste, som aflagde den bekjendelse.

Men baronen, som lærer «Elfvan» at forstå kjærligheden, er en dekadent. Fru Edgren har grebet denne type ud af livet, længe før dekadensen formede sig mere bestemt i literaturen. Han har med fornøielse og indrebevægelse nydt alle sensationer, indtil kvinden i «Elfvan» slår sine øine op i den første halvbevidsthed. Såsnart det sker, bliver hun ham mere ligegyldig. Den høie febertemperatur tager af. Han handler vel fremdeles videre i samme retning, men han betragter samtidig sine tanker som i et speil, der kaster refleks. Han er ikke ridderen, som tager Undine op i sine varme arme fra det kolde vand. Han lader hende ligge i bækken.

Blandt de oplevelser, der former udviklingen hos de «selvstændige» kvinder, hos dem, der skaber sig et «eget «livskald», er vel denne den mest typiske. Det -er vanskeligt at afgjøre, hvad der foregår i dem, når de bliver denne slaphed var, opdager noget som en trækken sig tilbage hos den mand, der vakte dem — men jeg tror, det tilnærmelsesvis er rigtig truffet, når jeg siger, at de gribes af etslags væmmelse. Og jo finere den er, kvindens modtagelighed, jo uskyldigere hun er, desto længere vil denne følelse af væmmelse vare. Om hun end synes at dømme nokså forstandig i sagen, denne følelse skjuler sig dog.

Thi der er ingenting, hvorved kvinden føler sig mere krænket, end når manden leger med initiativet eller er forsømmelig just i den henseende. Jo mere uerfaren kvinden er, desto mere umandigt synes det hende; jo mere helstøbt hun er som kvinde, desto større er hendes skuffelse, ikke alene ligeoverfor denne ene mand,

4 — Laura Marholm: Kvindernes bog.men en sådan oplevelse kaster en skygge, en kold tone over alle mænd.

Hvad sker nu videre? Den sidste akt viser kvindens og forfatterindens rådløshed; pludselig slår alle sig for sit bryst og bekjender sine synder. Borgermesteren går i sig selv og angrer, at han var så egenkjærlig at ville gjøre «Elfvan» til sin hustru; hans moder angrer, at hun har holdt mere af sin søn end af svigerdatteren, «Elfvan» angrer, at hun næsten har kunnet lade sig forlede til kjærlighed; baronens søster, som gjennem det hele stykke har holdt kjærlighedens og frihedens fane høit, angrer ganske ialmindelighed uden nærmere begrundelse. Og alt vender tilbage til status quo ante, og Undine forbliver i andedammen.

Med denne for Gud og mennesker velbehagelige slutning oplevede «Elfvan» mange opførelser.

Men for mig er spørgsmålet: sluttede virkelig stykket oprindelig så? eller blev det ikke snarere konveniensmæssig afsluttet på denne måde, og måtte fru Edgren, kun for at se sit stykke trykt og opført, bekvemme sig til denne sammenklistrede udgang? Hvad skulde hun også gjøre ? Hun, kvinden, som stod alene, kunde ikke forsynde sig mod den offentlige moral. Heller mod alt andet, kun ikke mod den offentlige moral. Thi da vilde den nok bragt hende til taushed. Og hvilke muligheder vilde hun da endnu havt for at nå videre horisonter. Grundtonen i dette stykke varlængsel efter at komme ud fra den svenske vinter, ud fra det lange mørke, ud fra sladderen i ovnskrogen, ud i fri luft, til meget lys og til sydens varme.

v.

Det samme problem, men meget mere uddybet og forfinet, har fru Edgren næsten ti år senere taget op igjen i «Qvinnlighet och Erotik».

Det er ikke længer den traditionelle alfeskikkelse, det er den moderne unge pige, nervøs, finbygget, med skarp forstand og skarp tunge, kritisk, med hemmelige længsler, en kydsk skabning, fuld af hjertevarme, som kun en mands kjærlighed kan bringe til fuldt udbrud, og som kunde blive en verden for den mand, hun elsker; og hun elsker — en elegant, selvsikker svensk løitnant, der har tjent i Algier som frivillig og skrevet et krigsvidenskabeligt verk, en almindelig, overfladisk, «fiks fyr», der anser det for selvfølgeligt, at hun tager ham, når han anholder om hendes hånd, og som også i forbigående anholder herom. Og hun giver ham en kurv. Han er opbragt, såret, han kan alene forstå det, hvis hun elsker en anden. Nei, hun elsker ingen anden. Hvad er så grunden? Hun føler, at han ikke bryr sig om hende. Det er en så ubeskrivelig qualitativ forskjel mellem den måde, hvorpå hun føler for ham,eller snarere kunde føle for en mand, og den måde, hvorpå.han har tilovers for hende, at hun slet ikke vil have ham, at hun næsten føler det negligente, ringeagtende i det, han selvbevidst byder hende, som en fornærmelse. Han reiser sin vei og kommer snart tilbage, forlovet med en liden gås.

Fru Edgren udvikler heraf en vidtløftig teori, som hun også ofte ellers lader skinne igjennem, at det er de ganske almindelige små piger på atten år, uskyldigheden med hvidt forklæde, som mændene forelsker sig i. Jeg finder ikke, der er meget i det, som fru Edgren teoreti-serer sammen om intetsigende dusinmænds forelskelser i intetsigende unge dusinkvinder. Overordentlig ægte, sjælfuld og egen er derimod hin hyppig forekommende type, den kloge, kydske, moderne pige med den strengt undertrykte og svagt vakte sanselighed, der næsten kun ytrer sig som nervøsitet, med den skarpsindige gjætteevne ligeoverfor hendes eget og andres følelsesliv og den kydske stolthed, der grunder sig på den umiddelbare bevidsthed om eget værd, den stolthed, der ikke tager imod mindre, end den giver. Og disse piger er henvist til kvindernes trange kreds, til to eller tre muligheder i hele deres lange ungdomstid, mulig-heder, som tilfældet tilkaster dem, og som for dem kanske slet ikke er muligheder. Endnu nogle år senere, og disse retfærdige dommere over kjærlighedens mit og dit har et bittert træk om munden og et brændendehemmeligt nag i sjælen. Endnu nogle år senere har deres miskjendte kvindeinstinkt bragt dem til at hade mændene.

Fru Edgren gik den samme vei. I hendes bog: «Ur lifvet» findes der allerede spor heraf i nogle noveller, som afveier mandens og kvindens gjensidige værd, f. eks. i novellen: «I krig med samhållet». Før hun gik ganske over i de strenge dommerinders leir, veiede hun endnu engang kjærlighedens problem i den anden af sine mest fuldendte noveller: «Aurora Bunge».

Aurora Bunge har allerede i ti år været Stockholms første balskjønhed. Alt i hendes liv er afgjort og forudbestemt, klart og tydelig. Om vinteren er hun aften efter aften på baller, soireer og teaterforestillinger, om sommeren er hun ved et elegant badested optaget på samme måde. Ti år i træk ved hun nøie, med hvem hun vil danse, hvilke artigheder man vil sige hende, hvilke tilbud der vil blive gjort hende, og hvem hun vil kunne gifte sig med. Ægteskabet kan udsættes, til hun er tredive år, og nu er hun snart tredive år, og det er på tide. Hun er den afdansede unge pige, hvem alt er ligegyldigt og kjedeligt, og dog har hun endnu ikke oplevet noget. Sådan vil det også blive senere. Hun tillader sig at føre et ganske frit sprog, men hun vil aldrig tillade sig en fri handling. Et par ægteskabs-brud i fremtiden er jo heller ikke ganske udelukkede, men hvad gjør det fra eller til?Hun har noget af Strindbergs «Frøken Julie» over sig, men uden at besidde dennes perversitet. Hun går også kronologisk foran

hende. Hun havde ikke noget imod at løbe bort med en berider eller forøvrigt gjøre noget de tres mauvais gout, men hun ved, at hun aldrig vil gjøre det. Sommeren før hendes forlovelse offentliggjøres, får hun en raptus for landlivet og ledsager sin gjerrige moder til et af hendes godser, som ligger temmelig forsømt ude ved skjærgården. Det er det første af hendes tredive sommerophold, som ikke er comme il faut. I en pludselig frembrydende kjærlighed til naturen driver hun dage og uger omkring i mark og skov med nedtrådte sko og afskåret slæb, ligger ved stranden og seiler med fiskerne. Hun bliver yppig og robust og fuld af længsler som aldrig før, og der er noget, som altid lokker og drager hende. Og dette ubestemte, som lokker, er, hvad hun skal opleve — hvad der skal blive hendes livs eneste oplevelse. Og under al hendes gjerning kom det nu vågne blods urolige pulsslag og trænger på — og de længtende sanser spørger og kræver, og den fuldmodne kvinde på tredive år river konveniensens bind hurtig fra øinene og ser ud: hvor er du, som giver mig livets fylde ? På sine streiftog tilbåds kommer hun også en dag til nærmeste fyrtårn. Fyrvogteren kommer ud, en ung, sterk, rolig mand. Hun ser på ham og hun ved — ham er det! — Hertil har fru Edgren skrevet sin egen sjæls hemmelige skrift, og hvert træker ægte. Men videre er oplevelsen ikke gået. Det, som nu kommer, er psykologisk, logisk er det også — men det har den største feil, en digtning kan have: det er træk for træk opdigtet, ikke oplevet. Og af den grund er det altfor overflødig begrundet. Neppe er Aurora der, så bryder en storm løs. Hun flagrer som en udmattet fugl ud og ind i det trange fyrhus. Fyrvogteren ser faren og skynder sig ned. Hun vil kaste sig i vandet. Han hurtig ned for klippen og griber hende. Og allerede tidligere har denne mand af folket fundet tid til at give hende et kjærlighedsdigt at læse. Stormen varer i tre dage. Tre dage bliver hun der. Den fjerde dag kommer fiskerne igjen for at hente hende. Fyrvogteren er rasende. Hvis hun reiser, da -er heller ikke hun bedre end en almindelig fiskertøs. Hun er dødsbleg, men bestemt på at reise. Han truer hende med næverne. Hun foreslår ham, at de skal drukne sig sammen. Men hans moder har druknet sig, og han vil ikke gjerne, at der skal være to selvmordere i familien. Aurora reiser hjem og besøger ham aldrig mere. Nogle måneder senere ægter hun en forgjældet officer.

I fru Edgrens bøger findes to mandstyper, den ene kan hun ikke like, men hun får ham fortræffelig frem, den anden kan hun slet ikke få frem, men ham har hun likt udmerket. Den første er den distingverede, af Jivets glæder medtagne herre af stockholmersocieteten,den anden er den simple mand af folket med uformind-sket evne til at yde.

VI.

Og fru Edgren så med sit faste blik ud i livet, som altid gik hende forbi, altid forbi, fordi hun var en dame, som havde den opgave at forblive udadlelig. Hun var nu en berømt forfatterinde, hun havde nu sine egne betydelige indtægter. Hvad havde hun opnået derved? Kun at endnu mere misundelige øine udspeidede hende, og at hun måtte føre et repræsentativt liv til Sveriges ære og til ære for den kvindelige forfatterstand. Man befandt sig jo dog i norden. Hun havde i sine skrifter og i livet al mulig frihed til et vist punkt. Dette sidste punkt lod sig nok overskride — ganske i hemmelighed, og sådan gik det jo ellers ofte for sig. Men hun var en af hine stolte naturer, som ikke tåler nogen fede finger-merker på sin æres blanke skjold, og hun var tillige en af hine hårde naturer, hvis vilje er deres lov. Og; begge dele lod sig ikke forene i et lidet land og lige for øinene af en liden klik, der bar hende oppe.

Og så møder man på samme tid i den nordiske literatur det merkelige syn af kvindelig snerpethed og; mandlig utøilethed. Parallel med fru Edgrens produktion, og uafladelig indvirkende på hende, stod Bjørnsons, Ibsens, Garborgs, Strindbergs virksomhed på sit høieste.Og denne digtning dreiede sig næsten bare om aksen af problemet mand og kvinde. Og hine dages frugt-bare varme drev også en række kvinder ud i litera-turen, alle dem, der døde så tidlig, og nogle mindre betydelige, som endnu fører en unyttig literær eksistense. Men disse kvinder står så forunderlig fattige og kuede ved siden af mændene, uagtet der dog blandt dem var en Edgren, en Ahlgren og en Kowalewska. Hine mænd vovede alle noget og satte noget ind, og denne indsats var dem selv. Men i det vældige kor, som dengang sang kjærlighedens høisang, fandtes der ikke én kvinde-stemme. De havde allesammen intet oplevet og intet at sige, og deres længsel taug; men da anklageliteraturen med Kalchas-Bjørnson i spidsen stormede løs mod de fordærvede, liderlige mænd, var alle de skrivende kvinder med, og der

foranstaltedes et uhyre kjætterbål.

Også fru Edgren tog del. Hvilken høisang skulde vel hun synge? Hun havde intet oplevet, og hendes tålmodighed var forbi. Mod midten af ottiårene for-svinder overhovedet kjærligheden ganske af hendes bøger, og i dens sted kommer retsspørgsmålet: kvindens eiendomsret, kvindens ret til erhverv, kvindens ret i ægteskabet. Efter «Nora» fulgte de ulykkelige ægte-skabers syndflod; også fru Edgren leverede bidrag dertil. I sit skuespil: «Sanna qvinnor» fremhæver hun den erhvervende og stræbsomme kvinde ligeoverfor den dovne, ødsle mand; samtidig holder hun en streng straffetale overden kvinde, som fornedrer sig ved fremdeles at elske en mand, der har været glemsom i sin ægteskabelige troskab; ja, hun er nu så fiendtlig stemt mod kjærligheden, at en ærlig arbeidende mand i samme stykke vises tilbage af en ærlig arbeidende kvinde, blot fordi høiere udviklede mennesker overhovedet ikke mere beiler eller lader sig beile til. I hendes drama: «Hur man gor godt* er den samme stemning. «En handske» og «Nora» indvirker så sterkt, at man fmder igjen hele sætninger. Denne kvinde med holdning og smag har med ét fået noget plumpt over sig: hun er bleven en programkvinde. Også socialismen må holde for. Hun, som ikke kjender proletaren, fremstiller ham melodramatisk, ligesom tidHgere manden af folket, som hun ikke kjendte. Hun er nu kvinden, som forfægter sine rettigheder, også praktisk, og hun reiser omkring og gjør propaganda for sig selv.

VII.

Men hun reiser vel også af en anden grund. Hun har ingen ro mere. Hun nærmer sig firtiårene, og hendes tålmodighed er forbi. Den første ungdom er af-sluttet, den anden ungdom også, og det, hun har længtet efter, og som hun så dumt har undertrykt, det er ikke at opnå i Sverige. Hun er stemplet somkvindesagskvinde; og det kvindelige i hende, kvinden med de bløde, lokkende øine, oprøres mod hendes instinkts stedsevarige, brutale fangenskab. Sonja Kowa-lewska, hendes uadskillelige reisekammerat, bringer noget af den russiske steppes varme vinde, noget af det russiske temperaments mystiske utæmmethed, ind i hendes natur, der så længe havde været afkjølet på is og bunden i borgerlig nøgternhed. De reiste i Norge, Danmark, England, Frankrig, Italien. De hjemlige op-passerøine forsvinder for hendes blik og hendes bevidst-hed. Hun skriver «En sommarsaga», og hendes hjemstavns presse bemerker med mishag, at fru Edgren ikke længer er rolig. Nei, ikke længer rolig, men endnu blot utilfreds. Det er fremdeles et ganske aktuelt problem, hun behandler i «En sommarsaga». En høit begavet malerinde og en ubetydelig høiskolelærer. Hun: nervøs, forfinet og i høieste grad selvstændig; han: ung, grov, sterk, fremfor alt sterk, som en nyfundlænder. Men det kan jo ikke gå. En kunstnerinde kan jo ikke binde sig. En kunstnerinde kan jo ikke blive forstået af den vakreste nyfundlænder. Og en kunstnerinde har dog desværre denne ulyksalige forkjærlighed for nyfundlændere.

Nu røbede hun sig mere og mere i hver ny bog, som hun forelagde sine forbausede landsmænd.

Fru Edgren havde hørt til hine kvindetemperamen- . ter, uden lystenhed, hvis sanser sover så længe, fordideres vitale kraft giver dem en følelse af lang ungdom. Men den dag, når denne bevidsthed slår over til det modsatte, vågner deres sanser af den vegetative søvn, og den samme vitale kraft, som så længe holdtes nede, udgyder sig nu i dem med en intensitet, der funkler tillokkende som fyrlyset i natten. Det er kvinden, som trækker manden til sig, ikke omvendt. Fru Edgren fandt i sit firtiende år, hvad hun ikke havde fundet hverken i det tyvende eller tredivte, kjærlighedens store oplevelse. Den ufrugtbare blev frugtbar, den magre yppig, kvinde-rettighedernes forkjæmperske sang de sanselige mysteriers høisang, og i de korte lykkens år, der snart afbrødes af døden, desavouerede hun hele sin lange, nøgterne literære produktion.Eleonore DuseKvinden på scenen.

I.

En mager skikkelse uden ypoighed, og dog af sjelden ynde; et forgræmmet ansigt med en charme af smertelig skjønhed; ikke ung og blomstrende, og dog i besiddelse af et blegt, længselssygt trylleri; la femme de trente ans, som har levet og lidt og ved, at livet er lidelse, en kvinde uden seiersikkerhed, dog fuld af magt, et stilfærdigt, dæmpet væsen og en sprød stemme, — det er Eleonora Duse, således som hun gik gjennem de roller, hun digtede sig ud af moderne paradestykker.

Da jeg så hende, søgte jeg at finde ud, hvem jeg kunde sammenligne hende med; hvilken stor skuespillerinde i de sidste tiår eller mere kunde stille hende i relief eller træde frem i relief mod hende? Men hverken Wolter eller Bernhard, hverken Ellmenreich eller théatre frangais' konversations-virtuoser meldte sig. Heleden franske traditions, den tyske traditions gruppe stod for sig, en enhed for sig, — og hun stod for sig, en enhed for sig. Hine en afsluttet verden og et fær-digt kulturbillede — og hun halvveis det samme, men dog halvveis en verden i begyndelse og et kulturbillede i vorden. Det var ikke bare italienerinden ligeoverfor de tyske og franske, ikke en skole mod andre skoler,

— det var et kvindetemperament mod andre kvinde-temperamenter, en nuanseret sensibilitet, der lod ind-trykket af hendes berømte forgjængerinder føles næsten primitivt massivt, næsten skrigende grelt, ja man kunde fristes at sige, mindre kvindeligt. Flere har været mangesidigere, de fleste har havt større midler; men sammenligner man dem med Duse, så ser hin lydelige konvulsiviske kunst med engang ud som et af disse Makartske kjæmpebilleder, der var så fyrige i farven og nu synes så blast banale, og betragter man den traditions-sikre virtuositet hos sytti- og ottiårenes feirede dramatiske kunstnerinder, så virker den mod Duses spil som en prægtig larmende festmarsch med mange instrumenter mod en ensom violinsolo, der taber sig drømmende i natten.

De stykker, Eleonora Duse havde med til Berlin, hvor jeg så hende, var afpasset for publikum; der var intet, som afveg fra virtuosernes almindelige program. Sarah Bernhards bravourroller som «Fedora», parade-heste som «Cameliadamen», stykker af thédtre frangais*repertoire som «Francillon» og «Divor^ons», desuden «Cavalleria rusticana» og den gamle afblegede «Locan-diera», «Fernande» og «Nora». Hun spillede ikke Shakespeare, og det var klogt; thi hvilket slægtskab er der mellem Duses blege blod og de elastiske ånds og legems muskler hos denne renæssance, hvis egen rige livssaft skinnede rødt for dens øine og drev den til handlinger i kjærlighed eller mordbegjær, som nutidens damer føler sig uvel alene ved at høre berette. Men hun undlod også at spille stykker, som hun med blod og sjæl måtte have oplevet langt inderligere og mere detaljeret, end tilfældet kunde være med hendes franske repertoire; hun undlod at give os Marco Pragas «Ærbare piger», hvor Paolinas rolle var skabt for hende, og ligeledes hans «Ideale hustru», hvor hun havde kunnet åbenbare noget af sin instinktive livsfilosofis dy-beste grund. Heller ikke bragte hun med sin berømte landsmand Guiseppe Giacosa's «Sorgfuld elskov». Hun afleverede i Berlin en almindelig gjæsteoptræden — intet andet.

Og dog! Også i det, hun gav, har hun åbnet en verden, som tidligere ikke var der, thi den er hendes. Hendes egen sjæls verden, hendes egen livsopfatning, den uendelig nuanserede kvindes verden, som ingen før hende på scenen har givet udtryk for, den kvinde, hvis hemmelige liv ingen digter helt kan udgrunde, som alene kvinden selv kan åbenbare, — som med mere forfinedenerver og sensiblere sjæl og mere nuanserede følelser er gået blødende frem af følelsens gamle, grovere, trangere former til nye, lysere, finere — niægtig og brudt på samme tid, længtende og håbløs.

II.

Der er noget besynderlig træt over Eleonora Duse. Ikke de udmarvede sansers træthed, den slappe blasert-hed. Heller ikke den overanstrengte kunstnerindes træthed, omend også den undertiden kan bryde frem, så hun ligegyldig lader en hel rolle, en hel aften falde. Heller ikke den indre tomheds træthed, affektens hule klang, som man kan iagttage hos alle virtuoser. Heller ikke den sløve udmattelse efter den opblussende lidenskab, rovdyrets halvslummer, som vore tragiske skuespillere og skuespillerinder holder af at give og føle. Lidenskab, den såkaldte store lidenskab, der kommer som ørkenvinden og efterlader vissenhed og tørre knokler,

— en gammel tradition fra den græske tragedie lige til den dag idag, — det er noget, som Duse ikke kjender; Brunhild og Medea og Messalina og alle disse ærgjerrige, sanselige, herskesyge fyrstinder på kothurnen er ikke skrevne for hende; hun er ingen historisk fyrstinde og martyr, hun er fyrstinde af egen nåde og sin egen martyr, og der går gjennem alt hendes spil en forbauselse over, hvorfor hun må lide og blive martret, ogtillige en slumrende viden om, at hun må lide og blive martret — og det giver hendes sjæl hin dybe, trætte melankoli. Thi det er ikke hendes legeme, og det er ikke henges sanser, og det er ikke hendes forstand, der synes så trætte, som var de just vågnede af en dyb lethargi, men hendes sjæl er træt, så træt, fuld af en mild, blød, kjærtegnende,

tiltalende træthed, fuld af ensomhedens træthed, og derfor glider hun sagte og bedende derhen, hvor der er varmt. Og hos kjærligheden er der varmt. Således spiller Eleonora Duse kjærligheden. Ikke begjærlig og lokkende, mandhaftig udfordrende, som Walter og Bernhard, ikke sanselig brændende og lystent lokkende, ikke bydende som den store kvinde, der tager den lille mand og behager at gjøre ham lykkelig, — men såsnart hun elsker, også som «Fedora», er hun altid den lille kvinde, og manden er for hende den store mand, giveren, som holder hendes lykke i sin hånd, som hun smyger sig ind til, ængstelig, næsten sky, med det alvorlige, trætte, halvt barnlige smil — hos hvem hun finder en lun tilflugt, ligesom den hjemkomne varmer sig ved ilden — hvem hun kjærtegnende holder fast med sine frygtsomme, tynde barne- og moderhænder. Aldrig er kvinden bleven kvindeligere fremstillet end af Eleonore Duse. Ja, jeg tager det på mig og påstår: aldrig er kvinden bleven fremstillet på scenen før Eleonora Duse.

Thi det er på samme tid den vidende, modne kvinde og det evige barn i kvinden og den erotiske

5 — Laura Marholm: Kvindernes bog.længsel, længselen efter indhold — thi kvindens indhold er manden, — hun giver. Kvinden er ikke sig selv nok, kan ikke være sig selv nok, øieblikkets hengivelse betyder heller ikke såmeget for hende, det er h^nde ikke nok at leve ved siden af manden — hun kan kun leve i manden. 1 hans ømhed er hendes livsvarme. Hans glød, tændt af hende, i den hviler og svulmer og blomstrer hendes vitalitetskraft. Han giver den varme,. hvori hendes liv kan blomstre og blive vakkert og rigt og stolt og sundt og sikkert. Og hun giver sig til manden,

— ikke med barnets dumme uskyldighed, ikke med den grønne, tillukkede knops jomfruelige uklarhed, ikke med bolerskens brunst, ikke med den «rene kvindes» ned-ladende overbærenhed, ikke med den mandhaftige kvindes kammeratslige ærlighed, ikke med hermafroditens modvilje — alt det har vi tilstrækkelig ofte havt anledning til at se og anerkjendende nyde på alle scener og i alle sprog, ligefra vi har kunnet se og tænke, og endnu tidligere end som så, thi dette er omtrentlig hid-til den hele skala af kvindetyper, således som den er bleven forstået og fremstillet af store og små skuespiller-inder. Og i den samme skala og i de samme roller bringer nu Duse noget ind, som tidligere på scenen kun var en bisag, som i den «store kunst» kun var et strubekunststykke og i den lille alene en velkommen ingrediens, men som hun gjør til den streng, hvorpå hele hendes fremstilling vibrerer, til grundtone og dybestemening i enhver af hendes roller, som uden dette ingen mening vilde havt. Hun giver sig til manden med den vidende kvindes inderlighed, med den hele, fulde kvinde-ligheds sitrende, ængstelige inderlighed, som gruer for sin tomme ensomhed, som vil smelte hen og finde sig selv i den elskede og gysende føler: det er altid kun øieblikke, øieblikke, som mennesket har, der er intet varigt at stole på, thi vi svømmer over mørke vande fra igår til imorgen, og vor ensomme længsel er ikke så frygt-som som vor angstfulde sitren, vor feberagtige lytten når vi er lykkelige.

Det, Eleonora Duses spil fortæller om, er den store uvished. Hermed er hele hendes kunst bestemt. Uvisheden, — dette at man intet ved, intet eier, intet formår, at alt er et tilfælde og hele livet en ube-regnelighed, et sammentræf af omstændigheder, denne ængstelige usikkerhed, der står som en fuldstændig mod-sætning til «årsag» og «virkning» i den skoleæstetik, der stoler på Gud og logiken og er den faste borg for al skuespilkunst — — dette dybe, dunkle, hemmeligheds-fulde, hvor hun skrider frem som en søvngjænger, — giver hendes inderlighed disse sygelige farver og den dybe vibrerende resonnans. Der er noget sky over hende, en stemning, som er næsten overtroisk utilbøielig jtil enhver skarp og skrigende accentuering, og som ikke alene viser sig i hendes spil, men også i hendes dragt.Sjelden har man på scenen seet toiletter af en så fornem diskretion, af en mere individuel smag. Som Duse altid kun spillede sin egen sjæl, så benyttede hun også altid kun sit eget legeme 1 alle roller, jeg så hende, havde hun altid kun en eneste maske — sit eget ansigt. Det, som da blev levende i disse træk, de ud-tryk, de fik, disse kinder med de dybe linier, denne vemodige mund, disse indsunkne, mægtige øine med de store, tunge øienlåg, det var rollens karakteristik. Hendes bryn forblev altid de samme sorte, brede buer, hendes hår forblev altid det samme bølgende, blanksorte italienerindehår, der var opsat i en beskeden knude, snart lidt høiere, snart lidt lavere, hvorfra altid i aktens løb to halvtudvoksede lokker løste sig, da hun altid for hen over panden med sin blege, noget knoklede hånd, som om hun ved enhver .heftig sindsbevægelse fik hovedpine.

Der funklede aldrig et smykke mod hendes gul-hvide hud eller hendes klædedragt; halsens og nakkens uformildede magerhed havde noget rørende ved sig. Hendes middelstore, slanke legeme med de brede hofter havde ikke de dramatiske modefigurers runde taille, men heller ikke deres sterke underkrop. Hendes næsten tørre skikkelse var så vakker i sine lange, glidende, musikalske bevægelser, der ikke hindredes af noget korset. Hendes armgester var livets naturlige, hyppigere, hef-tigere, mere groteske ved sin italienske livlighed. Detvar dog ikke ved «vakre armbevægelser», det var i rygliniens og henstillingens noblesse, denne naturs stolte, smidige souverænitet åbenbarede sig. — Og nu endelig toiletterne. Der var ikke over nogen af disse mange selskabstoiletter noget selskabsmæssigt, intet af de franske moders dukkeagtighed. Hun tilhørte ingen mode, men hun kunde skabe en mode. Der var noget antikt i denne lange, bløde folderighed, og tillige noget af renaissancen i disse fløiels livstykker og nedoverfaldende skulderkraver.

Men hverken med det antike eller med renaissancen eller med den nuværende mode stemte den nye behandling af farverne overens. Der var ingen sterk nuanse af rødt — undtagen i Noras fattigslige bluse,

— der var intet lysende gult, intet af den hele skala i blåt, ikke én dyb, mættet, ubrudt farve. Fru Duse's grundfarver var sort og hvidt i alle stoffe og nuanser i kjoler og kåber. Hertil kom i alle overgange hvide, svagt gulagtige kniplinger, tætfoldede over brystet, hvorfra dragten falder ned uden bælte.

Og inde i denne grundfarvernes melankoli bleg bronce, mat pensée, roligt myrtegrønt i bløde fløiels- og atlastoner. Der var en stille sorg over disse dragter, som kunde passe enhver alder, kun ikke den glade ungdom. Og denne ene akkord mangler overhovedet i hendes spil. Hun var ikke glad. Hun kunde glæde sig, men hun kunde ikke være glad. Glæde og ekstra-vaganse forekom aldrig hos hende. Jeg har et par gange seet hende optræde i hat. Det var beskedne enkehatte.

m.

Første gang så jeg Duse som «Nora». Det traf sig så, og jeg var ikke rigtig fornøiet med det. Jeg ventede ikke meget af italienerinden i dette stykke med det grundnordiske temperament. Den bedste tyske Nora, fru Ramlo, har jeg ikke havt anledning at se, men den bedste nordiske Nora, Ibsens Nora, fru Hen-nings fra det kongelige teater i Kjøbenhavn, har jeg seet, og hun stod endnu i hvert enkelt træk i min erindring. Fru Hennings som Nora var en liden, fin, nervøs skabning, blond og spidsnæset, net og pikant, klædt og kruset med smålig smag, alt pent, billigt og ordentligt, den vakre borgerdatter med den slunkne pung, de mange pretentioner, den stuetrange horisont og de tusen små ydre hensyn. Der var noget uudviklet ved denne Nora med hendes fuglekvidrende pludren, noget tillæst i hendes beundring for bureaukratsjælen Helmer, noget barnagtigt i hendes forestillinger om hans skjulte heltesind. Der var også en vis naturlig, måske nedarvet disposition til svindel hos hende, og en vel-opdragen, tom lystighed, en koket hoppen og springen, siden det nu engang klæder hende så godt. Og da livetblæser ind i hele denne kunstige nethed, da bliver hønse-hjernen ganske konfus, og den stakkels lille ting hopper og hopper omkring i sit korset, sine pandekrøller og høi-hælede små støvler og ophidser sig selv, nervøs og uden sund dømmekraft, som hun er, til den mest rasende angst. Denne angst, det var det store mesterstykke i fru Hennings' mesterlige spil. Det var en eneste stirren på et punkt, en uafbrudt autosuggestion, som virkede så meget mere gribende, fordi den var tegnet så typisk, — den vei, hvorpå en velopdragen borgerlig mønsterdatter kan nå til galehuset eller i vandet. Og da nu omslaget sker, og en fuldvoksen raisonnerende emancipationskvinde springer frem af den lille gås, — da formåede heller ikke fru Hennings' store og ægte kunst at overklistre kløften. Da faldt Nora istykker i to halvdele, som hang nødtørftig sammen ved en liden tråd: det vidunderlige. Dette vidunderlige tog fru Hennings med over kløften, og med det, med dette uudtalte «på gjensyn» gik hun.

Når Eleonora Duse kommer ind som Nora, ser eftertænksom i sin pung og uvilkårlig, før hun betaler bybudet, gjør den pause, som hos mindre bemidlede sedvanlig går forud for udtællingen, var hun en bleg, sygelig kvinde med noget stille i sit væsen. Og da hun derpå kastede af den beskedne pels og pelshue, kom der frem en mager, sorthåret italienerinde i en gammel, sterkt rød, slurvet bluse. Hun leker med bør-nene, således som voksne mennesker, hvis tanker eroptagne med andre ting, pleier at leke med børn, uden virkelig munterhed; fru Linde kommer, og hun fortæller hende hele sin historie med italiensk tungefærdighed, men dog med noget fraværende,

som en, der ikke følger rigtig med. Helst sidder hun — meget lidet borgerlig — på gulvet og arbeider der med julesagerne. I scenen med Helmer er der en vis undergiven ømhed over hende — hos ham er det godt og varmt, og hos ham er der beskyttelse, hun trykker sig op til hanv mere som en syg end som et barn.

Alle de scener, som er helt prægede af Noras moderne nervøsitet, kommer og går — men Duse bliver ikke nervøs. Alt det bevægelige, abrupte, de mange og pludselige omslag, de umotiverede indfald, alle disse detaljerede træk hos den borgerlige dekadenses barn — de vedkommer hende aldeles ikke. Hverken her eller nogensinde. Duse spiller aldrig den nervøse. Hun spiller den ikke, just fordi hun har nervernes fine, ægte sensibilitet. Hun kan give det voldsomste sindsoprørs feber,, og hun giver den ofte, men det brudte, lunede hos nervøsiteten som disposition giver hun ikke. Dertil har hendes sjæl og derfor også hendes smag for meget de dybe svingningers lange, rythmiske bølgelinier.

Ibsens Nora er en hysterisk halvhed — og således har også hans digteriske intuition, der går dybere end hans hjerne, villet have hende. Eleonora Duse’s Nora er helt kvinde. En kvinde, trykket af savn og småforhold, med noget vist sløvt over sig, der i taushed er rede til at underkaste sig en ny ulykke. Også hun har noget af barnet, som enhver sand kvinde, men der, hvor hun bliver barn, er hun et sørgmodigt barn. Og ulykken kommer! Og merkværdig nok: hun har ikke denne fortvilede modstand, dette frygtelige, endeløse, indre angstskrig, den ubetydelige sjæls hysteriske kamp for livet. Der er noget lumpent ved en sådan kamp, hvor magt og vilje er så uforholdsmæssig ulige. Også Duses Nora viser de første anfald af angst fra sig med en pludselig travlhed. Men hun beundrer ikke derunder sin muffe, som fru Hennings. Hun siger bare bestandig til sine ængstelige tanker: Nei, nei! Hendes nei er det mest nuanserede, jeg har hørt, der ligger en hei menneskelig følelsesverden i det. Men den anden dag, juledag, da har hun hele natten følt skjebnens: ja, ja inde i sig, og der er kommet noget ^fatalistisk over hende. Hun har klædt sig til fest, men ikke med billige lapper som Nora, det er en værdifuld, folderig, dybgrøn dragt, som hun bærer, sin eneste, men gedigne festdragt, og hendes skikkelse er høi og stille, slank og træt. Og som handlingen skrider frem, bliver hun altid mere træt og mere resigneret — døden kommer, da er der jo ingenting at stille imod. Og da så Helmer efter tarantellaen fra spisestuen kalder hende til middag, og hun ved, nu kan skjebnen ikke længer afvendes, da hun i ét sæt og med et glædesudbrud flyver ind tilham, under spranget et øieblik svævende i luften, — «r hun at se til som en af disse magre, vilde bakkant-inder uden glæde, hvis reliefs er kommet til os fra den sengræske tid.

Tedie akt. Nora kommer med Helmer fra maskeraden. Hun er adspredt, ligegyldig for alt, som sker. Det, som vil ske, er for hende allerede som noget forbi-.gangent; det er allerede skeet, da det er skeet i hende; hun udfører kun mekanisk de ydre handlinger, som knytter sig dertil.

Da Helmer går hen for at tømme brevkassen, søger hun ikke at afholde ham fra det ved hundrede kneb og påfund; hun gjør neppe en slap afværgende bevæ-gelse, det kommer jo dog, der er dog ingenting at gjøre ved det. Hun står ganske hvid og ubevægelig, mens Helmer læser brevet; da han kommer styrtende mod hende, kaster hun kun taus kåben om sig, og ud af døren.

Han trækker hende tilbage og overvælder hende med bebreidelser, hvori hans sjæls jammerlige spids-borgerlighed blotter sig. Og nu begynder Duse’s spil, nu er det der, det moment i dramaet — det eneste moment i hint drama, for hvis skyld hun giver den rolle. Hun står ved ovnen, helt en face, uden at røre sig, og hun bliver stående der, uden at røre sig, indtil han slutter. Hun siger intet, hun afbryder ham ikke. Kun øinene taler. Disse store, lidende, unaturlig vidt-åbne øine, som altid følger ham, mens han løber frem og tilbage foran hende, altid følger ham, frem og til-bage i én grænseløs, usigelig forundring, én himmelfalden forbauselse, som lidt efter lidt, ganske langsomt, bliver til en uudsigelig, ufattelig skuffelse; og skuffelsen går efterhånden over til en ubeskrivelig bitter, syg foragt. Og i disse øine, som altid følger ham, kommer der endelig et spørgsmål: hvem er du? hvad vedkommer du mig? hvad vil du her? hvorfor snakker du?

Det andet brev falder i kassen, og Helmer over-vælder hende med ømme formynderord. Men hun hører slet ikke på ham. Hun ser heller ikke mere på ham. Hvad vil dette snakkende menneske her nu ? Hun kjender ham jo slet ikke. Hun har jo aldrig elsket ham. Der var engang en mand, som hun varmede sig hos, og som var hendes

beskytter. Manden er der ikke længer. Hun har jo aldrig elsket!

Og hun går ind med ligegyldige, misfornøiede be-vægelser, klæder sig om og kommer ud, i stor fart, for at komme hurtig bort. Han stanser hende. Ja, hvad da? Kvinden er jo nu vågen i hende. Kvinden med hendes største forsmædelse — at hun ikke elskede. Hvad vil han hende! hvad er det for indvendinger, han gjør? Han —? Tant de bruit pour une omelette! og hun kaster et par ligegyldige ord til ham, trækker på skulderen, vender ham ryggen og går hurtig ud afdøren. Og nedenunder slår porten dundrende igjen. Der er ingensomhelst tale om det «vidunderlige».

Således bragte Duse énhed i Noras dobbelte personlighed. Opgjør! Der er intet andet opgjør mellem mand og kvinde, end kysset eller en skuldertrækning. Ibsens grundige dialektik behandler hun som en mund-fuld ord. Grunde? Med grunde er endnu aldrig nogen-ting blevet udrettet i den hårde virkelighed, allermindst i naturforholdet mellem mand og kvinde. Nora vågner en dag, og Helmer er hende modbydelig. Og hun løber fra det modbydelige med samme instinktive afsky, som et levende menneske fra et opløst kadaver. Noget «vid-underligt» kan da slet ikke forekomme. Det skulde da være, at det levende menneske blev forrykt og vendte tilbage til kadaveret.

Så egenrådig som med teksten til Nora omgåes Eleonora Duse med alle sine rollers tekst. Hvor man kan følge hende, — og det er jo ikke altid — der merker man, hvordan hun underkaster sig den, hvorledes den i hendes mund bliver en anden, hvorledes et andet væsen stiger frem af de skrevne ord, et væsen, som digteren ikke har tænkt på, og som han i de fleste tilfælde ingenlunde har kunnet forme slig ud fra sin egen livsanskuelse og eiendommelighed — et væsen, mere kvinde og i dybere forstand kvinde, end societetens damer i Ibsens og Sardous dramaer, et væsen, meget mere ligetil end det, som er givet i teksten, men tilligeogså meget større. • Eleonora Duse er ingen dialektiker, som Ibsen og Sardou er dialektikere — alt dette, alt det ydre, det hele forstandsraffinement, det vedkommer hende slet ikke. Det er slet ikke skrevet for hende. Hun griber rollen ud fra sit instinkt, ud fra sit fine, sikre, ubedragelige kvindeinstinkt — og hendes instinkt, det er hende selv, og alle hendes roller, det er hende selv. Hun veksler ikke meget, hun er ingen naturalist, som udpensler de talløse småtræk og sætter dem sammen til en personlighedsmosaik, hun er sand indtil hensyns-løshed, men hun er ikke objektiv sand, engang så og engang så og engang igjen anderledes, altid forskjellig efter de forskjellige roller. Nei, hun er kun sand som det menneske, der har mod og stolthed til at vise sig ganske og aldeles, som hun er. Det gjælder ikke for hende at forvandle sig, hun spiller ud fra sin naturs tre eller fire grundlinier. I denne store enkelthed ligger også ensformighedens fare, og hun vilde ikke undgå den, hvis hun ikke havde denne vibrerende sjæl, denne dybe, smertelige inderlighed, som måske aldrig før hende er gået over scenen, som iethvertfald aldrig før hende på den måde er bleven gjort til kvindefølelsens midtpunkt. Hun kommer en imøde, ubekymret og halvt hensunken i sig selv, en fuld, hel kvindenatur, i hin uopløselige enhed, som er grundvolden i den sunde kvinde: kvinde-barn og tillige kvinde-moder, en kvinde med det stempel, dybt indgribende oplevelser giver, med kvindelivetstragik uudsiettelig indridset i sine træk, og denne kvinde-livets tragik gjennemlever hun på scenen. Derfor er hendes spil så enkelt, thi hun bryder sig ikke om noget andet end dette, og derfor har hendes spil denne ubeskrivelige stilfærdige noblesse, thi hun er helhed og enhed. Og ligesom hun forenklede alt, som hun rørte ved, så forædlede hun også alt. Thi alle disse skikkelser, som hun skabte, de håndlede ud fra hendes kvindenaturs enhed, og derfor havde de også alle, ved ethvert brud, i sit had, når de forfulgte og gjorde ondt, kun et og det samme motiv: de reagerede mod den crimen laesae majestatis, som var begået mod deres kvindenatur, de hævnede det, som den ægte kvinde aldrig tilgiver: — at hendes kvindehelligdom er bleven mishandlet — og derfor foretog de sig alt det der uden pathetiske gebærder, uden larm og tragiske skrig, men rolig og stille, sådan som man gjør noget selvforståeligt, med dæmpet ro, en stilfærdig ligegyldighed, således som den intakte natur bøier sig under og fuldbyrder skjebnen.

Således spillede Duse «Nora», men således spillede hun også Clotilde i «Fernande» og titelrollen i «Odette», begge af Sardou, ud af den samme grundstemning, og det var vanskeligere. Clotilde og Odette er begge et par almindelige sjæle. Clotilde, en fornem enke, hævner sig på sin mangeårige elsker, en ung mand af adelsstolt familie, som har brudt sit ægteskabsløfte, derved at hun driver hans tilbøielighed for en ikke længer uskykligpige

til ægteskab og senere triumferende fortæller ham, hvem han har taget tilægte.

Odette bliver af sin ægtefælle om natten grebet sammen med sin elsker og i vidners nærværelse kastet ud af huset. Ved et liderligt liv vanærer hun så i en årrække sin mands og sin opvoksende datters navn. Det bliver på grund af den plet, der således hefter på familien, næsten umuligt at bortgifte datteren, og manden forsøger at afkjøbe den faldne kvinde sit navn for en større pengesum. Hun stiller den betingelse, at hun får se sin datter, bliver forhindret fra at give sig til-kjende for denne, og da hun forlader hende, går hun i hysterisk selvforagt i vandet. Det er indholdet i de to stykker, hvor Duse gav det største og mest ægte, hun havde.

IV.

Hun kommer som Clotilde ind i spillehulen for at forhøre sig om den unge pige, som hun nær havde overkjørt, en rolig, ligetil, fornem dame, enkel også i sin dragt, en kvinde, som har været lykkelig, bærer sit værd i sig og er god. Den måde, hvorpå hun så mod-tager den unge pige i sit hus, taler til hende, gjør det hjemligt for hende, var af en så ligefrem, vindende hjertelighed, at publikum, meget uventet i denne scene, brød ud i en bifaldsstorm for åben scene. Den elskedekommer tilbage fra en mistænkelig reise, og i sin rædde stolthed aflister hun ham, for ikke at bedrage sig selv, hans bekjendelse; han indrømmer straks, at hun er bleven ham ligegyldig, og at han er forelsket i en anden. Denne anden er Fernande. Han går for at søge hende op, han finder hende i selve huset og kommer snart igjen. Clotilde tror, han kommer tilbage til hende. Denne tause glæde, der ved hans indtræden stråler ud af hende — et varmt lys indenfra, sygt sitrende af smerte — må man have seet, det lader sig ikke beskrive. Og da alt er klart, og hun ikke kan tvile mere, da bøier hun sig et øieblik over hans hånd, ligesom for at kysse den, som så ofte før, og hun stryger med sin sagte henover den .... Denne mand ser hun ikke mere i ansigtet, men hånden kan hun endnu ikke holde op at elske, den kjære, kjærtegnende hånd, erindringen om hendes lykke.

Og så handler hun; det vil sige: hun lader det ske. Og da det er skeet, da har hun den scene med Pomerol, hvor hun forsvarer, hvad hun har gjort. Duse har en ganske egen slags dialektik; ikke forstandens og overlæggets dialektik, men impulsens.

Det onde, hun gjør, — og hun har mange roller, hvor hun gjør ondt — gjør hun ikke af slethed, men som under en dump tvang. Noget i hende er såret til døden, og sygt til døden, hint noget, som var hendes livskilde, og denne nagende, brændende smerte driverhende til handlinger, som er blodige, smertelige og sorte som hendes indre. Hun går omkring i en stille ro, mens hun udfører dem, de er for hende selvforståelige

— det ydre udtryk for hendes indre.

Mest fuldstændig har hun fremstillet denne tilstand, den blege forstening, der ledsager tomheden efter en engang så inderlig følelse, i den voldsomme «Fedora». Kommer der den franske raisonnør hende i veien, rai-sonnerer hun også med — men som kvinde. Det vil sige, hun overdøver alle hans grunde med sin overordentlige nuanserigdom af interjektioner med eller uden ord. Hun kommer aldrig udenfor sin forestillingskreds, hun når ikke engang nogensinde til bevidstheden om den objektive dom.

Og da nu den elskede er gift med den æreløse pige, så kommer Clotilde en aften til ham ved sin nøgel, som hun har beholdt. Pludselig står hun i døren og ser ham alene, og der er over hendes holdning et uud-.sigeligt udtryk af stum, undertrykt kjærlighed. Det er som en fattig, bange appel, at det, som er skeet, det kan dog ikke være skeet; og hun har glemt, hvorfor hun kom. Først da han uden videre viser hende ud, da brænder atter smerten i såret, og da siger hun ham, hvem hans hustru er.

Ligeledes «Odette». Hun er forelsket, og hun modtager sin elskede. Manden kommer netop hjem, en liden, indskrænket, rastløs, kolerisk mand (hr. And6 er

6 — Laura Marholm: Kvindernes bog.en modpart, som her næsten er hende jevnbyrdig) og griber hende i skulderen, idet hun vil hen til den anden. Hun falder ganske sammen i det øieblik, hun bliver greben. Hun står der, ganske liden og smal og forvirret og stammende. Da viser han hende ud af husetr midt på natten, neppe påklædt. Og på éngang vokser hun og bliver stor og rank, kvinden, som er stængt ude fra hus og barn og på den

råeste måde tilføiet den dødeligste fornærmelse; ligeoverfor denne hårdhed svinder hendes egen feil ind, og med en stemme, rå og hæs som et dyrs, der stiller sig til modværge, råber hun til ham: Usling! og går.

Mange år er gået, vi ser Odette igjen som en spille-salons sorte skjørt — det er ingen almindelig kokotte — det er en afmagret, ældet kvinde uden illusioner, som manden nu, ældet og forgræmmet som hende, opsøger for at afkjøbe hende sit navn. Men hendes væsen har endnu præget af den uendelig krænkede kvinde, det står altsammen for hende, som var det skeet igår, umuligt at glemme og uformildet, hun behandler sig selv og ham med en træt, bortkastende ligegyldighed, men hendes stemme er rå og hæs og kvalt som under en indre krampe, og hun har toner, explosive som et dyrs brøl.

Så kommer sidste akt, gjensynet med datteren. Hun optræder, også i klædedragt, at se til som en forgræmmet gammel enke; vaklende, men knapt til at holde tilbage, med den fikse idés hårde glans i øinene, erhun, i egensindig, sygelig hast, færdig til at styrte mod sin datter — da ser hun den friske, uskyldige pige, og der kommer noget sky over hende, og hun trækker sig tilbage i sig selv med en ængstelig, kantet bevæ-gelse. Hun taler, men usikkert og forlegent, hun hæver skuldrene, og ryggen bøier sig i en navnløs ængstelse, og hun holder de urolige, magre hænder til sig, forat de ikke skal liste sig hen til datteren. Og pigen udkrammer sine erindringer og souvenirs, spiller mo-derens yndlingsstykke og snakker om den «afdøde». Da klinger der i denne mand og denne kvinde, hvad der aldrig rørte sig i dem, sålænge de levede sammen, menneskehedens enkle grundtone, der på samme tid og på samme måde vibrerer i dem. Og han og hun sidder begge to, enhver af dem gjemt i sig selv og langt fra den anden, og græder. Og så omfavner hun pigen med hint udtryk i sine træk og hin sitren i armene, som ikke lader sig spille og ikke efterabe, som kun den kvinde har, som selv var moder, og hun drikker sig mæt ved synet af hende og stryger hende med angrende, hede hænder, og hun ser på hende, ordner hendes knip-linger og kan ikke holde op med at føle dette kjære legeme mellem sine hænder, og hun bliver ganske stille, stille, som har hun lidt ud. Og da hun kommer forbi manden, griber hun i hemmelighed efter hans mod-stræbende hånd med et forsøg på at kysse den. Og så river hun sig løs. Og idet hun går ud, kommerdet voldsomt over hende, at hun ikke længer kan holde sig, og hun styrter bort.

Det er de tunge roller, som ligger Eleonora Duse på hjerte. I «La locandiera» var hun ikke mere end en almindelig skuespillerinde, og den rappe dialog i «Cyprienne» og «Fran^illon» havde for lidet tilfælles med hendes natur. Selv i «Kameliadamen» spillede hun som i tvang. Denne letsindige, frivole kokotte med den svindsottiges kjærlighedstrang syntes at være hende for meget nipsfigur. Eleonora Duses glæde og munterhed slår så forunderlig stumt indover, hun kan ikke spille det smittende overmod, den uerfarnes tillid; hendes natur er tung, som livet. Det var, som om hun i sit inderste ikke følte sig ung nok for «Kameliadamens» lykke og ulykke. Eleonora Duses kunst er hin store kunst, som først er hjemme der, hvor alle livets store spørgsmål: Hvorfra? Hvorfor? Hvorhen? begynder. Vi driver over våndene i tåge, lider uret og gjør uret og ved ikke hvorfor. Fatum, fatum! Vi kan ikke gjøre noget fra eller til. Og hvor hun kan gå hen i fatalismens blindhed, der er hun hjemme.

Det kunde hun i «Fedora».

Den skjønne, fornemme, modne kvinde, til hvem den elskede bliver bragt hjem myrdet, forvandler sig ikke til furie. Når vi ser hende igjen, er hendes væsen ganske roligt: en kold, stille verdensdame. Hun har nu bare én eneste ting at foretage sig: at ramme morderen.Det er en opgave som enhver anden: den er selvforståe-lig og bliver rolig fuldbragt som noget selvforståeligt. Der er ingen særlig slethed og ingen pervers skadefryd,

— morderen er for hende et fremmed og ligegyldigt menneske. Men hun er midt i sit livs blomstring blevet en ensom; livets bord, som står dækket kun én gang, er styrtet om for hende, just som hun vilde gribe til, og denne mishandling vil hun gjengjælde. Hun er stolt og uden illusioner, hun er af herskerkasten, som betaler ondt med ondt og godt med godt, og det er just ret-færdighed, hun øver. Det er noget tillukket og noget tankeløst over denne Fedora.

Så kommer omslaget. Og hun elsker den mand, hun forfulgte, og hun erfarer, at den døde elskede havde været en bedrager mod ham og hende, og at nu først står livets bord dækket, mens det hemmelige politi derude venter på ham, som hun har forrådt, og hun klamrer sig til ham i bleg angst, med kjærtegn, usigelig ømme, og der er noget

af barnets hjælpeløshed og noget af moderens beskyttende inderlighed over hende, som hun forlokker ham til at blive og lokker ham til kjærlighed, til denne nats kjærlighed, hvori hun skjuler sig som et ængsteligt, jaget dyr i et smuthul.

Der er endnu to træk at nævne ved Eleonora Duses kunst: det er, hvorledes hun giver løgnen, og hvorledes hun giver døden. Jeg sagde allerede engang, at hun ikke er nogen realist, at hun bygger sineskikkelser af det ubevidste indre livs dunkle konturer, ikke af detaljer, samlede fra livets ydre træk. Ud fra dette instikt behandler hun også døden. Døds-scenen har kun betydning for hende, forsåvidt den af-speiler det indre liv. Som organisk opløsningsproces er den hende ganske ligegyldig. Hun har ikke studeret døden ved sygesengen, og hun gjorde det kort fra sig, såvel i «Fedora» som i «Kameliadamen». I det første stykke var det den pludselige, raske beslutning, at tage gift, hun understregede, i det sidste den glæde at have den elskede hos sig og slukne ud hos ham. — Og nu løgnen, med hvilken selvindlysende forståelighed giver ikke Duse den, Hendes løgn og falskhed er vindende, ivrig overtalende, et stykke fantasi hos barnet. Den er en integrerende del hos kvinden, der har så meget at kjæmpe med, et våben, som det er hende en nydelse at anvende; hun er, når hun bruger det, altid ganske særlig indtagende og listig elskværdig. Også den, som ikke forstår teksten, ser det på hende, når hun lyver, hun er da så merkværdig livlig, med store, tvingende øine og en sprudlende veltalenhed.

Kun et godt italiensk stykke spillede Duse — «Cavalleria rusticana». Hun var der mest naturalistisk, hun spillede jo, hvad hun daglig har havt for øinene, sin omgivelse, sine landsmænd, ikke det, som hun af-lyttede sin egen sjæl. Hendes Santuzza, den forladte, blege, forsømte pige med fortvilelsens rå, klangløsestrubetoner var ægte og overbevisende, men angiverskens barbariske vildhed, — det var noget, som hos denne dæmpede, blege, svagelige skabning virkede overraskende, som et brøl fra et rådyrs strube.

V.

Og nu summa summarum ? Eleonora Duse går fra tournée til tournée. Hun går til Amerika, vil atter komme til Berlin og Fetersburg og til Wien, og hvor hun ellers har været og ikke været. Hun vil reise og reise og spille og spille som alle virtuoser før hende. Hun vil blive træt af det, usigelig træt — man ser det alt på hende — men hun vil ikke kunne lade det være. Og hun vil blive virtuos som alle de andre.

Og når vi vil se hende igjen, vil hun da være den samme, som hun er nu? Hendes teknik er overordentlig, men indholdet i hendes kunst er enkel; det er melankoli og noblesse. Vil denne Duses kvindenaturs skjøre grundtone tåle de uendelige gjentagelser? Og just fordi hun endnu er sig selv helt, har jeg i disse utilstrækkelige linjer anstrengt søgt at holde fast på hendes væsens eiendommelighed, sådan som det stod for mig. Hendes natur er ikke af de massive, som altid igjen heles og overalt kjæmper sig igjennem. Alt, hvad hun giver, er stemt på én tone, som ellers kun klingermed i skuespilkunsten — på inderligheden. Hun er for mig det kvindelige geni på scenen.

Man bruger nu det ord geni på to måder: enten letsindig eller modstræbende. Enten bliver det kastet efter enhver trompeter, eller det bliver negtet. Man erkjender, at der eksisterer sceniske genier, har eksisteret og måske også vil eksistere. Men jeg har endnu ikke bemerket, at der er gjort forsøg på at skille mellem det kvindelige og mandlige skuespillergeni.

Måske lå det deri, at de heller ikke er hinanden så væsentlig forskjellige. Helten var mandlig og elsker-inden kvindelig, de mandlige eller kvindelige gamle var komiske eller begrædelige, og begge kjøns karaktertyper var i almindelighed onde mennesker. Forskjellen lå i ydre ting, i klædedragt og holdning og stemme; man så, det var en kvinde, altså tolkede hun rimeligvis også en kvindes følelser; traditionen herskede, og i overensstemmelse med denne dannede den kvindelige skuespillerinde sig efter manden, hun deklamerede og spillede som manden, endog med de bekjendte tragiske skridt. Dety som scenen gav, det var typer, ikke individualiteter, og selv de største skuespillerinder af den ældre skole har jeg kun lidet seet afvige herfra.

1 konversationsstykket var synsmåderne mere livets, det vil sige: fremstillerinden var fremfor alt dame, og damens følelsesgrænse var nødvendigvis også hendes følelsesgrænse. Såvel for den tragiske skuespillerindesom

for konversationsskuespillerinden kom det fremfor alt an på, hvorledes hun tog sig bedst ud.

Men for Duse kommer det slet ikke an på, hvordan hun tager sig ud. Alt, hvad det kommer an på for hende, er at finde udtryk for en følelse, en sjælelig bevægelse, som overvælder hende, en hemmelighed i hendes kvindenatur, som åbenbarer sig. Hun spiller heller ikke realistisk, det vil sige, med den bestræbelse at gjøre et rystende indtryk ved sit spils sandhed i almindelighed, hvad der jo bedst lader sig opnå ved pathologiske kjendetegn, som hoste, krampe, dødskamp, vanvid, vellysttrækninger o. s. v., da disse også virkelig er de mest udtryksfulde og grovt virksomme. Det er ikke noget for hende, det er almindelig skuespilkunst for begge kjøn. Hvad hun vil, det er at give udtryk for sin egen sjæl, sit eget kvindevæsen, for den helt individuelle vibration i hendes physis og psyche. Det kan hun alene, når hun er ganske sig selv, det vil sige ganske naturlig. Derfor har hun disse geberder, dette tonefald, denne usminkede alder, som man ellers aldrig ser på scenen; thi hendes legeme er ikke andet for hende end et instrument for hendes kvindesjæl. —

Hvad er geni? Man har hidtil derved altid for-stået et overmål, — det vil sige et i forhold til gjennem-snitsmenneskene større kvantum og en høiere udvikling

— af intelligens, fantasi og lidenskab tilsammen, men dog med en overvægt i åndelig retning. Geniet var enmandlig egenskab, og når man talte om kvindens geni, så forstod man derved omtrent det samme, hvori man så mandens geni. Den hele organismes sjælelige forfinelse henførte man neppe under geni, heller ikke forfinet kjønslighed. Det var jo endnu et temmelig plumpt begreb. Der gives virkelig også en slags kvindeligt geni, men når kvinden er geni, da er hun manden mest ulig og mest kvinde, thi da er hun produktiv fra første hånd, ud fra sin kvindelighed, ud fra sin af sjæl gjennemtrængte sanselighed. Denne produktivitet har Eleonora Duse.

Kvindens produktivitet har altid fortrinsvis gjort hende til forfatterinde og til skuespillerinde, det vil sige drevet hende til begge de ytringsformer for det indre liv, der er de mest umiddelbare og direkte, og hvori de mindste tekniske vanskeligheder er at overvinde. Kvinden, hvis impulser har så korte bølger, trænger til, at hendes indre bevægelser hurtig veksler. Hos de allerfleste kvinder er det scenen, som drager, og ingen produktivitet giver kvinden så nødig slip på som scenens. Hvorfor? Vi vil lade forfængelighed og andre ydre hensyn ude af betragtning og tænke os en Duse, således som hun græder virkelige tårer, føler virkelige psychiske og måske legemlige lidelser, føler sig virkelig såret og virkelig glæder sig.

Vi vil se bort fra, hvad autosuggestionen er istand til, og fra nervernes sensibilitet og spørge: Hvad søger kvinden på scenen?Sensationer.

Den produktive natur kan ikke udholde det virkelige livs monotoni. Det virkelige liv er ensformighed. Ensformighed i kjærlighed, ensformighed i forretninger, ensformighed i nydelser, ensformighed i lidelser. At af. bryde denne ensformighed, denne den daglige tilværelses halvsøvn, er en trang hos al overflødig vitalitetskraft. Denne vitalitetskraft kan være mere eller mindre opfyldt af jeg'et. For den jeg-fyldte, det vil sige for den mest individuelt personlige, produktive vitalitet er den nærmeste vei dertil: Digtning eller fremstilling. Af disse ligger igjen den sidste meddelelsesform kvinden nærmest. Og den kvinde, som har følt disse sensationer, især de tragiske, kan ikke mere løsrive sig fra dem. Thi hun lever i dem med en intensitet, som kun i livets sjeldneste høitidsøieblikke. Og disse sidste kan hun ikke nyde bevidst. Men de opdigtede rystelser, som dog ikke er opdigtede, da de oprørte nerver sitrer i dem, dem nyder hun med en forunderlig medbevidsthed; hun nyder sig selv i frigjorte sjælelige og fysiske svingningers gysen, hun nyder sig selv i tusen refleksvirkninger, og hun nyder sig selv i den derpå følgende, ganske reelle udmattelse og svækkelse. Vort liv er for de fleste kvinder en evig halvvågen venten på det, som aldrig kommer, eller en arbeidstung virkedag, vort liv bliver for den geniale skuespillerinde en dobbelteksistens, fuld af brændende, varme farver — smertensfarver og glædesfarver. Hunkan med kvindens hele sensualisme — hvad de fleste andre kvinder aldrig kan eller aldrig tillader sig — lade enhver indre svingning klinge helt ud, nyde den hele skala af kvindefølelser, leve dem ud og leve dem om igjen. Og da det altid er halvt virkelighed og halvt fiktion, og tomheden altid følger på den uhyre spændingr derfor er de store skuespillerinder altid så desillusionerede, derfor er måske Duses indtagende ansigt så præget af syg træthed og håbløs længsel. Men de varme farverr smertens og vellystens farver, lokker altid påny, og derfor kan ikke de

store tragedienner give slip på scenens liv, men lidt efter lidt, ganske efterhånden, slappes den indre intensitet, og farverne bliver blegere og falskere.George EgertonNervøse grundtoner.

I.

For et år siden udkom der i London pseudonymt en bog, som havde den underlige titel «Key-notes» (grundtoner). I løbet af nogle måneder var tre tusen eksemplarer solgt og den ukjendte forfatter en berømthed. «The Sketch» bragte et portrait — det var en dame, et fint, smalt, noget træt og smerteligt ansigt, blødt, kvindeligt, desillusioneret og længtende. Damen skrev under pseudonymet George Egerton, og «Keynotes» var hendes første bog. En underlig bog! En bog, der var for god til at blive så hurtig berømt, en bog som løvspring under den første forårsregn, bæ-vende, frysende hvide knopper af kirsebærblomster under en kold regn. Hvad var det, som gjorde denne bog så hurtig berømt i dette vore dages England, der er så tomt for ægte literatur, og hvor den almene stem-ning er så illiterær? Var det kun den eiendommelige personligheds sterke vibration, den smertelig heftige følelse, der lader hver side falde som en tung, varm dråbe på læserens nerver? Læserens? Jeg tror det ikke! Det er kun de færreste mænd, som har hin fine sensibilitet ligeoverfor kvindens følelsesliv, at de følger hendes kvindebekjendelser med nogen bevægelse i sjæl og sanser, med en dybere bæven i sin mandsfølelse. Der fmdes sådanne mænd. Man møder måske én sådan eller to tre flygtig i livet, og de forsvinder for en, som man forsvinder for dem. Men læsere er dette ikke. Det er en bevægelse, som ligger dybere og er person-ligere, og ligeoverfor en bogs succes kommer den allerede slet ikke i betragtning.

Og «Keynotes» vender sig ogsaa slet ikke til læ-serne. Den er slet ikke skreven for at behage mæn-dene; den er overhovedet ikke skreven, som tidligere kvinder pleiede at skrive — som George Sand og George Elliot, de andre kvindelige Georger skrev — med mandlig forstand, ud fra mændenes synspunkt; med præstelig høitidelighed eller salonheltenes libertinage. Der er intet af mandsstandpunkt éller mandsefterabelse i den bog, ikke engang i stilen, der farer urolig frem og tilbage som en nervøs kvinde ved toilettet, når pande-krøllerne ikke vil falde rigtig eller korsetsnoren springer. Det er heller ikke nogen bog for mændene, det er en bog mod mændene, en bog for os privat.Saadanne bøger har jo også tidligere eksisteret; gammel-jomfruliteraturen (engelsk: missliteratur) er jo ikke alene i England en indbringende erhvervsgren, og derfor skriver sandsynligvis også de forfattende kvinder for største delen som gamle jomfruer. Men af den for-glemtes uberørte knibskhed er der intet i «Keynotes», det er en vidende bog, indiskret ligeoverfor ægteskabets intimiteter, ganske uden respekt for ægtemanden, en bog med klør og tænder til at klore og bide med, af forskjellige grunde, en bog af en kvinde, som ikke har giftet sig for at blive forsørget, som er en helt forelsket kvinde, uadskillelig fra manden, når han bare ikke var så kjedelig, så tungvindt, så dum, i den grad mand, så utålelig og så uundværlig, som manden er bleven for kvinden.

Og det er en bog af en dame.

Vi har jo allerede havt kvinder, som taler ud, men Gud bevare os! Fru Skram, et stort talent, har ikke holdt bladet for munden. Da vilde jeg hellere tage et blad for munden! «Gyp», en fornem fransk dame, har skrevet «-Autour du mariage», og heller ikke generet sig. Men dette her er dog noget ganske andet. Det er ikke Gyp's fint-frivole mondaine-smil, og det er ikke Amalie Skrams massivhed.

Mrs. Clairmont vilde blive forfærdet ved tanken på at vaske op så grundig, men hun kunde heller ikke, om hun vilde tvinge sig aldrig så meget, taget det for-hold, som er det intimeste, blaseret ironisk. Og hun tvinger sig ikke det mindste.

Hun giver sig kun, som hun er, fordi hun ikke kan give sig anderledes. Men sådan som hun er, er hun en dame med udsøgt opdragelse, med forfinede^ følsomme vaner, med hin den modne kvindes uskyl-dighed, som er endnu mere rørende end den unge piges uskyldighed, fordi den beviser, hvor rørende lidet den germanniske ægtemand meddeler sin kjære hustru af sit kjendskab til livet i almindelighed og sit kjøn i særdeleshed. Hun står der foran ham, denne spisende, elskende, eftertænksomt røgende organisme. Herregud, så kjedelig! Så kjær og så kjedelig! Det er jo ikke at holde ud! Og hun trækker sig sammen i sig selv og bliver sig selv bevidst som kvinde.

Blandt kvinderne er det meget almindeligt, at de ikke tager manden så høitidelig, som han indbilder sig, og som de indbilder ham. De finder ham komisk; ikke da først, når de er gifte med ham, men endog allerede, når de er forelskede i ham. Mændene ved slet ikke, hvor komiske kvinderne finder dem ; og ikke alene som individ, men ganske i almindelighed som mand. Det komiske ligger netop i modsætningen til dem selv, i det, hvoraf manden er mest stolt. Jo spædere, behændigere, mere fintbygget kvinden er, desto latterligere finder hun det komiske store dyr, som er så tungvindt og gjør sådanne vidløftige bevægelser for at komme til sit komiske mål.Især for de unge piger er manden en evig fristelse til latter, med en gysen inderst inde. Når mændene ser en kreds kvinder så umådelig fornøiede sig imellem, så aner de ikke, at de selv er årsagen. Og det er igjen så komisk. Og jo bravere, varmere og bedre manden er, desto mere pathetisk forlanger han den store kjærlighed og er så alvorlig i den anledning, og kvinden, som foruden af nyttighedshensyn fmder en ganske speciel fornøielse i at være en smule falsk, er alvorlig og høitidelig som han — og gjør alligevel kun noget ud af den lille kjærlighed, som man leker med. Kvinden vil leke, have afveksling, skifte roller; manden trives i ensformig-hed, hvor han kan sænke sig ned i sig selv og øse af sig selv; jo mere begavet kvinden er, desto mere behøver hun afveksling og mange indtryk, for at kunne tage udenfra.

---De første knopper af kirsebærblomsten,

der springer ud, gyser under den kolde regn, som spræn-ger deres hylstre — denne gysen er den dybeste vibration i Mrs. Egertons bog. Hvorom handler den? Om en liden, spinkel, behændig kvinde i alle slags almin-delige og ualmindelige situationer og stemninger; om denne lille kvinde, som i hver novelle er en anden og dog den samme; som altid bliver elsket af en stor, tungvint, komisk mand, som snart er brav og rolig, snart er vild, drikfældig, brutal, som undertiden mishandler hende, undertiden bærer hende på hænderne,

7 — Laura Marholm: Kvindernes bog.men aldrig ved, hvad han mishandler og hvad han bærer på hænder. Og hun sidder som en ægte englænderinde med sin fiskestang, og mens hun passer på fiskene, går hendes tanker til andre kvinder, som hun har kjendt, gode og dårlige, skoleveninder, tilfældige bekjendtskaber, arbeidende kvinder — glædeløse maskiner, der maler det daglige korn, misfornøiede piger, ældede under for-søget på at grunde en husstand, tålmodige ægtehustruer, som føder ligegyldige ægtemænd børn, indtil de er ud-pinte — en lang række! Hun stiller ivrige spørgsmål til sig selv. Har de alle denne tørst efter spænding, efter forandring, dette rastløse krav på sol og kjærlig-hed og bevægelse? Løsrevne ord, halve meddelelser, gnister af undertrykt ild, virkelige udbrud, huslige katastrofer --hvor spøgelserne danser i hendes erindring!

Og hun ler, ler stille over denne tykhovede mand, som den chevalereske, konservative ærefrygt for det kvinde-begreb, han selv har skabt sig, gjør blind — heldigvis måske — for gåderne i hendes sammensatte natur .... «Det er godt, at han ikke kan høre vort hjerte slå,— at vi er listige nok eller store nok, heller at synes sådan, som de vil have os, end som vi virkelig er. Men hvorfor vil en forfinet, legemlig svag kvinde forene sig med et dyr med primitive lidenskaber og elske det? Hvorfor virker kraft og skjønhed sterkere end åndens og hjertets finere egenskaber? Fordi alle overser det utæm-mede, primitivt vilde temperament, som lurer i den mil-deste, bedste kvinde. Dybt under seklers convention brænder dette urtræk i utæmmelig fylde, det skjules af kulturen, men kan aldrig blive udryddet — det er grund-tonen i kvinden, hendes tryllemagt og styrke.»

Det er ingen historier, Mrs. Egerton fortæller. Hun bryder sig slet ikke om at fortælle. Det er grundtoner, hun anslår. Og disse grundtoner fandt en merk-værdig, en uventet gjenklang. De gav resonans i kvin-derne. En resonans, som fandt sit udtryk i breve og igjennem bogens salg. Sådanne breve, hvori den tone vibrerer, som man har fundet og slået an i sin egen sjæl, er det kjæreste, der kan hænde en forfatter. Den, som har modtaget dem, ved, hvor sød og varm den følelse er, som de fremkalder. Man ved ofte ikke, hvor de kommer fra, man kan ikke besvare dem — man ønskede det ofte heller ikke, selv om man kunde. Men man ser pludselig et menneske ind i sjælen lige til det centrale livspunkt, ser det hemmelige, længtende liv, sedvanligvis det, som aldrig leves ud i det ydre, og som dog udgjør dette menneskes egentlige værd, føler, hvordan en varm hånd omfatter ens egen og forstående trykker den — og i ens egen sjæl svulmer der et gjen-svar og en tak, som aldrig vil blive til ord. Og man ser i denne mørke verden ukjendte venner sidde rundt omkring som lyspunkter i natten.

Mrs. Egerton havde i sin bog anslået den tone, som er kvindens grundakkord, hundreder af kvinderreagerede impulsivt. Kritiken sagde: Kvinden i «Key-notes» er en undtagelsestype, og kun som sådan skal vi beskjæftige os med hende. «Ak Gud, hvor dumt!» lo mrs. Egerton. Kvinderne skrev til hende, — utallige kvinder, som hun hverken kjendte eller lærte at kjende: vi er ganske almindelige, hverdagslige, overfladiske skabninger, som går op i ganske tomme ting, i lutter ubetydeligheder; men der er noget i os, som klinger ved dit anslag, også vi er det, du skildrer. Og «Keynotes» gik som varmt brød!

Det er ikke det i bogen, som kan tages på, der gir den dens betydning. Toner kan man ikke tage på. Det er intensiteten i dens til bevidsthed vakte kvinde-følelse, som adskiller den fra hele den tidligere be-kjendte kvindeproduktion. Den følger intet forbillede og støtter sig ikke til noget. Det er individualitet, kvindeindividualitet indtil fingerspidsene. Skalaen er slet ikke stor. Det er ikke noget særdeles expansivt temperament, som kommer tilorde. Men således, som det er, besidder det en nervøs energi, hvis tag ikke lettelig slipper. Man må læse side op og side ned, indtil den sidste side er vendt, ikke flygtig for at komme til resultatet, som man læser bøger med «handling», men for hver sides skyld, der igjennem sin stemning, sin feberagtige raskhed eller trætte ro virker med suggestiv magt.ii-

Næsten et år senere udkom der i Paris hos Lemerre en bog, som havde titelen «Dilettantes». På stedet for forfatterens navn stod tre stjerner. En anden mindre bekjendt forlæggers bogfortegnelse er ikke så diskret. Den angiver som forfatter til «Dilettantes» en i Paris velkjendt pseudonym, der først fremtrådte som over-sætter af ungarske folkeviser til fransk, og i den anledning fik en udmerkelse af académie frangaise, som derefter indførte skandinaviske digtere i Paris og derved gjorde sig fortjent af begge landes literaturer, og som endelig skabte sig et anseet navn i literære kredse ved sine sjeldne, men kloge kritiker. Den som hører til den snevrere kreds af kollegialt indviede, ved, at der bag oversætterens pseudonym og den anonymes tre stjerner skjuler sig en dame af det høie østerrigske aristokrati, som selv er «dilettant» deri, at hun uden økonomiske hensyn og helt uafhængig af sit publikum skriver og oversætter, hvad der behager hende. Verdsligt medlem af et geistligt selskab og på mødrenesiden udgået af en af de første østerrigske adelsslægter, har hun fra barn af levet i Paris, stået i nærmeste omgang med den franske literaturs mest udmerkede ånder og tilegnet sig et fransk, hvis ordfylde, nuanserede smidighed og diskrete eleganse mange ældre, franske digtere kunde mis-unde hende. På dette fransk, som ligger bøieligere ihendes hånd end hendes gemytlige wienertysk, er den eiendommelige bog skreven.-—

Jeg går op og ned og søger, halvt forgjæves, efter ord, for at gjengive det, som er denne bogs væsen. Thi det er en bog, kvindelig i så høi grad og af en så eiendommelig art, at der fattes udtryk for det, den giver, i et sprog, som endnu ikke har lært at skilne mellem mandlig og kvindelig kunst på det produktive gebet og at fastholde denne forskjel. Det går en med denne bog som med Mrs. Egertons «Grundtoner».

Det samme, som gjør denne keltiske kvinde med hendes engelske pseudonym så vanskelig at gribe, just det samme gjør det også vanskeligt at tegne et anskue-ligt billede af denne franskskrivende østerrigerinde med den polske og ungarske blodblanding i årerne. Men det er ikke rasekrydsningen, — man kunde føie til: ikke nogen krydsning i ånd og indtryk, der lader disse kvinder — den ene erfaren og to gange gift, den anden jomfruelig af stand og sjæl, men måske endnu mere træt og mere desillusioneret end den første — det er ikke deres livs ydre omstændigheder, som lader begge disse kvinder stå der så ubegribelige og næsten gådefulde, det er noget inde i dem, helt uafhængigt af de oplevelser, som præger og udvikler kvinden, det er deres væsens grundtone, som trækker sig sky tilbage og ligesom frygter for øren, der lytter, for hænder, der vil berøre. Det er noget absolut nyt i den kvindelige literatur, noget,der virker som et tegn, at nu kvindeliteraturen: kvindens væsen, der åbenbarer sig ved meddelelser af sit eget, — tager sin begyndelse. Hidtil var al kvinde-literatur, som jeg allerede tidligere har hentydet til, også i sine bedste udtryk, efterabelser af mandsliteraturen med en enkelt høi, kvindelig tone — altså: meddelelser på anden hånd. Det synes, som om tiden nu er kommen, da kvinden føler sig så fortrolig med sit eget væsen, at hun meddeler sig selv, når hun taler, om hun end også kun taler i gåder.

Jeg har allerede oftere pegt på, at mændene ikke kjender andet til os, end de sider, som de ønsker at finde hos os, eller som vi finder for godt at vende mod dem. Er de helstøbte mænd, så søger de hos os kjønnet, fordi de

behøver dette som den komplementære farve til deres eget; er de mere eller mindre halve, så søger de vor «ånd», eller vor «karakter», eller vor «renhed», eller hvad de nu ellers hos os tænker sig som det forskjønnende slør for tilværelsen. Det første kan der komme noget ud af; af det sidste kan der ikke komme andet ud, end der var i det: vind. Ud fra det første synspunkt var det, at Mrs. Egerton opfattede manden og sine mænd — halvt i had og halvt i beundring for manden, dénne store tølper; ud fra det andet anskuede forfatterinden af «Dilettantes» manden, denne vakkerttalende poseur — med en skuldertrækning og en træt foragt.Og begge føler de sig så uendelig anderledes, end man sagde dem, at de var, og som mændene tror, at de er! De forstår det slet ikke. De forstår slet ikke sig selv! De opfatter intet gjennem forstanden. Men de føler sig ganske hjemme i sig selv ved sit instinkt. Og de hævder sig selv. De er ikke længer en refleks, som manden kaster i en tom form, ikke længer Gala-thea, som blev menneske og tillige kvinde under Pyg-malions kys — de var kvinde, før de kjendte Pyg-malion, så meget kvinde, at Pygmalion ofte ikke er Pygmalion mere for dem, men en dum dusinbengel.

Og det er en frygtelig skuffelse, og det er under denne skuffelse, at kvinden — og mangen kvinde, som er kvinde i høieste potens — fjerner sig fra manden og mønstrer ham kritisk og med kjedsomhed. Du?! Nei! Da heller ikke elske nogen. Men den dag kommer ----

Og når den dag har været og er kommen igjen, da bliver kvinden ond som den Strindbergske megære, eller humoristisk som en bekjendt digterinde, der nylig sendte en bekjendt sin ægtefælles portræt med underskriften: «Min gamle Adam», eller det går med hende som med comtesse Resa i den anonyme bog af en let kjendelig forfatterinde. Hun bliver selvmorder på den ene eller anden måde. Hun dræber sig ikke altid, som comtesse Resa; men hun dræber noget inde i sig. Og disse kvinder, i hvem noget er dødt, som går omkringmed et lig i sit indre, og fra hvis sjæl der strømmer en imøde som en liglugt — når den åbner sig, disse kvinder, hvis døde punkt for mange mænd virker som en lokkende gåde, de gjerne snuser på, — disse kvinder er vore mødre, søstre, veninder, lærerinder, og vi ved ikke, hvad det er for en gysen, der mangengang farer os nedad ryggen i deres nærhed. Der behøves en i høi grad forfinet bevidsthed til at dukke så dybt ned i sig selv, og der trænges subtilt åndeligt verktøi for at gribe denne proces og gjengive den. Den østerrigske stiftsdame, som skrev «Dilettantinder», besad begge dele. Men også et tredie, den uafviselige fordring til et sådant selvportræt: en gammel, høi, selvsikker kultur, hvis fornemme diskrete tone gjør, at alt kan siges.

Hvad hun desuden medbragte, hvad der giver bogen dens tiltrækning, det er hendes helt moderne, fortræffelig beherskede, kunstneriske følelse — maleriets love overførte på ordets kunst, en fin forståelse af tonernes værd, anvendt på sproget.

Der findes et billede af Claude Monet — en ganske svag gylden solglans på tåget hav. Man ser intet uden denne knapt merkbare gyldne tindren på en bølgende gjennemsigtighed i fine opalblege farvevekslinger. Men man gjætter sig til et forbjerg, som stiger op af det sydlig-varme hav, og langt i det fjerne en flotille fiskerbåde. Det er endnu ikke dag, men det er allerede lyst. En kjølig, bleg lysning før en varm, strålende dag.Jeg havde ikke seet dette billede på flere år. Men dets fine trylleri havde grebet mig slig, at jeg endnu idag ser det for mig. Ud fra denne sensibilitet for fine farveover-gange, der er blevet en sensibilitet for svævende sjæls-tilstande, er denne bog skreven.

Det er en meget stilfærdig bog. Lige så lidt som der findes en eneste sterk farve i Monet's billede, er der en eneste høi tone i denne bog. Det er, som så man ned i vandet: det glider og glider og fører med sig tang, alger, mennesker, lig, men i taushed. Det er en bog uden tildragelser og uden samtaler — i det ydre. Men under denne næsten lethargiske stilhed ud-spilles der et helt liv med hele dets indsats, og indsat-sen tabes, og de dødbringende repliker falder. Thi de dødeligste slag mod en andens sjæl fører man ikke med ord, men ved døvhed, når den anden vilde give sig hen, ved ligegyldighed, når en ængstelig banken beder om, at der lukkes op, ved at det øieblik forsømmes, da alt er beredt, da knoppen kunde springe ud under et eneste pust af sympatisk varme. Næste morgen, når du ser efter, er den visnet. Og din varme ånde og din hjælp-somme finger åbner den ikke. Den bliver kun endnu mere vissen, indtil den falder af.

Den bekjendte ubekjendte har kaldt sin bog «Di-lettantinder». Men der er kun en dame i den, som betegnelsen

passer på. Har hun med flertallet ment sig selv og heltinden? Den formodning ligger nær.Det er en kunstnerkoloni i Paris, hun fører os ind i. Baron Mark Selenyi, en ungarsk magnat, er literær dilettant. Hos den gamle fyrstinde Ebendorf lærer han at kjende dennes niece, Theresia Thaszary, og føler sig tiltrukket af hende, som til sin «tvillingsjæl». Gjennem hans hyppige besøg under den gamle fyrstindes lange sygdom bliver de fortrolige, og da fyrstinden dør, har de begge vænnet sig således til hverandre, at han fortsætter sine besøg hos comtessen, som tidligere hos hendes tante, og fuldstændig installerer sig hos hende i sine literære arbeidstimer, da hendes nærværelse er ham et uundværligt middel til at anspore hans produktions-evne. Comtesse Resa er en af dem, som det interna-tionale reiseliv har gjort rodløs. I en dvaletilstand, som hos den unge pige er meget almindeligere og jeg kunde sige: normalere — end mænd og gifte kvinder tænker sig eller husker, har hun levet med tanten, ikke fornøiet og ikke misfornøiet, og således lever hun nu ved siden af Mark. Hun er kun ikke alene, hun føler daglig hans persons varme i sin stue og ofte ved sin side, hun nyder den fine, sanselige tiltrækning ved en mandlig og sympatisk nærværelse, og hans opførsel mod hende og hendes væsen er så kydsk, at det ikke engang ofte forekommer, at de berører hinanden med et håndtryk. Hun ved, at Mark imidlertid har flere forhold, men det trænger ikke ned i hendes bevidsthed som kvinde.

Det går således, indtil en erfaren og temmeligplump verdensdame og veninde spørger hende, når hun skal gifte sig med Mark, og halvt tvinger hende, der føler sig vel hjemme i en indolent dæmring, til at gå i selskaber, hvor hendes uklare forhold til Mark retter indiskrete blikke på hende. Det er det første stød til en opvågnen. I de lange vintertimer, mens hun må sidde stille i den stue, hvor han skriver, føler hun plud-selig sit samvær med ham som en kjærligheds-téte-å-téte, og den vågnende kvindes uro rører sig i hende. Men i det selskabelige sårer han hende ved hundrede småting, der indiskret prisgiver deres fælles, intimeste stem-ninger, og der lader hans forfatterforfængelighed trænge sig frem og stille sig tilskue. Mark har ikke til hen-sigt at træde i nogen forbindelse med hende. Forholdet er bra, just som det er. Kold og vistnok også tidlig ældet, søger han hos hende en fm, oplivende distanse-erotik, en altid åben salon, hvor han er hjemme og kan tage med sine kunstnervenner, søger kvinden uden jordisk tyngde, som han altid kan beholde, fordi han aldrig har besiddet hende og således ikke blevet kjed af hende.

Foråret kommer. Fælles udflugter omkring Paris tvinger dem nærmere ind på hinanden. Hendes nerver sitrer, og hun trækker sig så meget dybere ind i sig selv, undgår så meget mere enhver anledning til berøring, jo mere hun føler, at der er noget i hende, som søger den. Også han har øieblikke, hvor hans hånd skjælver, når den tilfældigvis streifer hendes, hvor hansblik udtaler ønsker, som dog ikke er sterke nok til at være varige. Selve deres, fortrolighed er bleven til hinder for en anden og endnu større fortrolighed mellem dem. Han er også for meget optaget af sig selv, for meget vant til at beskjæftige hende med sig, til at han giver agt på den forvandling, som lidt efter lidt foregår i hende. Og i hende visner hendes kjærligheds knop — som dog er mere den vågnede trang til mands-kjærlighed end kjærlighed til denne mand — i hende visner den under den kolde indflydelse af en skepticisme, der vokser sig stor samtidig med, at hendes ønsker også bliver heftigere. Fysisk uerfaren, men i sjælelig henseende udrustet med et gjennemtrængende blik, en arv fra mange kulturgenerationer, gjennemskuer hun ham ganske, og den mand, hvis kjærlighed hun ønsker, er hende til-lige antipatisk foragtelig, næsten latterlig. Men hun hænger fast. Rundt omkring er det øde, forladt, ensomt mellem fremmede mennesker. Han tilhører hende, han betragter hende som tilhørende sig. Og dette, at de hører sammen, gjør hende kjed af at være sammen med ham, og når han med sine literære venner arrangerer forelæsninger i hendes salon, føler hun sig drevet ud af huset af det æsthetiske snak.

En dag holder hun det ikke længer ud. Mens den forsamlede kreds diskuterer et arbeide af Marky går hun ned af trappen og ud i natten. Hun ved ikke, hvad hun gjør. Hendes puls slår feberagtig, hendesvæsen er drevet til det yderste. Hun går ned ad ga-derne henimod Champs-Elysées, da ser hun en herre komme sig imøde* En pludselig angst griber hende på den. mennesketomme gade. Drevet af trang til at gjemme sig, springer hun hovedkuls i den næste droske, som holder foran en kafé. Kusken spørger hende: hvorhen?, og da hun ikke kan angive nogen retning, bliver han grov. I dette øieblik viser herren sig ved vogndøren. Det er Imre Borogh, en ven af Mark, som var på vei for at besøge hende; for hans skyld er hun sprunget op i vognen. Hun kan heller ikke angive nogen

retning for ham, men idet hun pludselig føler sig under en bekjendts beskyttelse, lader hun ham stige ind. De kjører og kjører. Hun føler det kompromitterende i situationen, men hun er for uvant og tillige for bedøvet til at få en slut på det. Han tager hende på den måde, der er naturlig for en ung bevægelig mand, som sanserne tager magten over. Tilsidst lader han holde. Foran en café. Næsten uden bevidsthed og halvt båret kommer hun ind. Og disse mange, lange måneders spænding opløser sig ligeoverfor denne fremmede i en misforståelse endnu større, end tilfældet vilde have været med Mark.

Meget rolig kommer hun hjem. Betragter som så ofte tidligere sit billede og Mark's portræt i speilet. Kaster det tilside. Brænder hans breve og erindringerne, som }iun har om ham. En gysen, af væmmelse, overfalder hende -- ---Ved hendes høitidelige begravelse var Mark meget fattet. Han bevarede hende længe i erindringen som

sjæleveninde.--

Intetsteds i bogen er der gjort forsøg at skildre mænd. Forfatterinden skildrer kun deres virkning på sig. Man ser dem kun gjennem hendes sjæls glas. Det er ikke alene en ytring af usedvanlig kunstnerisk takt, det er tillige en ny vei, som den kvindelige produktion slår ind på. Hvad den mest subjektive af alle skabninger, kvinden, kan give, er altid kun sig selv, sit eget selvs udtryk, det er også hendes største indsats af værd i literaturen. Det kvindelige forfatterskab var tidligere for det meste en stor direkte eller indirekte uærlighed. Thi det var så overveiende upersonligt, det fulgte indtil det komiske mandlige forbilleder i form og indhold. Det, som nu begynder at træde frem, er personligheds-følelsen i kvinden, følelsen af hendes kvindepersonlighed, som også ytrer sig æstetisk derved, at hun kaster bort, hvad der foreligger, og søger nye former. I denne næsten bakkantisk heftige følelse slyngede Mrs. Egerton ud sine spillende, urolige noveller, og i den samme følelse skrev også den østerrigske adelsdame sin historie, der virker ligt et spil, som drømmes hen under sordine. Begge er ærlige bøger. Jo personligere kvinden føler sit kvindevæsen, desto ærligere vil hun meddele sig. Ærligheden er kun en anden form for stolthed.hi.

Endelig begynder der at komme noget, som jo også tilsidst måtte komme. Dette noget er den intensive, den smertelige jegfølelse i kvinden. Denne jeg-følelse havde ikke vore mødre, vore bedstemødre. De var måske sterkere personligheder, de trængte sig — trods alle ydre skranker — måske brutalere frem med sin vitalitetsfølelses fordringer. Men denne jegfølelse havde de ikke. Det er noget ganske andet.

Begge de kvinder, hvis ydelser jeg her har omtalt, er ikke forfatterinder af profession. Intet er dem lige-gyldigere end at skrive bøger, intet har mindre betydning for dem, end at være i folkemunde. Den ene vil aldrig mere skrive nogen bog; om ydre omstændigheder tvinger den anden til det, vil hun vel aldrig pånyt føle den intime befrielsesproces, som ved sin første bog. Begge har de straks kunnet, uden at lære. Alle tidligere forfatterinder har først lært sig op til at skrive, eller er bleven opdragede dertil af mænd. Alle begyndte de med et formål, men næsten uden indhold, Indholdet kom først lidt efter lidt, det kom udenfra.

Begge disse kvinder havde slet intet formål. De vilde ikke skildre. De vilde ikke belære. De vilde ikke forbedre. De vilde ikke forfægte noget. De gav kun sig selv. Sit eget indhold. Og de satte sig ikke ned med den hensigt at skrive det ned. Detskrev sig ned. De håndlede under en impulsiv trang, hvor det ikke gjaldt om at ville eller ikke ville. De måtte. Da det øieblik, hvor de måtte, var kommet, da vidste de intet om hensyn eller hensigter. De vidste intet mere om sig selv. Den eksploderende jegfølelse trængte alle ydre bevidste omstændigheder tilside. Indholdet skjød frem og krystalliserede sig i samme øieblik til form. Det antog straks kunstnerisk form. Begge disse kvinder, der ikke alene har en udpræget stil, der begge er stilkunstnerinder, var det, såsnart de tog pennen. De har intet lært. De havde det.

Dette er ikke alene en ny fase i kvindeproduk-tionen, det er også en ny fase i kvindens tilværelse. Ikke alene alle tidligere store forfatterinder var åndrige, også alle fremragende kvinder var det, eller forsøgte at være det. Det var også en akkommodation. De bestræbte sig på at følge manden. Manden skulde blive for-stået i sine ideer, sine interesser, sine spekulationer. Da det var mode at filosofere, filosoferede alle store forfatterinder og intelligente kvinder. Fordi Gothe var livsvis, dryppede Rahel af livsvisdom. George Elliot prædikede i alle sine bøger og filosoferede hele sit liv Stuart MilPsk og Spencer'sk. George Sand var und-fangelsesorgan for de forskjelligste,

mandlige ideer, som hun derpå straks rystede ud igjen i sine romaner. Den gode Ebner-Eschenbâch skriver så fornuftig, tolerant og

8 — Laura Marholm: Kvindernes bog.klart som en rigtig gammel, brav herre. Fru Leffler-Cajanello var i valget af sine emner meget afhængig af de problemdebatter, som åbnedes og vedligeholdtes af nogle enkelte mænd. Ingen af disse kvinder har leveret noget personligt bidrag til kvindens væsen. Det var ikke så helt uberettiget, når mændene påstod, de skrivende kvinder var kun halvt kvinder---

Og dette var de bedste. De andre, som skrev som kvinder, de tilhørte overhovedet slet ikke literaturen. De strikkede literære strømper.

Mrs. Egerton og «Dilettantinden» er ikke åndrige. Ikke i det mindste. Muligheden at være det er ikke engang dukket op i deres hjerne. De satte ikke sin ærgjerrighed deri, at følge manden. Det som angår mændenes spekulationer og ideer og theorier og filosofi og alt det andet — det forekommer dem slet ikke så storartet. Mod ånden forholder de sig skeptisk. Men de kan føle manden.

De føler hans sjæl, hans intimeste jeg — når det er der. De føler også tydelig, hvor der intet er. De andre kvinder med de store navne synes så uhyggelig tykhudede ved siden af dem. De begriber slet og ret med forstanden; disse føler med nerverne. Det er allerede en ganske anderledes fin slags forståelse.

De forstår manden, samtidig med, at de føler ham som noget fra dem forskjelligartet. De forstår ham som modsætningen; de forstår ham gjennem sin sensibilitet.Den ene har en for høi kultur, den anden et for følsomt nervesystem, til at tanken på lighed mellem mand og kvinde overhovedet skal kunne dukke op. De ler begge af det. Dertil føler de sig begge for meget som kvinder, som differensierede, raffmerede, sensitive kvinder. Hele nutidsretningen med dens demokratiseren af kvinden, med dens nivellering af modsætningerne, med dens trang til ligestilling, findes ikke for dem. De lever sit eget liv. Om det er fredløst, om det er øde, om det er en eneste række skuffelser, ved det kan de ingen forandring gjøre. Men de indgår heller intet kompro-mis for at opnå noget halvt. De har en altfor sikker værdimåler i sine udviklede nervers hårfine vægt. De er en ny slags kvinder, mere resignerede, trættere, finere end de tidligere. De er kvinderne, således som hine nye mænd behøver dem, der dukker op i åndens horizont, forfinede, sensible forløbere for en generation med mere differensieret nydelsesevne og mere gjennem-sjælet sensualisme, end de tidligere. Og sig imellem ser de på hverandre med det vidende blik og forstår hverandre uden skriftemål. Og de føler for hverandre med sine udviklede, vibrerende nerver, som endnu aldrig kvinde følte for kvinde, en følelse lige til hjertet af den andens væsen, en medfølende sympati, som ellers kun bragte kvinden til at vibrere i hendes forhold til manden. Og således går de gjen-nem livet, uden at bygge luftslotte og lægge planer,går fra den ene dag til den anden og når ikke videre end fra dag til dag. Man kunde sige, at de venter; men hver ny dag gyder sin sand i deres fine nerver, og under denne umerkelig voksende byrde bliver selve spændingen ved at vente dem for anstrengende.Amalie SkramDen kvindelige naturalist.

Det er som bekjendt en eiendommelighed ved de nordiske digtere, at de alle vil noget. Et praktisk mål er dem altid om at gjøre. Alle deres digt-ninger gjør i polemiserende, i kritiserende, i diletterende retning et choc ind på alle sociale områder; alle bryder de sig igrunden, trods sin berømte psykologi, ikke meget om den store hemmelighed, som mennesket i sin uud-forskede individualitet-skala frembyder i alle mellem-farver mellem begge poler: mand og kvinde; og hvad fysiologien angår, så er det dem alle ikke stort mere om fysiologi at gjøre end Poul Bourget i sin «Physi-ologie de 1’amour moderne», hvor man i så henseende får næsten lige megen oplysning, som i teaterstykker af Dumas pére og Dumas fils.

«Når det går så med det grønne træ», o. s. v. Det er de nordiske forfattere; hvad forfatterinderne an-går, — nu, så er det i alle tre skandinaviske riger damert der har gjennemgået de høiere pigeskoler. De slår øinene ned — ikke af forlegenhed, thi den moderne kvinde er sig sit værd bevidst — men for at læse. De læser om livet, hvordan det er, og hvordan det burde være, og så sætter de sig ned og skriver om livet, hvordan det er, og hvordan det burde være; men de ser det kun på sine middagsspaserture gjennem de bedre gader og i bourgeoisi-salonernes aftenselskaberr og jo høiere op de kan nå, desto bedre er det. Sådan er de skandinaviske forfatterinder; på én nær. Denne ene er udartet. Hun ser, hun kan se, hun kan se livet med gode, åbne, store øine, med et blik, som kun er

øie, således som børn ser, med en åbenhed, som ikke er andet end sund natur, og hun kan gribe det og skildre det med en friskhed, med sikre, træffende ord, hvori der kommer tilsyne en betænkelig mangel på «dannende» læsning.

På gaderne eller i Kjøbenhavns teater ser man undertiden, sedvanligvis ved siden af en stor, før, blond herre med et udpræget Gustav-Adolf-hoved, en dame af påfaldende, fyrig skjønhed, om hvem man straks siger: det er en bergenserinde. Bergenserne har nemlig for os fremmede noget vist noget, som man kan kjende dem på, om man så møder dem i Paris eller i Kjøben-havn. Bjørnsons frue har det ligeså godt som den be-skedneste korrespondent, man om søndagen træffer vedsin principals bord i Reval eller Riga. Det er disse korte, lige næser uden alvor, dette glinsende, egensindige hår, og øine, sorte som beg, disse flotte bevægelser af et velvokset legeme, — det er som om essentsen af Europas livskraft har samlet sig op i den gamle hansestad i Norden. Jeg har ikke bemerket, at bergenserne er i besiddelse af nogen overlegen intelligens, det vilde også bare hindre dem i at gribe tingene så resolut an og afgjøre dem så hurtig, som de pleier. Men inden den tunge, grublende, norske natur har bergenserne det frieste, letteste sind, så længe som det lader sig gjøre at slippe vel gjennem verden med et frit og let sind.

Denne dame ved siden af herren med Gustav-Adolf-hovedet er en påfaldende fremtoning i Kjøbenhavn. Hun er anderledes end alle andre, hvad en dame ikke skulde være. Mellem fladbrystede, gesvindte, nysgjerrig flirte-rende Kjøbenhavnerinder går hun der, høibrystet, med brede hofter, med fart i sin gang som et hurtigseilende søskib mellem små, kokette lystbåde. Hun gjør altid noget, som en dame ikke vilde gjøre, hun bærer sterke farver, som ikke er moderne, og en foredragsaften, da der manglede stole, har jeg seet hende sidde på et bord og dingle med benene, skjønt hun er moder til to voksne sønner.i.

Da kvindesagen dukkede op i Norden, da dukkede også de nordiske forfatterinder frem. De skjød op som paddehatte i regn. Man forlangte retten til at studere og plaidere og regjere i kommune og stat, man forlangte stemmeret og eiendomsret og erhvervsret; men en meget indskrænket og beskåren ret forlangte man ikke: kvindens ret at elske.

Der var nok af skandinaviske forfattere, som forlangte den ret til kjærlighed, der var trængt så meget til-side ved den moderne samfundsorden. Men de skrivende damer behøvede den ikke. De vilde ikke risikere noget sammen med manden — ingen kjærlighed i fjerde etage med selvlavet mad — men heller kritisere alt hos manden, og de skrev bøger over den arbeidende kvinde og den mere eller mindre elendige mand. De to kjøn var et overvundet standpunkt. Man fuldstændiggjorde disse, idet man indsatte forskjellige mellemkjøn. Og efter loven for påvirkelighed og tillempning gik det stedse bedre og bedre med tiden. Kvinderne blev et erhver-vende, tænkende neutrum.

Akfja, når kvinderne tænker!

Inden den tænkende kvindeverdens mere berømte navne: Edgren, Ahlgren, Agrell o. s. v., der bedømte kjærligheden forstandig, som et forstandsprodukt, og den store hærskare af jomfruelige amazoner bag dem duk-kede der så op en forfatterinde, som hed Amalie Skram, og som man egentlig ikke kunde beskylde for, at hun tænkte. I hendes første bog fandtes vistnok den ånd-fulde kvinde og den sanselige mand og en forført tjeneste-pige, grupperede på sædelighedsdebattens skakbræt med den rigtig tilmålte fordeling af lys og skygge — det var den almindelige måde at fladgjøre og schematisere de dybeste og mest komplicerede livsprinciper. Men der var dog noget i denne bog, som ingen skrivende nordisk kvinde i den grad havde siddet inde med: menneskene stod og gik, enhver på sin måde, enhver havde sit eget sprog, sin egen tænkemåde, livet levede sig selv, uden anvisning af blækkede fingre, og hori-zonten var stor og vid, med megen luft og høi himmel, ikke det sørgelige lille stykke liv, hvor damerne ellers kjører i ring. Der var en sådan rigdom i bogen, en rigdom på exakt iagttagelsesevne ligeoverfor malende træk, på sikkert blik, troværdig hukommelse og ubekymret ligefremhed, at man sagde: det der er ægte naturalisme under problemliteraturens hårde knopskjæl; vokser den på solsiden, så kunde den en dag sprænge sit børstede hylster, og da havde Norden sin kvindelige naturalist, sin første forfatterinde, der ikke skrev kritiserende og moraliserende og polemiserende over livet, men hos hvem iivet skrev

sig selv ned, så slet og så trøsteligt, så dumt og udjevnende, så fuldt af unyttig angst og ubevidst grusomhed, så gemytlig udjasket og ledetaf sanselig trang, som det er. Et par år gik, efter «Constance Ring», fortællingen om den miskjendte dame, fulgte «Sjur Gabriel», fortællingen om den forkomne og forpinte* langsomt til grunde gående fiskerbonde fra den norske vestkyst. I den bog er der ingen falsk tone, intet skjevt blik, intet lamt billede, intet overflødigt ord. Den er som en af hine skarpskårne broncemedaljer fra re-næssansen, hvori de kunstneriske hensyn forener sig med en fuldendt teknik i behandlingen af materialet. Denne fuldkommenhed hidrørte fra det nøieste kjendskab til materialet — og det var også her fru Skrams hem-melighed. Hendes sjæl var tilstrækkelig uudviklet, hendes resonansevne umiddelbar nok til at kunne gjengive det aller enkleste i dets hjertefibres stumme bæven. Det er menneskene, således som de vokser sammen med naturen, en gjerrig, rå, upålidelig natur, — det evige, ufrugt-bare slid, udmattende markarbeide og udmattende barnefødsler, den korte stimulans, brændevinet giver, den enerverende indflydelse, deres gudsfrygt har på dem, frygten for det hårde klimas hårde gud, den sky, bekymrede, tause faderkjærlighed, den overanstrengte kvinde, der mere og mere bliver dyret lig — det er indholdet i denne den enkleste af alle bøger, der tillige er så dyb i sin abso-lute ligefremhed. Fortællingen er holdt i den strengeste stil, ordknap, uden refleksioner, ligetil og uden omsvøb, af en saglig ærlighed, som ser tingene lige i øinene med et uforfærdet blik og ser dem helt igjennem, fuld af etkjendskab til livet og til folket, som ellers er eget for mændene og slet ikke for mange mænd. Og man spørger sig selv: hvor har denne kvinde dette fra? Hvorledes kommer denne gode fordomsfrihed ind i en kvin-des indsnørede legeme og sjæl?

Snart derefter udkom «To venner», historien om hint seilskib, som går mellem Bergen og Vestindien, og hvor Sjur Gabriels sønnesøn er kahytsdreng. Denne bog er en så sagkyndig skildring af livet, omgangstonen og arbeidet på et nordisk seilskib, at den vilde gjøre en gammel skibskaptein ære; det har jeg også fået bekræftet derved, at forskjellige skibskapteiner har udtalt sig ufordelagtig om dette indgreb i deres rige. Tonen er så ægte, stemningen så ægte, menneskene så ægte og det humor, som ligger over det hele, ægte sjømandsmæssig. Skildringen, hvordan hele skibsmand-skabet, inclusive kapteinen, går i land i Kingston en hed sommernat for at ofre til den sorte Venus, og beskrivelsen af stormen og de «To venner's» skibbrud på Atlanterhavet, arbeidet ved pumperne, skibets gradvise ødelæggelse, mandskabets sindsstemning og kapteinens pludselig opvågnende sjælesørgerfromhed, alt er så prima sagkyndigt, så ægte i sin karakteristik af sjømandsklassen, at man spørger sig selv — og så meget eftertrykkeligere, når man selv er en nordisk skibskapteins barn —: hvor i alverden kommer en dame did — ikke alene til at opleve det, men at skildre det og skildre det sådedesmed denne virtuosmæssige sikkerhed i anslaget af tonen, med disse usminkede udtryk, uden affektation, uden snerperi og vigtighed, uden spor af hin dilettantisme i form og indhold, som ellers er uadskillelig fra den skrivende kvinde?

ii.

Hvorfra kommer denne voldsomme modsætning mellem dilettantbogen «Constance Ring» med dens Bjørn-son'ske refleksioner og helheden i «Sjur Gabriel» og «To venner»?

Jeg forstod det ikke. Der gik nogen tid, og en dag forstod jeg det. Amalie Skram, kvinden og for-fatterinden, var kommen på solsiden. Jeg har ofte tænkt over, hvorfor så få mennesker kommer på solsiden. Jeg her seet på livet, hvor jeg fandt det, og så længe, til jeg blev fiendtlig stemt mod al overfladisk pessimisme og al overfladisk naturalisme. Jeg har fundet en hemmelig tiltrækning mellem lykke og individualitet, som er dybere, end Zola's dårlige mave tillod ham at opfatte; det er de helstøbte mennesker, menneskene uden rifter og sprækker i støbningen, som drager til sig alt, hvad deres inderste væsen har behov for, med vidtåbne fang-arme, med en stille, tvingende magt, som udspringer og virker dybt under bevidstheden — men om nogen erhel i sin støbning eller har sprækker, det er i moders liv afgjort for ham.

Fru Amalie Skram var på sin måde en sådan hel-støbt kvinde. Gjennem pigeopdragelsen og familie-lekturen gik hun uskadt, blev måske ikke engang berørt af den, og med lynende øine og blomstrende kin-der så hun på mennesker og forhold — hun så med den nordiske barbarkvindes blik, der endnu har sit in-stinkt intakt. Ganske ung gift med en skibskaptein, med hvem hun havde to sønner, reiste hun med ham på «langfart». Hun seilede verden rundt, så det Sorte hav og det Azowske hav, Stillehavets og Atlanterhavets kyster, livet ombord og iland

— mændenes liv. Og hendes sjæl var som en fotografisk plade, der opbevarer de modtagne indtryk i hele deres eiendommelighed, indtil hun behøver dem og tager dem frem, og finder dem så friske og hele, som om var de netop modtagne. Og det som mødte hendes sjæl, det var ikke salonernes og damebesøgenes småkram — det var livets høie bølgegang, det var de vide horizonter, de store farer. Og med det liv fulgte en sjelden fordomsfrihed.

Men det kunde ikke slå feil, at dette livs rå monotoni ikke kunde tilfredsstille hende. Hun blev på land og skiltes fra sin mand. De skandinaviske tids- og sedeligheds-problemer greb hende, og hun skrev «Constance Ring».

Så lærte hun Erik Skram at kjende; manden medén bog: «Gertrude Coldbjørnsen» og — på den tid — Danmarks mest danske kritiker.

Fru Amalie Muller blev fru Amalie Skram. Den kjække bergenserinde, den misfornøiede Kristiania-reform-dame blev kjøbenhavnerinde og en født kunstnernaturs ægtefælle; en heftig, brunet kvinde og en blond, mild flegmatiker kom i hin temperamenternes intime kamp om overherredømmet, som er ægteskabet.

I denne kamp må fru Amalie være underlegen, thi hun blev med hvert år mere kunstnerinde, mere natur, mere ligefremhed, mere sig selv, mere af alt det, som kvinden ikke kan blive, når hun er overladt til sig selv. Hendes mands overlegne kultur frigjorde hendes friske, vilde oprindelighed fra alle tendensparasiter; den erfarne kunstner så, hvori hendes styrke lå: i hendes skarpe blik for alt levende, i hendes lykkelige udygtighed til at ræsonnere og moralisere, i hendes ufeilbare hukommelse ligeoverfor alle sinds- og personligheds-indtryk; i hendes ugenerte humor, der ikke er andet end fysisk sundhed. Formodentlig skjøv han hende sagte ind i den retning, som er hende eiendommelig, og som ligger for hendes natur, ind i naturalismen. Og da han havde hende så langt, indgav den livserfarne mand hende endnu ét: det mod, hun viser i sine erindringer.ni.

I «Lucie» kulminerede fru Amalie Skrams talent. Man ser hende i denne bog gå omkring i en ikke ganske ren morgenkjole, en smule uordentlig, en smule slurvet, men fuldkommen hjemme. Det er et stof, som enhver dame vilde korset sig for; forfatterinder, der uforfærdet bestræber sig på en ærlig realisme — som fru v. Ebner-Eschenbach og George Elliot — havde måske indladt sig på det, men med rørende lidet kjendskab til sagen. Amalie Skram derimod er sagkyndig paa dette farlige grænsegebet — meget sagkyndigere end f. eks. Heinz Tovote, de kvinders digter, der ikke træffes i salo-nerne —; og den exakte skildring af en vakker varieté-pige udfører hun med oprigtig velbehag og i indre harmoni med sig selv. Bogen falder fra hinanden i to halvdele — en, som er lykkedes, og en, som er mislyk-kedes. Alt er lykkedes, som angår Lucie og hendes naturlige milieu, — og dertil hører også den fine, noget leddeløse herre, som underholder hende, og som tilsidst

— omend ikke ud fra en «forædlende» kjærligheds pædagogiske synspunkt — tager hende til ægte. Alt det, som ikke er Lucies naturlige milieu, er mislykkedes: den fine herres selskabskreds, hvor Lucie efter sit giftermål bliver indført, og hvor hun synes at føle sig ligeså lidet hjemme som Amalie Skram. «Lucie» er en bog, som mangen digter og levemand vilde have betænktsig på at skrive. Lucie farver nemlig af. Men Amalie Skrams naturalisme er af en så munter og ærlig natur, at sådanne lidet saglige betænkeligheder slet ikke faldt hende ind. Og i slutningskapitlet når denne fortællings brutale realisme sit høidepunkt. Der findes i Europa kun to helt ægte og uhyklede naturalister: Emile Zola og Amalie Skram.

Det som hun senere har skrevet, f. eks. den store bergenserroman «S. G. Myre», «Kjærlighed i syd og nord» og andet, kan ikke måle sig med disse tre bøger. Det er endnu altid naturalisme, som sig hør og børr sågar af bedste sort; det er endnu altid «un coin de la nature», men ikke mere så absolut «vu å travers un tempérament». Det er ikke mere helt igjennem Amalie Skram'sk. —

Med Amalie Skram kulminerede og faldt den nordiske naturalisme, — ja den germaniske naturalisme overhovedet, denne podekvist skåret af gallisk stamme. Ved siden af hende er fru Leffler og fru Ahlgren små artige piger med hvide søndagsforklæder, fru v. Ebner en brav tante, og George Elliot en moraliserende, gammel jomfru. Disse kvinder var, hvad man kalder «døtre af gode familier», det vil sige, de nedstammede fra de repræsentative kredse og var fra svøbet af opdragne til at bevare anstanden. Kvinderne af overklassen — og alle de øvrige, som jeg har skildret i denne bog, hører hid — ser kun en liden delaf livet, og derfor bliver deres

indsats i literaturen uden værd, så længe den vil være objektiv. Naturalismen er den kunstneriske udtryksform for plebeieren, mennesket af underklassen eller af en primitiv kultur, som endnu ikke føler sig selv sterk nok til at eliminere udenver-denen, men gjenspeiler den, som vandet afspeiler et billede, der falder i det. Det føler sig endnu solidarisk med sine omgivelser, det har endnu ikke det isoleredes raffinerede instinkter og altid vågne antipatier. Der hvor personligheden har differentieret sig til bevidst individualitet, der tåler den ikke at ofre sin sjæl som landevei for de altfor mange, ligesålidt som sit legeme

— å la Lucie — til commune bonum.

9 — Laura Marholm: Kvindernes bog.Den lærde kvinde.

I.

Fra tid til anden' hænder det, at et skjult træk i tidens fysionomi kommer tilsyne — ikke på grund af iagttagerens skarpsindighed, ikke på grund af kritiske undersøgelser, men således at dette træk giver sig selv, fra første hånd, direkte og uforbeholdent og hensynsløst. Det er et ansigt, merket af døden, udtæret af lidelser, som vi da kan møde, og den sjæl, som giver sit inderste liv indtil de dybeste fysiologiske åbenbarelser, ser vi aldrig mere i øinene. Det er de døde, som hilser os, de døde, som lever mellem os og altid vil leve pånyt i nye generationer, når vi ikke er mere, hine døde, som vil blive levende, for igjen at dø i de samme lidelser.

Denslags selvåbenbarelser kjendte man tidligere fra mændene. Blandt kvinderne mødte man dem ikke. Ikke før nu, da dette trætte århundrede er på hældin-Sonja Kowalewskagen. Og det er et af de sælsomste tegn hos det nye, der kommer, at kvinden nu bliver sig intellektuelt be-vidst som kvinde og kan sige, hvad hun er, hvad hun vil, hvad hun længes efter, og hvad der bringer hende til at forsmægte.

Marie Baschkirtzews dagbog var en sådan åben-barelse, der ved sin fremkomst blev båret som af langt henrullende sympatiens bølger gjennem hele Europa og endnu længere. Hvor den kom hen, kastede den sin gnist i kvindernes hjerter, der den brændte og brændte, uden at de fleste var sig bevidst, hvad denne sårfeber havde at betyde. Men de læste bogen i en forunderlig, smertelig selvberuselse; overalt fra disse blade, fulde af glød, energi, tårer og længsel steg de op mod sig selv, fremmede og vakre og store, men dog sig selv, skjønt mange ikke kunde sige hvori og hvorfor.

Det var ikke nogen tung ydre kamp, som havde rykket Marie Baschkirtzew bort i hendes fire og tyvende år, ikke de borgerlige pigers kamp for livets ophold, hvor de ofrer sin ungdom, sin spænstighed, sin friskhed og livsmod; hun stødte aldrig på andre hindringer end de nedarvede sedvaners, der var blevne hende til natur, end den tidsalders atmosfære, hvori hun levede, og hvoraf hun selv var gjennemtrængt; det var den, som dannede hendes horizont; mod denne tids skranker var der noget i hendes indre, som løb storm, og blev ødelagt. Hun havde alt, som det ydre liv kan give, for at hele detindre liv, det åndelige, det sjælelige og det fysiske uhindret kan udfolde sig, alt det som de hundrede tusen kvinder, der længes efter bevægelse, men sløves i trange kår, kke har — og dog levede hun ikke livet, og fra hver af de seks hundrede sider i hendes dagbog, skrevne med hele den suggestive indtrængenhed, hendes russiske fransk eiede, møder os den jamrende fortvilelse: at hun intet havde, at hun altid var alene i den evige tomhed, at hun forsmægtede ved livets bord, som var dækket for alle, kun ikke for hende, at hun stod der med udstrakte hænder, og at dagene gik hende forbi og ingenting gav hende, og at ungdom og sundhed svandt, og at graven åbnede sig, først med en liden sprække og så mere og mere, og at hun måtte derned, og hun havde dog aldrig vidst om andet end arbeide og altid arbeide, møie og anstrengelser, tålmodighed og venten og den dumme, tomme berømmelse, som giver stene for brød.---

Og samtidens kvindesjæle, de utilfredsstillede og de, der- ikke lod sig tilfredsstille, kjendte sig igjen i hende, og Marie Baschkirtzews dagbog blev for mange en slags hemmelig bibel, hvori de læste et par linjer, før de lagde sig til at sove, eller om morgenen, når de stod op.

Der gik en del år, og der kom atter et sådant bekjendelsesskrift af en kvinde, ikke skrevet af hende selv, som Marie Baschkirtzews dagbog, men meddelt af en veninde ud fra intime fortrolighedsudbrud og årelangt dagligt samliv. Bogen hed: «Sonja Kowalewska, hvadjeg har oplevet sammen med hende, og hvad hun har fortalt mig

om sig selv. Af Anne Charlotte Edgren-Leffler, hertuginde af Cajanello.» 1 Marie Baschkirtzews selvbekjendelser og Sonja Kowalewska's meddelelser er der en eiendommelig parallelisme mellem de inderste personlige oplevelser, en lighed i temperament og skjebne, der ikke alene lå i den ubevidste måde, hvorpå de reagerede mod livet, men også beroede på de livsformer, som nu engang var enhver af dem givne, og som havde formet deres udvikling og bestemt deres skjebne. Marie Baschkirtzew og Sonja Kowalewska er begge russerinder, begge af gammel, fornem, rig familie, begge kvindelige genier, begge fra barndommen af i den stilling, at de kunde bringe sin begavelse og dygtighed til den høieste udvikling, begge mægtige naturer, oprindelige naturbørn med hele den charme, disse eier i deres friskhed og deres stolte, frie ubundethed. Altså i alle dele lykkens ynd-

linge, og dog...... Og dog forsmægtede begge

disse sjeldne kvinder og døde, fordi de forsmægtede. Hvad er det for et tidens tegn?

ii.

For dem, som kjender de russiske kvinder og dog står dem for fjernt til at have noget detaljeret kjend-skab, synes de at falde i to typer. Ydre set og påtilbørlig afstand tilhører fru Kowalewska en af disse almindelige typer. Den ene består af de fyrige eller smægtende, yppige, lade, lokkende kvinder, med varmt sorte, eller spillende grå øine, med blødt legeme og en blød mund, som gjerne ler og gjerne spiser, med noget ubestemt tiltrækkende, indtagende, forførerisk over sig, med bevægelser, som om de altid lå på bløde puder, og som om de altid var i negligé, med en kvidrende snaksomhed, som lige hurtig kan gå over til den mest henrivende kjælenhed, som til det mest uskjønne raseri

— de aller kvindeligste kvinder, som man kan tænke sig, af en ligeså uberegnelig hjertensgodhed som lune-fuldhed — uvirksomme og sanselige, forelskede og af dem, der gjør mændene forelskede. Fru Kowalewska hører ikke til disse. De andre er mest mulig forskjellige. De er ærlige og ligefremme, er i høi grad hvad man kalder «en brav fyr», de er anstændige og klare, modige og energiske, sterke på legeme og sjæl, tænkende hoveder, flade figurer, uden de sterkt svungne linjer, som er eiendommelige for halvdelen af de russiske kvinder, har ialmindelighed gule, noget svampede an-sigter; de har noget over sig, der selv hos de mest udprægede personligheder berøver deres væsen det sanselig tiltrækkende, noget man kunde kalde «duftløst».

Der er noget vist neutralt over dem; man har lige-overfor dem på en. måde ingen følelse af, at de er kvinder. Og selv bliver de sig heller ikke bevidst, atde er kvinder, eller ialtfald kun undertiden. I almindelighed er de kaldsmennesker, arbeidsmennesker, idé-mennesker.

Det er disse kvinder, der har afgivet den største kontingent til nihilismen. Det var dem, der formåede at føre et liv, hvor de jagedes som vilde dyr — der i hjernens ekstase fandt erstatning for alt det, de tabte som kulturmennesker og kvinder. Men disse sidste er ikke alene en russisk type, om den vistnok der er almin-delig. Det er en ti ds type. Den samme kvindeart, som i Rusland blev nihilister, blev i Sverige kvindesags^ damer, i England agitatorer for kvindens stemmeret, i Tyskland — lærerinder.

Typen er almindelig; men hvert enkelt lands forhold bestemte den specielle slags mani, den blev greben af og benævnte «sit kald». 1 Rusland følte den kvinde, hos hvem kjønnet sov eller ikke fandtes, kald til at blive morderske — af almindelig trang til at gjøre folket lykkeligt; i Tyskland interesserede den filantropiske uper-sonlighed sig for at beskjære menneskeplanter lige fra barnehaven af. Det er et langt kapitel dette, som jeg ikke her nærmere kan udvikle, men heller som så-meget andet gjemmer til en egen bog om vor tids kvinder. Til denne type maa vi regne Sonja Ko-walewska. Til den regnede hun sig selv. Ved hele sin livsførelse gav hun beviser • herpå. Forholdet mellem hende og de mænd, hun kom i berørelse med,yder nok et bevis. Hendes mandlige omgang var over-måde stor. I Rusland, i Skandinavien, i England, i Tyskland, i Frankrig, i Italien kjendte hun en større del af de mest fremragende og begavede mænd, de underholdt sig alle gjerne med hende; men ingen af dem forelskede sig impulsivt. Ikke en af disse mange siger til hende: jeg kan ikke være til uden dig! Ingen begjærede hende med mandens urdrift til kvinden.

Hun tilhørte hjernekvinderne. Hun blev betragtet som hørende til dem. Hun var deres banner, deres seiersfane, deres høieste trumf, deres beskikkede professor. «Hun behøvede ikke de lavere nydelser, hun fandt den høieste nydelse i sin videnskab,» hun stod på kathederet og underviste mænd. Hun lod sig bruge hertil, hun troede jo også selv på det, hun havde jo selv arbeidet i den retning — under det let gjennem-skuelige dække, et fmgeret ægteskab ydede hende, i lange overanstrengte studieår.

Hun var kvindegeniet med mandshjerne, hun var kommet til verden til opreisning og til forbillede for alle søsterhjerner.

Ja, — hun var det, og hun var det dog ikke! Hun følte det så, og hun følte det ikke så. — Hun desavouerede i sine sidste leveår hele sit tidligere liv, og der blev taushed omkring hende i den krænkede søstermenighed. Havde disse sidste år ikke været — vilde man for længe siden have samlet sammen tilet monument over hende. Men det gik ikke an. Man kan alene tie om hende.

Thi hun var dog kvinde, kvinde trods alt — til trods for et næsten tiårigt fmgeret ægteskab, til trods for en næsten lige lang enkestand, til trods for sin doktorhat og sit professorembede i mathematik og sin «prix Bordin» — hun var kvinde trods alt dette — ikke alene dame, men rent uhyggelig, krænkende, upassende kvinde — hunnen, der løber gjennem skogene med klageråb efter hannen. Hun var endog mere kvinde end hine yppige, snaksomme, slikvorne kvinder med bevægelser, som var de lige stået op af varme puder, mere end den store hærskare af kvinder med det kald at formere slegten og derigjennem at slukkes ud.

Hun, som aldrig nogen søgte at lokke, var mere kvinde end de forføreriske kvinder, der gjorde kjærligheden til kald. Men hun var en ny kvindevariation, som ingen forstod, netop fordi hun var ny, ikke forstod sig selv og begik feiltagelser, hvorfor ikke hun bærer skylden, men den disposition hos tiden, der drev hende. Og da hun slap løs, var det for sent at skabe sig en personlig skjebne.

Og hvem ved, om det havde været bedre, hvis denne tidens disposition aldrig havde grebet hende, eller hvis hun tidligere havde reddet sig tilbage til sig selv. Kvinden har ingen egen skjebne. Hun kan ikke have det, thi hun kan ikke være sig selv nok. Hun kan heller ikkeblive skjebne, ikke direkte, ikke gjennem det, hun er, kun gjennem det, hun bevirker. Jo mere kvinde hun er, jo rigere udrustet hun er, desto mere bliver den mand, som gjør hende til sin, hendes skjebne gjennem det, han selv er som mand, og gjennem det, han som mand har at give hende. Og har det alt at sige for den gjennemsnitlige, vel udrustede kvinde, hvilken mand der bliver den givende for hende, hvormeget mere da for kvindegeniet, i hvem kvinden og geniet bliver vakt, bliver frigjort, bliver kvinde og geni ved at favnes af manden. Og kan allerede gjen-nemsnitskvinden ikke blive sig selv åbenbaret uden gjennem foreningen med manden, — hvormeget mere da kvindegeniet, kvinden med de produktive anlæg, for hvem hendes væsens rod, hendes evne, hendes jeg ligger i kjønnet.

Hvis hun på det punkt aldrig vækkes, hvis hun der altid savner den intimeste næring, vil hendes liv, hvor «lovende» hun end begynder, dog blive en hen-smægten, en desto grufuldere dødskamp, jo sterkere den er, hendes vitalt produktive energi.

Således blev Sonjas liv. Ingen mand tog hende i sine arme og vakte hele hendes strengespil til toner. Moder blev hun jo og ægtefælle — men ikke elsket.ni.

Medens jeg skriver dette, strømmer dér stødvis en sød, tung duft ned til mig, fad og dog gjennem-trængende. Den kommer fra en tuberrose, som står ved siden af mig i vinduet. Den bærer en tyk klase af rustanløbne blomster på en uendelig lang, tynd stengel, der omgives af nogle tynde, syge løgblade. Og denne inproportionale, svagelige, langstilkede tingest, man kalder tuberrose, er syg ogsaa, fordi den så længe har havt sin plads som prydplante på bordet mellem albums og fotografier under lysekronen. Den skrantede, det var klart; den var vel syg i roden, derved var intet at gjøre. Den var jo en sjelden blomst, men styggere blev den dag for dag. Man satte den i vinduet, fordi der netop var plads, og en bundt reseda fra kjøkkenhaven med en man-sjet af smagfuldt, lysegrønt silkepapir kom på bordet under lysekronen. Den trivedes udmerket mellem albums, visitkort og fotografier og udfyldte godt sin plads. Ingen så efter tuberrosen i vinduet, før den med engang mindede om sin

eksistense ved en intens duftstrøm. Da kastede man et blik på den, først så man kun, hvor pjusket og sygelig den var, men ved næste blik så man helt oppe i toppen tre fuldt udsprungne, fløielshvide blomster, som lyste i sin fme friskhed. Stengelen havde bøiet sig forover og trykket blomsterne tæt mod ruden,hvori solen skinnede hele den korte høstdag. Den trængte sine døende blomster frem til livet og for-yngedes, da den store livsvarme skinnede på den og tog den i sin favn.

Altid ser jeg Sonja Kowalewska i dette billede.

En forunderlig, fremmedartet skabning var hun i denne resedakrukkernes og de normale trivialiteters verden. Inproportionalt var alting hos hende, det tynde, lille legeme med det store hoved, hvorfra hendes genis søde, tunge, fade duft slog en bedøvende imøde. Stod hun ikke der på æresspladsen under lysekronen mellem modedigtere og tidens tænkere og gibsnips efter de mest anstændige af antikens berømtheder og sygnede hen, som om hun endnu kunde forlange noget bedre. Og altid mere rustanløbne blev de nervøse blomster, som hendes ånd drev frem, og den tynde stengel, som bar dem, strakte sig altid længer mod den store livsvarme, der skinnede over retfærdige og uretfærdige, kun ikke over hende, kun ikke over hende!

Hvoraf kom det sig! Hvorfor fik hun intet af det, der så ødselt udøses af mændene over de mest intetsigende kvinder?

Hun var jo slet ikke vakker! svarede hendes diskrete beundrerinder.

Nå, vi ved, vi kvinder, at det ikke er de vakreste, som bliver mest elsket, at den varmeste ømhed altid falder der, hvor manden har noget at undskylde. Barbeyd'Aurevilly, den største kvindedigter, har formet det i udødelige udtryk.

Hun var for gammel, det vil sige, hun var blevet for tidlig gammel, forklarer beundrerinderne tjenstvillig.

Nå, dermed skal vi ikke opholde os! Sonja Ko-walewska døde, da hun var firti år. Enhver parisisk «grande mondaine» står i den alder i sin fulde og mest feirede blomst; og hvad det angår at blive tidlig gammel ---: Den geniale kvinde ældes ikke på samme måde

som en lærerinde ved en pigeskole, og den syge, ødelagte tuberrose, som driver nye blomster frem, dufter sødere og mere sansepirrende end hendes hvide, tykknollede søstre.

Hun forlangte for meget! mener fru Anne Charlotte Edgren-Leffler, hertuginde af Cajanello, der giftede sig på samme tid og i samme alder, som Sonja døde; og hun bygger hele sin kantede bog over Sonja på denne sætning, at hun forlangte formeget af kjærligheden.

o

A, hvorledes da? Er det ikke de kvinder, som forlanger mest, der får mest? Kun stedse stille nye fordringer, er et livsaxiom for over halvparten af societetens damer. Og der er endnu ingen kommet tilkort med denne solide grundsætning.

Hun har alt, som menneskene kan få! siger den brave digter og fader Jonas Lie i en bordtale for hende. Hun har geni, berømmelse, stilling, frihed, er en af for-kjæmperne i menneskehedens udviklingskamp. Men fordi hun har alt dette, betyder det ikke noget for hende.Hun strækker hånden ud som en liden pige og beder: «A, giv mig dog den appelsin».

Det er meget smukt sagt og tillige forstående. Fader Lie var den eneste, der så det i Sonja, som hun blev ved at være hele sit liv: den lille pige, den umodne, som aldrig blev helt kvinde. Men kjære fader Lie, er kjærligheden for Dem ikke mere end en appelsin?

Nei, på den måde kommer vi ikke videre. Alt det der er altfor borgerlige, ligefremme forklaringer. Grunden ligger dybere, den er mere organisk betinget, den er mere et udtryk for en tidslidelse, end de, der stod hende personlig nær — end selv en så fint og villig forstående kvinde som hendes anden biograf, Ellen Key — antog. Og som hun er typisk for sin tid, typisk for kvindernes alvorligste emancipationsbestræbelser, typisk for

kvindernes høieste åndsnydelser, så er hun også typisk, hvad det angår, som kvinden ved dette århundredets vendepunkt ofrer i sin udviklings smerte og trængsler, som hun nu, da den kommende tids kvin-detype former sig og bliver til, trænger tilbage i sig selv.

Hvorfor Sonja, hvis personlige trylleri var så sterkt, hvis sprudlende hengivelse i øieblikket var så indtagende, således som alle, der kjender hende, bevidner, hvorfor hun ikke havde den tiltrækning som så mange ubetyde-ligere, koldere, tomme kvinder — det lå i mangelen af en tiltrækningens routine, som her er nedarvet gjennem sleg-terne, og som mændene ned igjennem slegterne har vænnetsig til. Mændene, — selv de fineste og mest udvi klede — er ingen genier, når det gjælder at gjætte på det punkt. Det har jo altid her været lagt tilrette for dem. Og at Sonja ikke havde hin virkning på mændene, det beroede på en vis kydskhed, som altid holdt hende i uvidenhed om kjærlighedens præliminarier, .en vis noblesse, der var bleven den nye grund i hendes natur, og en mangel på instinkt, en arv, der var gået tabt.

Sonja tilhørte en art kvinder, som først dette århundrede og først dets sidste halvdel har frembragt, og det i sådan mængde, at de er bestemmende for tids-typen. Man kunde betragte dem som en overgangsform, i så høi grad synes deres forudsætninger at tale mod deres kjøn. Og dog er de det bedste kvinde-materiale, som tiden har bragt. Det er disse kvinder, der ikke vil begynde med at opfylde sin bestemmelse som kvinde, der i ungdommens år holder andre op-gaver for vigtigere end at blive ægtefælle og moder, — i borgerklassen de «begavede» døtre, hvoraf det utal af lærerinder, som oversvømmer alle europæiske lande, er fremgået. Den almindelige opfatning af dem er: de bryder sig ikke om ægteskabet; og de fleste mænd over-sætter det så: «de duer ikke for ægteskabet,» og holder sig til den skare gjæs, som årlig bliver drevet på markedet og snadrende går sin bestemmelse imøde. Om end også efterkommerne af sådanne fædre og sådanne mødre viser et minimum af udviklingsdygtig intelligens,så er det dog dem, som udgjør majoriteten, og majoriteten har ret. Tidligere tænkte man kun på at udstyre sine døtre med fruekappe, de kloge såvel som de dumme; det gav et ganske anstændigt gjennemsnit; nu skiller man de «gode læsehoveder» ud til cølibatære kald og bringer på markedet dem, som har en .tung begribelse. Denne inddeling er desuden en af den borgerlige øko-nomis grundsøiler. De, som «kan sørge for sig selv», får sin «uddannelse», idet det ofte bliver dem foreholdt, hvad det koster forældrene; de, som «ikke kan sørge for sig selv», søger man ved siden af det uundværlige udstyr at skaffe en mand så hurtig som mulig.

De første er «de gode hoveder», de sidste er «de gode koner», og den menneskelige retfærdighedsfølelse, der våger over den rette fordeling af livets goder, op-retholder gjerne en streng og praktisk gjennemført adskil-lelse mellem begge disse arter.

«De gode hoveder» er fra begyndelsen af selv skyld i dette typiske træk, der belyser vor tid så fordelagtig. De begyndte selv at skille sig ud og at vænne den ind-skrænkede borgermand til en anden opfatning af kvinden end den oprindelige. De stødte selv tilbage de retter, der stod dækkede for dem på livets bord, og greb efter andre, der tidligere — ligesom det at røge og at drikke vin — betragtedes som tilbørlige og passende for mændene. Og da de virkelig tog sine eksamener og kunde røge sine cigaretter, uden at det lod til at skadedem, så fandt dette århundredes lighedstrang heri et bevis på den indbyrdes lighed mellem mand og kvinde og proklamerede begges ligeberettigelse og deres forstands-jevnbyrdighed. Om de andre menneskelige bestanddele, som aldrig nogensinde bliver lige, eller forandrer art, talte man ikke, fordi det jo aldrig passer sig at tale om væsenets grund; og dette materialistiske århundrede går jo aldrig tilbunds i en ting, hvor der er dybde.

Havde virkelig den begavede, udviklingsdygtige kvinde glemt, at hun er kvinde, bestemt af skjebnen, bundet ved evige love? Havde virkelig det bedste kvindemateriale en uhyggelig trang til at være halvmand, en drift i retning af hybrid sterilitet ? For at kunne op-fatte det så — og det bliver endnu for en stor del opfattet så — strækker ikke engang kvindens dumhed til, dertil behøves hele mandens tykhovedhed. Blandt de kvinder, som syntes at have forladt sit kjøn, havde de fleste en tidlig, ofte en meget tidlig pubertet. Sonja, dette århundredes kvindegeni par préference, følte ni år gammel hele skinsygens raseri mod en anden liden pige, som hendes unge, vakre onkel syntes at foretrække, følte det så sterkt, at hun bider hende, mens hun sidder på den unge mands fang, tilblods i armen. Og at det ikke bare var barnevrede, at der lå noget andet under, viste sig deri, at fra det øieblik af

forvandledes hendes følelser for onklen til en skuffet tilbageholdenhed.

Skuffet? Allerede som børn har disse kvinder en

10 — Laura Marholm: Kvindernes bog.dunkel, men sterk anelse om, hvad de er værd, i sammenligning med gjennemsnitskvinden. Deres sterke drift har vågne øine og en god hukommelse. De forelsker sig ikke som den almindelige unge pige i nogle bestikkende, ydre egenskaber, eller i den første, den bedste mand, som netop er tilstede. De vil kun forenes med den, der er mere end dem, og de glemmer ingen yd-mygende erfaring, som deres følelse gjør. Og når pubertetsalderen med sin hede trang er forbi, og en temporær ro indtræder, da kommer en anden trang, trangen til at blive det hel t, som sover i dem, at komme ganske i besiddelse af det, de er, før de går hen og fortsætter sig i nye slegter. Den animale pubertet, som man tidligere holdt for tilfredsstillende, må træde til side for den intellektuelle og psykiske pubertets behov. De vil være fuldt udvoksne i ånd og sjæl, før de træder ind i livet, vil ikke blive umyndige, men eie sig selv i sit væsen og evne, — og denne trang til perso nlighed, som der endnu ikke er jevnet vei for, fører næsten altid vild ind på et studiums afveie.

Og hvormeget mere er ikke dette tilfældet, når en udpræget, en mægtig begavelse står bag og trænger og driver på. Og Sonja Kowalewska gik ikke engang den almindelige trættende studievei. Ualmindelig rigt ud-rustet, ualmindelig gunstig stillet i livet, fandt hun overalt benveie, som førte hende mere direkte til målet, end det ialmindelighed er muligt for de læsende og stude-rende piger. Få har som hun kunnet begynde sytten år gammel under en hengiven mands beskyttelse, under ledelse af store lærde, der personlig interesserede sig for hende, få er blevne anerkjendte og protegerede som hende, overhobede med udmerkelser, få har i deres ungdoms blomst, i sit fire og tyvende år, kunnet stå der færdige, med det fulde, rige liv for sig, et liv, der bød hende: grib, tag, vælg — du kan få, hvad du vil.

Men det var skueretter, som stod på bordet. Den gave, hvormed disse seks overdrevne studieår tog af-sked, var en grænseløs udmattelse, som holdt legeme og ånd fangen, en langvarig trang til doven vegeteren, en modvilje mod det studium, hvori hun ydede så uventet meget. Sonja havde overanstrengt sig, som de fleste piger overanstrenger sig, om de så bare læser til lærer-indeeksamen eller til artium, — ved hin umådelige flid, der hverken ser til høire eller venstre, men holder de studerende fangen som under en uafbrudt hypnotisk suggestion, en tilstand af énsidig anspændthed, der paralyserer alle andre kræfter, hvor alt tier, og kun det ene organ, hukommelsen, stønnende arbeider.

Manden kjender ikke den tilstand, ikke så langvarig, som den studerende kvinde; han afbryder den ved selskabelige rekreationer, ved en legemlig og sjælelig hygiene, hvorfra netop kvindernes finfølelse ikke mindre end de almindelige moralske anskuelser udelukker hende. Hele denne tid pleier desuden kjønnet i kvindens over-anstrengte organisme at tie, eller det ytrer sig kun som en almindelig pirrelighed. —

Således også hos Sonja. Før det voldsomme arbeide hos Weierstrass tog sin begyndelse, havde vistnok Woldemar Kowalewsky, hendes skingemal, havt adskilligt at stå i. Ikke nok med, at hun brugte ham til alle-slags bud, ærender og tjenester, hvortil ellers frøkenen bruger sin kammerpige; hun besøgte ham også uophørlig i hans ungkarsbolig, foreslog små reiser på tomandshånd, fælles udflugter og var overhovedet kun i godt humørr når hun havde ham for sig selv. Men Woldemar forstod det ikke. Han var netop den- mand, som kunde være en umoden liden piges frivillige skingemal, og han respekterede samvittighedsfuldt, og tillige for at op-retholde sin egen status qvo, de fordreiede tidsideer, der havde sat sig fast i denne lille piges hoved. Naturligvis forstod heller ikke Sonja sig selv. At forstå sig selv i denne situation, det var jo heller ikke hendes sag, men hans. Men pirrelig, fortrydelig og skuffet var hun, hvergang de havde havt en længere téte-å-téte; og endnu meget senere, efter hans død, pleiede hun at sige spottende: «Han kunde så udmerket godt klare sig uden mig. Når han bare havde sine cigaretter, sit glas the og en bog, så behøvede han ikke mere.»

Woldemar Kowalewsky, oversætter af Brehms fuglenes liv og nogle andre populært videnskabelige af-handlinger til russisk, synes at have hørt til den artaf det mandlige kjøn, man kalder «mønsterdrenge». Han arbeidede flittig, var uden fornødenheder, gjorde altid, hvad der var rigtigt og ret, og gik godt i sælen. Men han var hverken nogen personlighed eller mand for kvinden. Det viste sig straks, da han gik ind på forslaget om et

skinægteskab — og det russiske ægteskab binder for livet. Efterat han var flyttet over til Jena, for at undgå Sonjas vilkårlige måde at disponere over hans tid, kom der et mere fremmed forhold mellem dem. I Berlin, hvor Sonja boede alene med en medstuderende og veninde, synes hun til en vis grad at have skammet sig over ham. Hun lod sig vel hente af ham hos Weierstrass, men forestillede ham aldrig og lod ingen merke, at han var hendes mand. Men da hendes sanser vågnede, efterat hendes studium var endt og en lang lediggang indtrådt, og hendes faders død desuden virkede på hendes nerver, klyngede hun sig så fast til ham, at der kom såvidt fyr i hans trænatur, at det blev til ægteskab.

Men naturligvis kunde hverken hendes imødekom-mende hengivelse eller en datters fødsel forandre hans væsen — efter en kort enighed i St. Petersburg trak han sig stedse mere tilbage og lod en svindler glide ind mellem sig og hende. Krænket, misfornøiet, helt ædru, forlod Sonja ham og reiste til Paris i den hensigt at stå på egne ben.

Hvorledes skulde hun det, om ikke gjennem sit fag? Ved mandens uheldige spekulationer og hendes uventetubetydelige arv var hun henvist til selv at erhverve sit ophold. Nu stod hendes matematik som et færdigt brødstudium atter for hende, og hun begyndte på nyt med den. 1 årevis havde hun skjøvet den tilside, som noget, man ikke vil mindes om. Hun havde ikke villet være lærd, men kvinde, villet blive søgt, blive båret af manden, blive lykkelig som kvinde. Det var ikke lyk-kedes for hende. Gjennem professor Mittag-Leffler, fru Edgrens broder, en elev af Weierstrass, udgik der en kaldelse til den lærde dame. Hun skulde blive docent under ham ved den høiskole, som netop grundedes i Stockholm. Og den lærde dame indvilgede i taknemmelige breve, hvori et fint øre dog merker en egen undertone.

1 Stockholm så naturligvis intet menneske kvinden i hende, heller ikke professor Mittag-Leffler, til hvem hun straks med ægte hjertelighed sluttede sig. Hun kom ind under udelukkende små synspunkter. Livet var et matematisk regnestykke med utilitetsfaktorer. Der kom nu en tid, som blev den mest spildte i hendes liv, den tid, som gav hendes modtagelige væsen et anstrøg af forskruethed. Tidligere havde hun havt en oplevelse i Paris, som er meget betegnende for hende. 1 mellemtiden mellem hendes skilsmisse fra manden og hans død lærte hun i Paris at kjende,. fortæller fru Edgren, en ganske ung polak, revolu-tionær, matematiker, digter, hans sjæl en brændende flamme som hendes, med hvem hun smeltede sam-men i fælles glød. Aldrig havde nogen forstået hende som han, aldrig havde nogen således taget del i alle hendes stemninger, tanker og drømme. De var uaf-ladelig sammen, og under korte adskillelser skrev de lange udgydelser til hverandre. De sværmede for den idé, at menneskene er parvis skabte, og at hver mand og hver kvinde kun er halv, sålænge de ikke har fundet sin anden halvdel. Han var nat og dag hos hende og uden at bryde sig om, at han kunde kompromittere hende, klatrede han ofte over havemuren klokken 2 om natten, når han skulde hjem — han kunde sjelden bekvemme sig til at gå tidligere. Fru Edgren, som selv under sit næsten tyveårige første ægteskab forblev i forhallen til Hymens tempel og først i sit firtiende år lærte at kjende moderfølelsens velsignelse og den kjærlighed, hun så længe ikke kunde begribe, kalder det et eiendommeligt, tilspidset forhold ! Thi begge to gjorde ingenting andet end at tale, tale, tale, beruse sig i ord og forsikre hverandre, at de «aldrig kunde blive forenede», fordi «han vilde holde sig ren» for den uberørte pige, som gik omkring og ventede på ham et eller andet steds på denne eller en anden planet.

Man skulde tro, det var barnesnak, og at en kvinde med Sonjas ånd, erfaringer, oplevelser og stilling i verden vilde have anbefalet den dumme gutunge at for-svinde, såsnart han begyndte med sådant noget. Men nei! Hun smeltede sammen med ham, «som to flammer,der forener sig i samme glød». Og således sad de, nervøse, ophidsede, og kunde ikke komme fra hverandre og kastede endeløse reb af ord frem og tilbage over bordet og gjød strømme af åndrige indfald i danaidernes kar, — thi der turde ikke indtræde nogen pause, ab-solut ingen pause, ikke hin frygtelige stilhed, hvor man synes at høre pulsens slag, og øinene glider sky afveien, og de fugtige feberkolde hænder skjuler sig.

Hvad den «rene» unge matematiker, digter og polak følte ved det, det kan alene interessere den, som vil studere mønstergutternes lystenhed. Den eneste interessante i denne situation er Sonja, og hun er meget interessant. For det første vil manden aldrig kunne skabe den slags situationer, de vil ialtfald aldrig kunne gjentages. Den kvinde, der ikke søger dem, kan heller ikke komme i dem, og den dummeste unge pige ved desuden så temmelig nøie,

hvorledes en besværlig herre skal lyses hjem. Det kan de alle med glans. Ganske anderledes er det, når man ikke vil blive angjældende kvit. Når man holder ham fast, opmuntrer, egger, når man skjælver for det øieblik, han kanske vil bryde af. Hvem kjender ikke denne situation, især mellem intelligente frøkener og unge mænd, der diletterer i kjærligheden. Sonja var her den intelligente frøken. Hendes taktik, hendes ild var den jomfruelige kvindes, der føler sig usikker og uerfaren i hovedsagen. Kvinden, som har oplevet kjærligheden, besidder en ganske andenro, selv om hun er af det hedeste temperament. Hun frygter ikke længer det ubekjendte og begjærer ikke mere ud i det ubestemte.

Man vil indvende, at mange meget gifte kvinder netop søger sådanne situationer. Sikkerlig. Der er mange gifte kvinder, for hvem ægteskabet hverken er Pamour gout, eller Pamour passion, eller Pamour savant, dier ellers nogen slags amour, men noget ganske mekanisk. Gjennem den ligegyldige mand, eller den mand, som ikke virker på kvinden, bliver ingen kvinde til kvinde. Det er ikke moderfølelsen, som vækker Tornerose af søvnen, men den elskende mands kys. Og kirken har i Madonna, som modtog ubevidst, for altid inkarneret jomfru-moderen i et dybt symbol, som kun behøver psykologisk udlægning for at kunne blive anvendt på tusen almindelige og trivielle tilfælde.

Sonja var i denne situation, ligesom stedse tydeligere i flere senere, så forunderlig det end kan lyde, endnu den kvinde, som begjærer, uden at vide hvad. Hun var jomfru-moderen, der havde født barn, uden at kjende mandskjærlighed. Woldemar Kowalewsky, der som det synes mig, ikke fyldte nogen situation i livet, var vel heller ikke manden hertil. laltfald ikke for en Sonja, kvindegeniet, hvor ikke gjennem-snitsmålet for kvinder kan anvendes. For ualminde-lige kvinder med en sterk ånd og et udsøgt, fint og sensuelt temperament er gjennemsnitsmanden ingen mand.Men de ved sig ikke selv. Thi de store begavelser er i sit væsens rødder skjulte for sig selv, og de har en lang vei at gå, før de kommer til bevidsthed om sine egne dimensioner. Kun et talent, den medfødte fær-dighed, som aldeles ikke eller meget lidet hænger sammen med personligheden, ved så nøie besked om sine fordringer, at det ikke kommer tilkort i livet og ikke lader sig hindre af nogen naturlig beskedenhed.

For de store begavelser er beskedenheden kun altfor naturlig. De føler en mangel på ligevægt mellem sig selv og de andre, og om de også, forat deres begavelse kan virke, af en indre trang, m å bryde sig en bane, så beder de dog på en vis måde om undskyldning for sin private persons fordringer. De rige naturer kjender altid kun for den mindste del sin egen rigdom. De skammer sig over, at de kun byder en tiggergave, når de giver kongelig. Og hvormeget mere kvinden, som ikke kjender noget til sin rigdom, før manden kommer og bringer hende selv til at fatte den, idet han beruser sig i den.

Således var Sonja. Hun gav og gav med fulde hænder, stillede sin ånd, sine kundskaber, sin hjælp-somhed, sine selskabelige gaver til alles disposition — men når hun så, i geniets evige indre forladthed, mødte med sin fordring på andres fulde hengivenhed, fik hun altid det svar: Du fordrer for meget. Thi det, geniet må fordre, og det, middelmådigheden kan give, vil aldrigi evighed stemme. — Af hin uklare, usikre følelse for den polske grønskolling — en følelse, hvor san-serne talte så svagt og ensomheden så sterkt — blev hun revet ud ved underretningen om sin mands selvmord. Og hun, der rystedes så dybt af ethvert dødsfald i familien, der ved ethvert sådant blev stedse mere smertelig ensom, og hvis fine og svage legeme skjebnen gjentagne gange tog på med så brutale hænder, — hun stod just op af den nervefeber, der fulgte på hin rystelse, mat og træt, da de svenske kvindesagsmennesker kaldte hende til hint Stockholm, hvor hendes sjæl skulde fryse, hendes ånd forsmægte, hendes legeme dø.

IV.

De følgende år vil jeg gå hurtig over. Fru Leffler har beskrevet dem udførlig i sin bog over Sonja, og Ellen Key har i sin bog over fru Leffler rettet på det, der var altfor feilagtig seet, og fyldt de biografiske huller. Disse år var vel de mest døde og psykologisk tommeste i Sonjas indre liv. Hun kom op i en bevægelse, der fra begyndelsen af var dømt til sterilitet ved sin begræn-sede horizont, den skulde hun hjælpe til at skyde frem. Hun blev optaget i en snever societetkreds, som delte sig i to meget forskjellige grupper, i en åndelig inter-esseret, ivrig

reformatorisk, bestående af damer og møn-stergutter uden en eneste virkelig overlegen og produktiv mandlig personlighed, og en ægte svensk mandlig, hvor den «bedre» kvindelighed var udelukket, med drikkelag, nattesværmeri, restaurantliv, sang- og kammeratsliv, — inden denne bevægede der sig enkelte store talenter, der så fiendtlig og ringeagtende ned på den anden gruppe. For første gang i sit liv blev Sonja tilholdt at gjøre nytte, ganske almindelig, hverdagslig nytte og gå i for-spandet som pædagogisk ploughest mod betaling. Det var ingen statsansættelse, hun havde fået, og betalings-måden gjorde hende afhængig af den klikes moralske målestok, som havde kaldt hende op, forat en kvinde skulde vise, hvad hun kunde yde i et mandligt kald, som tidligere var kvinden negtet. Med sit væsens russiske bøielighed steg hun ned fra de vide og store områder, hvor hendes geni havde kunnet bevæge sig frit, for som docent under professor Mittag-Leffler at undervise en fluktuerende studenterskare i det, hun selv havde lært — en skolemesteropgave, der snart begyndte at kjede hende frygtelig. Thi matematiken havde for hende kun en virkelig tiltrækning, så længe den gamle Weier-strass' geni lyste for hende og drev hende til at yde det eneste, som kvinden indtil nu har ydet i den spekulative tænknings sfære, — til disse lynglimt af en produktiv forstand.

Hun gik en stund med gjennem tykt og tyndt, uden dog at synke så langt ned mod sine opsynsmændsniveau, at de ganske ophørte med at ryste på hovedet og med leilighedsvise formaninger. Sprudlende livlig, vittig, fordringsløs, med glimrende selskabelige talenter, bar hun underholdningens byrder i de selskaber, hvor hun blev inviteret med — indtil den skjødesløshed, hvormed hun spildte sin ånds og temperaments overflod, fremkaldte en grætten afslappelse i hendes beundreres og beundrerinders kreds. Efterat senere den første nyhedens rus var gået over, holdt hun sig for det meste til den langsomme, solide Anne Charlotte. Der opstod nu for nogle år et af hine kvindevenskaber, der i vor tid, de intellektuelle kvinders tid, forekommer så ofte — et rent forstandsvenskab, uden at deres individualiteter sympatiserer dybere; et af hine kvindevenskaber, som ikke har sin rod i en fylde, men i en mangel, og hvor to minus forsøger at danne et plus. Såsnart plusset indfinder sig, er den gjensidige interesse, den gjensidige forståelse forbi; det viste sig også i dette tilfælde, da hertugen af Cajanello dukkede op i fru Lefflers horizont, og hun senere i lykkens hvedebrødsdage skrev sin nekrolog over Sonja, kanske i den bedste hensigt, med men liden takt og forståelse.

Af venskabet mellem Sonja og fru Leffler opstod et par mislykkede digtninge, hvortil Sonja gav stoffet, og som fru Edgren dramatiserede. At de mislykkedes, kom naturligvis af begge temperamenters uforenelighed. Hvad Sonja havde følt intuitivt psykologisk, ud aflivets dybe underbund, søgte fru Edgren at give en objektiv moralsk form. Sonja var i sit væsen mysti-keren med det kaotiske mørke og den russiske naturs endeløse længsel; fru Edgren var en oplyst rektor-datter, «som stedse arbeidede på sin udvikling».

Allerede under dette samarbeide begyndte der riv-ninger mellem veninderne. Fru Edgren ærgrede sig over «at have forstødt sit eget barn», bogen «Utomkring åktenskapet», hvori hun var begyndt at skildre deres liv, der forbliver ugift. Stormbølgerne i Sonjas fantasi trykkede og ængstede hende, de bar noget fremmed, svulmende, udvidende ind i hendes egen fornuftige nøg-terhed. Der resulterede heraf hos hende store, omfangs-rige romaner om betydelige, selvstændige kvinder, som virkede uægte og kunstlede. Omvendt virkede fru Leffler på Sonja. Hun så, at denne magtede mindre, end hun havde tiltroet hende, og hun fattede endelig en tiltro til sit eget digteriske talent og skrev sin egen ungdomshistorie: «Søstrene Rajevski» og senere romanen fra de såkaldte nihilistkredse: «Vera Worontzow» ; begge bøger var fulde af livsdybde og lovede noget større end enhver anden ydelse inden samtidens dameliteratur. Hun mødte ikke den anerkjendelse, hun fortjente, just fordi ingen forstod den personlighed, som åbenbarede sig i dem.

Der er indtil nu blevet begået en grundfeiltagelse i opfatningen af Sonja Kowalewska, og mest af fruLeffler. Hun behandlede hende som sin lige, omtrent som ud fra følgende synspunkt:

Jeg er stor, og du er stor, vi er begge lige store.

Men Sonja og fru Leffler, hendes biograf, er ikke lige store. Efter sit inderste væsen forholder fru Leffler sig til Sonja som en liden tidsbølge mod en åbenba-relse af evigheden.

Den ene er en almindelig kvinde med et meget omhyggelig udviklet talent; den anden er en af hine gåder, som fra

tid til anden dukker op i verden, hos hvem naturen synes at have sprængt sine grænser, som er skabt til at blive ensomme, at lide og gå herfra uden at være kommet i besiddelse af sig selv.

I året 1888, 38 år gammel, lærte Sonja for første gang og for alvor at kjende den kjærlighed, som bliver skjebne for kvinden. Manden var en fætter af hendes første ægtefælle, en stor, svær, russisk bojar, levemand, afskediget som professor på grund af sine altfor frie anskuelser, rig, og efterat han havde forladt Rusland, næsten altid på reiser. Han var ikke mere nogen ung mand, som hertugen af Cajanello, han var nogle år ældre end Sonja, en færdig personlighed, der var kommet til ro, uden såre ynglingsfølelser, uden trang til at hænge sig fast og blive gjennemvarm, han havde ingen util-fredsstillet længsel, ingen illusioner at tabe. Den ældre kvinde har altid et forholdsvis lettere spil ligeoverforden yngre mand; og den kjærlighed, som fru Leffler mødte hos den unge hertug, der ikke just var vakker, er ikke så forbausende. Anderledes stod sagen for Sonja. Bojaren havde havt alt det i livet, som han ønskede sig; han var en ganske imponerende, skeptisk, for kvinder indtagende mand, en kvindekjender, praktisk og teoretisk. Hans landsmandinde Sonja, geniet Sonja, verdensdamen Sonja interesserede ham, så langt han endnu kunde interesseres, men kvinden Sonja spillede ikke den fænomenale rolle for ham, som den elskende kvinde for den unge mand, der første gang møder en kvindes fulde hengivelse. Det længe tilbagetrængte overmål, der nu åbenbarede sig hos den ikke mere unge kvinde, havde for ham hverken det overraskendes nyhed eller den uventet smigrede forfængeligheds pirrende tiltrækning. Han tog det rolig og lod sig ikke forstyrre i den måde, hvorpå han havde indrettet sit liv. Og selv om ægtefællen her manglede, så savnede dog ikke hans ungkarsliv det oplivende kvindelige element. Ægtefællens plads bød han Sonja; den længselssyge elsker, der ikke mere er sig selv mægtig, formåede han ikke at blive.

Heri lå den konflikt, som tydelig, under tidsåndens indflydelse, delte sig i en indre og en ydre.

Sonja havde ved det første møde med ham følt den halvt sovende, halvt undertrykte kvinde vågne voldsomt i sig.Hun elskede for første gang, og hun elskede som en ganske ung pige, der netop er bleven moden, med en sitrende, forræderisk, ustyrlig salighed over alt det uhørte, som foregik i hendes eget legeme og hendes egen sjæl og i omverdenen, fordi denne mand var der, virkelig var der, fordi man næste morgen igjen kunde se ham, som man så ham idag, kunde røre ved ham, kunde tage og føle på, at han var der. Hun levede kun, når hun så ham, hendes sanser fbrvirredes i fortvilet hjælpeløshed, når hun ikke mere kunde se ham. Nu først blev Stockholm hende bevidst utålelig, forhadt; den holdt hende jo fast, stængte hende inde, dræbte hende som kvinde og som russerinde. Han var syden, han var den store verden, han var den vide horizont, han var den fri ånd, * den stolte for-domsfrihed, og fremfor alt — han var hjemmet. Han var Rusland. Han var den jords ånd, hvoraf hun selv var gået frem; han var det sprog, hvori bamepigen havde sunget hende isøvn, hvori hendes far og søsteren og alle hendes kjære afdøde havde talt til hende; han var for den, der vandrede ensom om i en fremmed verden, den hjemlige dørtærskel. Og mere end det: han var den eneste, hos hvem kvinden, der var vågnet i hende, kunde stille sit blods brændende feber.

Men når hun så igjen tog permission og reiste ned til .Ijam til Paris eller Italien, — så kom hans ligeglade ropende imøde, og hendes febrilske jeg følte

11 — Laura Marholm: Kvindernes bog.det som en isnende kulde, og istedetfor den velgjørende varme, hvori hun havde håbet at hvile sig og finde sig selv igjen, slog altsammen atter ind til en tør, fortærende hede.

Hendes modstandskraft begyndte at give efter. Det forekom hende, at alt omkring hende blev sort og tomt, og hun stod alene midt i denne sorte tom-hed. Og hvad der navnlig tilspidsede sagen — hendes intimeste daglige samvær med ham faldt netop på den tid, da hun under anstrengelser og nattevågen arbeidede for «prix Bordin» i Paris. Da hun modtog den juleaften 1888 i nærværelse af de største franske matematikere, var hun ikke alene en europæisk berømt-hed, hun var et af de mennesker, der vil stå som sit kjøns høieste spidser — men på samme tid var hun en overanstrengt, oprevet kvinde i en af hine kriser, hvor de forpinte nerver og den opjagede hjerne ser hvidt blive til sort, lykke til sorg, og hvor en uud-sigelig trøstesløshed, der har sin arsag i fysisk og åndelig udmattelse, forvandler alt til nat, uden at natten bringer ro. Som altid hos produktive naturer, er i sådanne til-stande den sanselige og affektive trang drevet til det yderste, mens den hele organisme dog samtidig er som

lammet, og en sympatisk varmende virkning må komme udenfra for at hæve krampen. Dengang bød den mand, som hun elskede, hende sin hånd, men Sonja følte kun kløften mellem hans gentlemanlike holdning og hendesfortærende lidenskab og vilde ikke, da hun ikke kunde opnå alt. Tildels stod vel også billedet af hendes første ægteskab hende for øie, tildels var vistnok årsagen at søge i det endnu ikke overvundne kvindesagsstandpunkt, der veier på guldvægt: for så og så mange lod og kvintin kjærlighed har jeg at modtage så og så mange lod og kvintin hengivenhed og troskab, og for min egen dydige vandel, målt ud i så og så mange meter, centimeter og millimeter, har jeg ret til nøiagtig den samme dyd hos den anden part, målt med samme mål.

På et sådant regneeksempel indlod ikke den mand sig, som der her var tale om, og alting gik istykker. Sonja vendte tilbage til Stockholm med den onde be-vidsthed: «aldrig at have været alt for et menneske»; og mens hun modvillig ydede sit universitetsarbeide, kom vel her den følelse over hende, at kjærligheden ikke er en ting, som kan måles eller veies, den er det inkommensurable. Al hendes stræben gik kun ud på at slippe løs fra sin stilling i Stockholm, der nu, efterat hun havde vundet «prix Bordin», var bleven livsvarig, at slippe bort fra Sverige, hvor hun lidt efter lidt havde trukket sig tilbage fra al nærmere omgang og ikke lod nogen mere se ind i sin sjæl. Hun havde udsigt til at opnå æresstillingen som keiserlig russisk akademiker og derved fuldstændig materiel uafhængighed og frihed til at leve, hvor hun vilde; og da hun i begyndelsen af 1891 endnu engang vendte tilbage til sine kurser iStockholm efter en udflugt til Italien og til ham, hun elskede, var det vistnok med den følelse, sterkere end nogensinde, at denne tilværelsens ensomhed og tomhed ikke længer kunde udholdes, og med den tanke snarest muligt at bryde overtvert og at gå til ham for altid. Denne forandring foregik under en legemlig og sjælelig dødstræthed. I en række af år havde den måde, hvorpå hun havde levet sit liv, været hendes russiske temperament imod. Hendes natur, der svingede mellem exaltation og apati, havde gået under åget ved denne nøkterne regelmæssighed i arbeide og selskabelig omgang; hun var altid bleven rystet op af sin trang til at synke vegetativt hen. I de samme år var alt, som stod hende nær, død fra hende, og mens hun selv led nød i sin sjæl, så hun alle sin elskede søsters, Anjustas, stolte ungdomsdrømme briste eller vendes til hån, og hende selv langsomt visne på legeme og sjæl. Livet havde taget hårdt på begge de stolte søstre. Og da hun for sidste gang reiste hjem fra det varme, glade syden til det hårde, kolde norden, overanstrengt, alene og opjaget som altid på disse utallige reiser, der resulterede af den indre uro, — da brast der noget i hende. Reisens ubehageligheder med de stadige togskiftninger i regn, storm og sne mødte ikke mere nogen sjælelig mod-standskraft. Små ubehageligheder, som at hendes penge ikke var blevne vekslede, at der ikke fandtes bagage-bærere, overvældede den ensomme, livet tabte for etøieblik sit værd for hende. Svagelig, fm og oprevet, som hun var, gav hun sig veir og vind ivold og kom syg til Stockholm, hvor hendes kurser straks tog sin begyndelse. En svær forkjølelse indtrådte, og i for-stadiets feberangst gik hun, da hun syntes, hun manglede luft, let klædt i tynde sko ud på gaden, ud i den rå, nordiske februarkulde.

Hendes sygdom blev kort. Et par dage efter var hun død. Død ensom, som hun havde levet ensom i sin inderste sjæl. Et par veninder, som havde våget hos hende, og som hun havde takket så rørende, som man kun takker fremmede, var netop gået hjem for at hvile, da dødskampen begyndte. Ingen var der, uden en fremmed sygevogterske, som netop var kommet. Hun døde og blev begravet i det land, hvor hun ikke vilde leve, og hvor hendes kraft var bleven brudt.

v.

Men bag det billede, som jeg har søgt at tegne i disse blade, træder et andet frem, stort, dunkelt og vanskeligt at tyde. Det kan ikke gribes, ligesålidt som et billede i vandet lader sig gribe, men forsvinder, når man tager efter det. Men lige efter står det der igjen, stort og dunkelt og hemmelighedsfuldt.

Når man kjender et menneskes hele livshistorie, ved,af hvilke forhold det er gået frem, under hvilke betingelser det har udviklet sig, hvilke anlæg det har været i besiddelse af, hvilke lidelser det har lidt, og af hvilken sygdom det er død, da tror vi at være godt underrettede og at have et mere eller mindre minutiøst billede for øie og en mere eller mindre psykologisk begrundet dom i vor bevidsthed. Og et af de mennesker, over hvis liv der ikke

ligger noget slør, er Sonja Kowalewska. Hun var åben, meddelsom, psykologisk interesseret for sig selvr hun havde intet at skjule, var kjendt af et stort antal mennesker i hele Europa, levede sit liv for alles øine og døde efter forudgående influenza af lungebetændelse.

Således har også fru Leffler opfattet hende og inden forstandig begrænsning givet et forstandig begrænset billede af hende.

Men den, som ikke er i billedet, det er Sonja Kowalewska.

Dette billede er bleven berigtiget og udfyldt med finhed og sjælsvarme af Ellen Key; men den, hun ikke har kunnet fange ind i det, det er Sonja Kowalewska.

Og hvad jeg her har givet, — ud fra den bevidsthed, at jeg ved mine egne halvt russiske barndoms-indtryk og meget i mit eget temperament står hende nærmere end begge de andre — det er vel en analyse af hendes liv; men det er heller ikke Sonja Kowalewska.

Hun står fremdeles derude, overmenneskelig story som en skygge, når månen går op, en skygge, der synesat vokse, jo længer man ser på den; og mens jeg skriver dette, føler jeg hende så nær, som et legeme, der streifer en i mørke, uden at man kan se det. Hun kommer og går. Mangengang sidder hun liden og let, en bevægelig fugleskikkelse på blomsterbordet ved siden af mig, ganske tydelig; men såsnart jeg er mig det fuldt bevidst, er hun borte.

Og jeg spørger mig selv: hvem er hun?

Jeg ved det ikke. Og heller ikke hun selv har vidst det. Levet har hun vel. Men sit eget, virkelige, personlige liv har hun aldrig levet.

Og så bliver hun stående der, en skikkelse, som dukkede ud af mørket og gik ind i mørket. I alle små-træk, i hele det sønderlemmede og sønderrevne liv, hun levede hensynsløst, for fuld damp, var hun et barn af sin tid, en type på, hvad denne tidsretning gjør af kvinden: et geni til intet, en kvinde til intet, jagende sig tildøde efter mål, bag dem tomheden åbnersig, for-smægtende foran skueretter, træt til døden og fuld af døds-frygt, død, fordi feberen et øieblik bragte selvopholdelses-driften til at svigte, begravet under nekrologer, glemt over den første nyhed. Men bag alt dette står hun selv, som hun har været, som hun altid bliver, en livskraft, hed og vulkansk, som selve jordens hede indre, helt kvinde og mere end kvinde og ligesom uden-for kvinden. En hjerne, som løste sig fra kjønnet og tænkte på egen hånd og igjen blev draget ind i kjønnetog blev kjønnet underdanig; en sjæl fuld af mystik, som følte altet besøge hendes lille legeme, og som fra det lille legeme atter vendte tilbage til altet; en døgnbevidsthed udadtil, der lod sig lede vild af tids-tanker, men en underbevidsthed, som i digterisk skuen fastholdt tingenes evige åsyn i sine kvindeorganer, og lod det stige op til den hjerne, der frigjort fra legemet svævede i det tomme rum. En kongelig kvindeånd, som mættede hundrede tiggere ved sit bord, gav sig til alle og ikke åbenbarede sig for nogen.

«Når hun gav en hånden,» fortæller Ellen Key, «var det, som en liden fugl med skjælvende vinger og bankende bryst svirrede ind i hånden og atter med et ryk ud igjen.» Og Hilma Strandberg, en forfatterinde, som dengang begyndte udmerket, men som skjebnen senere førte langt bort fra hendes begyndelse, sagde efter det første møde med Sonja Kowalewska: under hendes blik havde hun følt sig gjennemskuet, som aldrig i sit liv, og det havde derefter været hende, som om hendes ånd opløstes, stykke for stykke, og hvert stykke svandt bort til et intet, en psykisk følelse, som gik over til et så hef-tigt legemligt ildebefmdende, at hun blev næsten afmægtig og kun med anstrengelse nåede hjem.

I disse træk kommer det frem, hvad der virkede sterkest ved Sonjas person: hendes hænder og hendes øine. Om hendes gjennemtrængende blik er der bleven op-bevaret mange anekdoter, om hendes hænders karakterkun denne ene og fru Lefflers bemerkning, at de tidlig var vansirede af de sterkt fremtrædende årer. Men det er nok til at fuldstændiggjøre det billede, som jeg så af Sonjas hænder: små bamehænder på en liden smekker barnekrop, små hænder med nervøse, ængstelig indad krummede, ujevne fingre, hvoraf den ene hånds i en så åbenbar spænding klamrede sig om en ligegyldig bog, at det gjorde en ondt at se på det.

Hænderne er ofte et bedre psykologisk materiale end ansigtet: de er ofte det dybeste. Ansigtet er noget, som bliver behersket; men hænderne lader sig ikke beherske. Der gives mennesker med fine, kloge, beån-dede ansigter, som korrigeres af hænderne, hænder som pølser, kjødrige, åreløse, tykke og stumpe fingre, hænder, hvis plumphed advarer mod den beåndede maske. Og der gives runde, varme, sanselige ansigter med fulde, næsten tykke læber, som smertelig modsiges af blege, årede, sygelige hænder. Ansigtet er noget, som den grad af sjælsstyrke, vedkommende menneske besidder, har en vis magt over; hænderne er ligesom noget mere fysisk, og de taler et mere fysisk sprog. Sonjas ansigt beherskedes af den gjennemtrængende ånd i hendes øine, af den intense interesse for alle foreteelser, af alt det hos hende, som var det ydre; men de svage, spændte, nervøst vibrerende hænder fortalte om det trængende, hjælpeløse barn, som aldrig turde blive kvinde.